Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı : 7
Ağustos 1967 • 250 Kuruş

Trakya'nın Büyük Şehirlerinden
TEKİRDAĞ

Doğu Anadolunun Kalesi
ERZURUM

Bu yıl

YAPI ve KREDİ BANKASI

tasarruf mevduatı sahiplerine

7,5 MİLYON LİRA

tutarında ikramiyeler dağıtıyor

Moran - 1558 — H. T. M. — 41

Boğaziçi ve Küçüksu Kasrı (Fotoğraf : Dikmen Diköz)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Lâmiî Çelebî'den Mistik Hikâyeler 4
Selsebiller 8
İbnül Emin Mahmud Kemal 11
Kırım Savası 14
Semerkant Setaretnamesi 20
Dr Livingstone 26
Viyana Dönüşünün Tek Zaferi 34
Ortaçağ Avrupası'nda Temizlik Anlayışı 39
Şehzâde ve Paşazâdeler 43
Dünyada Ne Kadar Yahudi Var? 44
Çırağan Sarayı 46
Benito Mussolini 51
Bir Yedek Subayın Hatıraları 58
«Türk Güreşinin Tarihi» Hakkında 65
«Kâfirin Kurşunu Öldürmez» 66
İngiliz Hazinesi Nasıl Kaçırıldı? 70
Tarihe Akan Bir Ay 74
Resimlerle Eski İstanbul 75
Çizgilerle Tarih 78
Kitaplar Arasında 80
Tarih Postası 81

Vilâyetlerimizin Tarihi

Erzurum 49
Kocaeli 60

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Ağustos 1967 Yıl : **3** Cilt : **2** Sayı : **7** Sıra : **31**

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO
NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA
MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul **TEL:** 27 95 10 (5 hat)
ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 12 07

LÂMİÎ ÇELEBÎ'DEN MİSTİK HİKÂYELER

Aşağıda üç hikâyesini okuyacağınız Lâmiî Çelebî, XVI. asrın tanınmış Türk şair ve bilginlerindedir. Kanunî devrinde 1532'de ölmüştür. Hikâyeler, yazarın 1526'da Bursa'da yazdığı İbret - Nâme adlı eserinin bir yazmasından, üslûbu muhafaza edilerek sadeleştirilmiştir.

Sadeleştiren: ŞEVKET RADO

ZAMAN

ŞEYHLERİN şeyhi İbni Sekine hazretlerinin bir müridi vardı ki, kuyumculuk ederdi. Vazifesi, cuma günlerinde sufilerin seccadelerini camiye iletüp döşemekti. Namaz kılındıktan sonra, yine devşirip tekkeye götürürdü.

Bir gün yine âdeti üzere, sufilerin seccadelerini toparladı, bir yere koydu. Camiye götürüp döşeyecekti. İçinden: «Henüz cuma namazına epey vakit var, önce gidip Dicle nehrinde bir gusül edip, sonra seccadeleri götürürüm!» dedi.

Gitti, Dicle kenarında soyundu. Ve beline bir peştemal tutundu. Suya girip birkaç kere daldı. Bir de sudan çıkıp etrafına bakındı ki, bu yer Dicle kenarı değildir!

Üstünde elbisesi de yok! Şaşa kaldı. Nihayet birini bulup: «Burası neresidir?... Bu su, ne suyudur?» diye sordu.

Adam: «Bu su, Nil suyudur ve bu yer Nil kenarıdır!» dedi.

Derviş daha çok şaşırdı. Kendi kendine: «Sübhânallah, ben Bağdad'da Dicle'ye girdim, şimdi Nil kenarında neylerim? Çok tuhaf şey! Acaip bir hal bu!» dedi. Şaşkınlık içinde yürüyüp Mısır'a geldi.

Belinde bir peştemaldan başka bir şey yoktu. Etrafına şaşkın şaşkın bakıp, aşağı yukarı dolaşıyordu. Birden yolu bir kuyumcu dükkânına uğradı. Bir ihtiyar adam oturmuş kuyumculuk eder. Bir zaman, karşısında durdu, onu seyretti.

Anlayışlı bir adam olan kuyumcu, bu dervişin sanattan hoşlandığını fark etti. «Anlar mısın bu işten?» diye sordu. «Anlarım» deyince, oturttu. Gördü ki, sanatında mahir, sözü sazı yerinde, vakarlı, sakin ve terbiyeli bir adamdır. «Otur, burada çalış» dedi.

Arkasına bir kaftan giydirdi; başına bir sarık sardı. Evine götürüp, hoşça tuttu. Dürüst bir adamdı. Dervişi çok sevdi. İhtiyar kuyumcunun bir kızı vardı. Nikâhla ona verdi. Derviş tam yedi yıl, o ihtiyarın dükânında kaldı, beraber çalıştılar. O kızdan üç evlâdı oldu.

Aradan yedi yıl geçtikten sonra, bir gün yine Nil kenarına inmişti. Hatırına suya girmek geldi. Yine bir peştemal tutunup suya girdi, birkaç kere dalıp dışarıya çıktı. Etrafına bakındı. Gördü ki bu yer, bir zaman Dicle kenarında suya girdiği yerdir. Elbiseleri, Dicle kenarında nasıl koymuşsa öylece duruyor!

Hemen giyinip tekkeye geldi. Seccade-

leri de nasıl bağlamışsa öylece durur buldu. Tekke halkından birinin: «Seccadeleri mescide götür, bazı dervişler mescite gittiler..» demesi üzerine derviş, seccadeleri hemen toplayıp mescide geldi. Seccadeleri her zamanki yerlerine birer birer serdi. Namaz kılındıktan sonra da toplayıp tekkeye götürdü.

Hayretler içinde evine gelip oturdu. Karısı:

«Misafirler için balık pişirmemizi emretmiştin. Balık pişti. Misafirler nerede?» diye sordu. Derviş gidip misafirleri getirdi. Oturup balığı yediler. Allah'a şükrettiler. Misafirler yerli yerine gitti.

Derviş, hemen sürüp Şeyh İbni Sekine Hazretlerinin önüne geldi. Olanları söyledi, başına gelenleri bir bir anlattı. Mısır'da olan evlâtlarından bahsederken heyecanlandı.

Bunun üzerine Şeyh, dervişe bir yoldaş koşup Mısır'a gönderdi. Zamanla Mısır'a vardılar. Oradaki hatuniyle, üç evlâdını alıp, Mısır'dan Bağdad'a getirdi.

Şeyhin huzuruna varıp dualar etti. Hatununu çocuklarıyle alıp getirdiğini söyledi. Şeyh buyurdu ki:

«Ey derviş! o gün Dicle kenarında ki suya girdin ve başına bu hal geldi. Hatırında ne vardı?».

Derviş:

«O gün hatırıma büyük kıyamet günü hakkındaki âyet gelmişti. Hak Süphanehû, o âyette: «Kıyamet 1000 yıl sonra kopacak!» diye buyurur. «Bu müddet nasıl hesap edilir, diye düşünür, işin içinden çıkamazdım» deyince, Şeyh:

«Bu vak'a sana Allah tarafından merhamet, inayet ve hidayet sebebi olmuş. İçindeki şüpheleri defedip, îmanını ve itikadını tashih eylemiş. Cenab-ı Hak öyle bir kaadir-i mutlaktır ki, bazı bendelerine zamanı uzun gösterir; bazı bendelerine ise kısa gösterir. Hal böyledir ve başına gelen kıssa da bunu doğrular» dedi.

Ve buna benzer nice nice hikâyeler anlattı.

Bağdad'da bir cami.

MEKÂN

BAĞDAD'DA, Ebülmeâlî derler bir tüccar vardı. Bu zat, şeyhlerin dostu ve hizmetkârı idi.

Bir gün, Şeyh Abdülkadir Geylânî, Bağdad Camii'nde minbere çıkmış, halka vaaz ve nasihat ediyordu. Ahali, camiye dolmuş, birbiri üzerine yığılmıştı.

Ebülmeâlî denilen tüccar da, minbere yakın bir yerde oturmuştu; Hazret-i Şeyhin nasihatlerini dinliyordu. Birden fena halde sıkıştığını hissetti. Öyle ki, sabır ve tahammüle mecali kalmamıştı.

Camiyi dolduran halk, her taraftan etrafını sarmıştı. Çıkıp gitmenin imkânı yoktu. Gördü ki ahaliye rezil olacak, hiç bir çare de yok, gönlünden Hazret-i Şeyhe sığındı, ondan yardım istedi, medet talep etti; cân-ü gönülden niyaz kıldı.

Bunun üzerine, Hazret-i Şeyhin minberden bir basamak aşağıya indiğini gördü. Şeyhin ardından bir adam başı göründü ki tıpkı Şeyhe benzerdi. Şeyh bir basamak daha indi. O şahıs, arkasından, göğsüne kadar göründü.

Velhasıl, Hazret-i Şeyh minberden indikçe o şahıs daha çok meydana çıkardı. Nihayet, Hazret-i Şeyh minberden tamamen ayrıldı. O şahıs, şeyhin yerine kaim olarak ahaliye vaaz ediyor, tıpkı onun gibi konuşuyordu.

Şeyh, ağır ağır cemaat arasından yürüyüp Ebülmeâlî'nin başı üzerine geldi ve bir peşkir ile başını örttü. Ebülmeâlî gözlerini kapamıştı; açınca, kendisini geniş bir sahrada buldu. İleride koca bir ırmak akıyordu. Etraf boydan boya ağaçlıktı.

Ebülmeâlî ileri doğru koşup hâcetini giderdi ve ırmaktan temizlenip, abdest aldı.

Yanında bir deste anahtarı vardı. Onları çıkarıp ağaçlardan birine astı. İki rekât namaz kılıp iki tarafına selâm verdi.

Hazret-i Şeyh, hemen peşkirini Ebülmeâlî'nin başından kaldırdı. Ebülmeâlî kendisini yine Bağdad'daki camide, eski oturduğu yerde, Şeyhin huzurunda buldu. Rahatsızlığı vücudundan gitmiş, tam bir istirahate kavuşmuştu. Abdest aldığı sudan henüz ellerinde izler vardı. Anahtarlarını yokladı. Onlar cebinde yoktu.

Hazret-i Şeyh yine makamında, minber üzerinde durup halka vaaz ve nasihat ediyordu. Sanki hiç aşağıya inmemişti. Ebülmeâlî haline şükretti. Başına gelenleri kimseye söylemeyip toplantının sonuna kadar oturdu. Halkla beraber çıkıp gitti.

Aradan bir müddet geçtikten sonra, Ebülmeâlî'ye, Acem tarafına sefer düştü. On dört gün gitti. On beşinci günü bir sahraya geldi ki, orada büyük bir su akıyordu. Abdest almaya niyet ederken hatırladı ki, bu sahra Hazret-i Şeyhin huzurunda sıkıştığı zaman kendisini getirdiği yerdir. Burada hâcetini gidermiş, abdest almıştı.

Birden hatırına, bir ağaca asmış olduğu anahtarları geldi. İleri doğru yürüdü. Anahtarları, o astığı budakta, öylece duruyordu. Uzanıp anahtarlarını aldı, sevindi.

Zaman geçti. Yine bir gün Bağdad'a geldi. Hazret-i Şeyhin huzuruna varıp başına gelenleri kendisine anlatmak istedi. Hazret-i Şeyh, Ebülmeâlî'nin kulağına yapışıp:

— Madem ki biz hayattayız, sakın bu kıssayı kimseye söyleyeyim deme! dedi.

Bu hikâyeleri aldığımız İbret - Nâme'nin elimizde bulunan yazma nüshası.

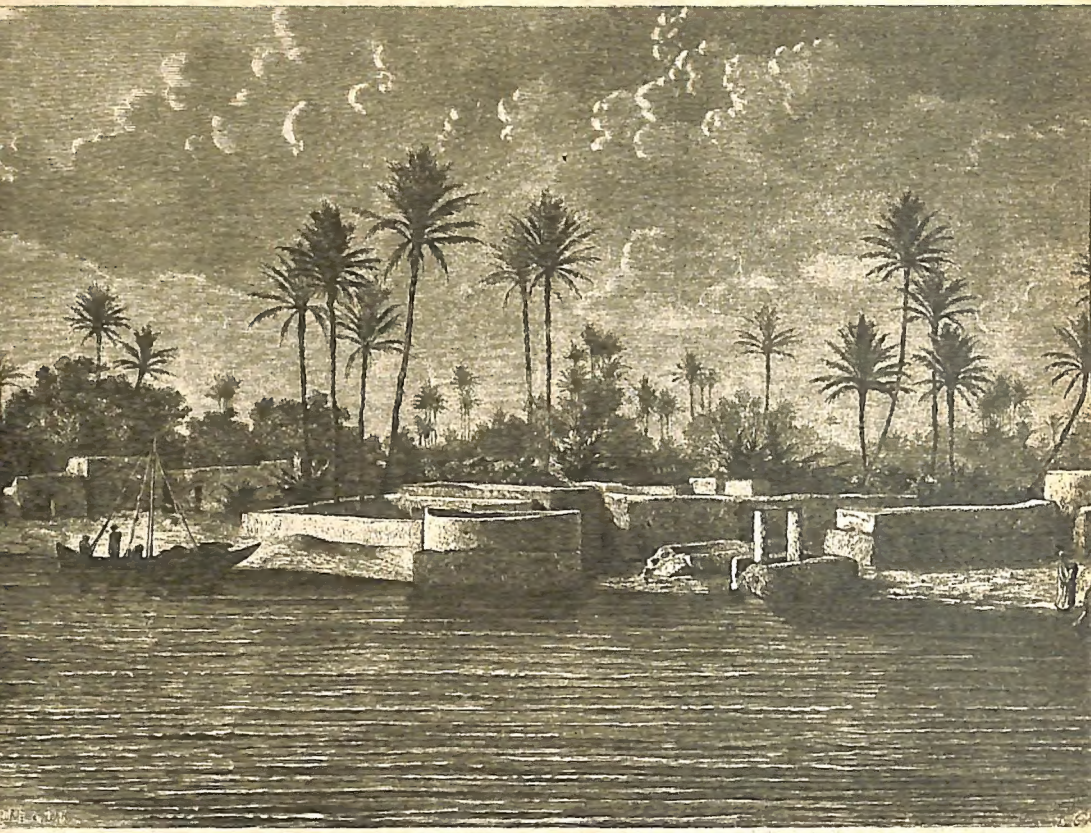

Dicle kıyılarından bir görünüş.

MESAFE

Dînî bütün bir Müslüman anlattı: Harran'da otururdum. Bir gün Yemen'den derya seferine çıktım; Hindistan'a hareket eyledim. Tam deryanın ortasına vardık. Ters bir rüzgâr çıktı. Dalgalar büyüdükçe büyüdü. Derya kabardı. Nihayet, gemimiz battı. Ne kadar yolcu varsa boğuldu.

Ben bir tahta parçası üzerinde kaldım. Rüzgâr beni sürüp bir adaya bıraktı. Hazret-i Hak'ka şükürler edip yüzümü yerlere sürdüm. O adada çok dolaştım. Hiç kimseye rastlayamadım.

Her taraf, baştan başa harabelerle dolu idi. Nihayet bir mescide ulaştım ki oldukça mâmur görünürdü. İçeri girdim. Orada dört kişi otururlardı. Selâm verdim. Selâmımı lütufla aldılar ve hâlimi sordular. Söyledim, başıma gelenleri anlattım. O gün akşama dek onlarla beraber oldum. Hazret-i Hak'ka hüsn-ü tevecühlerine, olgunluklarına hayran kaldım.

Vakta ki akşam oldu. Harranlı Şeyh Hayat, mescitten içeri girdi. Cemaat karşılamaya varıp, Şeyhe selâm verdiler. İkram ve ihtiram edip, edep üzere ve yüksek bir vakar ve sükûnetle oturdular. Sonra kalkıp yatsı namazını cemaatle kıldılar.

Güneş doğuncaya kadar namaz devam etti. Bir aralık, Şeyh Hayat, münacata başladı. Cenab-ı Hak'ka yalvarıp yakardı. Sonra hüngür hüngür ağladı.

Güneş ışığı belirmeye başlamıştı. Öyle ki, mescidin içi tam münevver oldu. Sanki ayın on dördü gecesi idi.

Sonra, Şeyh Hayat, orada bulunanlara veda edip mescitten çıktı. Bunun üzerine cemaat bana dedi ki: «Ne dururşun, kurtulmak istiyorsan Şeyhin ardına takıl!»

Hemen Şeyhin ardınca çıktım. Gördüm ki, yeryüzü Şeyhin ayağı altında, kilim gibi dürülür ve Şeyh her adım atışında: «Ya Rab! Sen hayat'a hayat ver!» derdi.

Az zamanda Harran şehrine eriştik. Henüz müslümanlar sabah namazına dururlardı.

Sel Sebil Ler

Yazan: Ord. Prof Dr. A. Süheyl Ünver

XVIII. yüzyıl yapısı bir selsebil.

SİYASÎ ve askerî tarihimiz hakkındaki yazma ve basma tarih kitapları insanı, bıktıracak derecede çoktur. Fakat, şu medeniyet tarihimizi yazacak bir babayiğit henüz çıkmadı. Mevcud hâtıralar da, gün geçtikçe azalmakta ve gözden uzaklaşmaktadır. Evlerimiz, yaşayışımız, sayfiyelerimiz, bahçelerimiz hakkında birkaç makaleyi istisna edersek, doğru bir esere sahip bulunmuyoruz.

İleride, içtimaî yaşayışımız konusunda kalemi ele alacaklara ışık tutmak dileğiyle, bu yazıyı, yazlık ve kışlık saraylarımızı, konak ve yalılarımızın bahçelerini, hamamlarını, hattâ bazı mütevazı evlerimizi bile süsleyen selsebillere ayırıyorum.

Selsebil, «SELS ÜS SEBİL» in kısaltılmışıdır. Ekseriya dikine konmuş, çok süslü mermer çeşmelere selsebil derler.

Gördüğüm ol çeşme-sâr âb-î hayât etmiş sebîl
Çıkdı yâşım gîbi aynından cihânın selsebîl (1).

Selsebillerin, evlerimizin yazlık ve kışlık bahçelerinde ve hamamlarımızda bulunmasının sebeplerinden biri de, su şırıltısını duymanın Peygamber'imizin sünneti olmasındandır. Zira Hazret-i Muhammed, bu sesi pek severdi.

Selsebil, daima yaz günlerinin kuru sıcaklarında bir ıslaklık ve serinlik sembolüdür. Aynı zamanda, selsebiller daima mermerden olur. Ananelerimize göre mermerin tabiatı soğuktur. Meyilli sathından akan sular da şırıltı verir.

Bu, öyle bir bahis ki, bunun izahı kalemle değil, resimle mümkün olduğuna göre tavsifini onlara tevdi edelim. Selsebillere merak edip topladığım zaman, bunların adedi üzerinde çok durdum.

Sayıları hakkında bir fikir edinmek için sadece Topkapı Sarayı'ndakileri araştırmak kâfidir, derim. Ayrıca, Çubuklu'da, eski müze müdürü Halil Edhem Eldem yalısında, Üsküdar'da Paşalimanı'nda Serasker Hüseyin Avni Paşa yalısı harem bahçesinde, Bebek'te «Yılanlı» diye meşhur Reîsülküttab Mustafa Efendi yalısının kütüphanesinde, Edirnekapısı şehitliğinde, Çırağan Sarayı'nın hamam daire-

(1) Ali Emirî K. Tarih kısmı No. 908 «Tarifname-i İstanbul».

sinde, Cihangir'de diye sayabilirsiniz.

Bunların bir kısmı da, yenileri yapılmadığından sahiplerini ve hattâ yerlerini değiştirmiştir. Meselâ, Çubuklu'dakini, Halil Edhem Bey (2), Çamlıca ile Tophanelioğlu arasındaki Fâzıl Mustafa Paşa köşkünün bahçesinden satın alarak buraya koydurmuştur.

Bebek'te, Yılanlı Yalı'daki selsebil de, kütüphaneden çıkartılıp, harem dairesine konmuştu. Oradan, kitapçı Raif Yetkenci dostumuzun marifetiyle, yine Bebek'teki Esad Fuad Bey köşkünün selâmlık kısmına konmuştur.

Üsküdar'da, Paşalimanı'ndaki selsebil, tütün deposu yan duvarı üzerindeki eski yerinde duruyor. XVII nci asrın meşhur Ahmed-i Sâlis devri âbâdlarından biri budur.

Leylâ Hanım, «Harem ve Saray Âdât-ı Kadîmesi» makalelerinde, III. Sultan Selim'in hemşiresi Hatice Sultan'a, Mimar Melling tarafından yapılan ve Neşat-Âbâd denen sarayda gördüğü selsebili böyle tavsif ediyor:

«... hamamı müştemilâtından, sedirin karşısında duvarda selsebil vardı. Berrak su, hafif şırıltı ile şeffaf billûr damlaları gibi hele gece bunların aks-i şuaiyle, pırlantalar gibi ne kadar hoş görünüyordu. Selsebil ile sedir arasındaki hamam kapısı üzerinde şu beyit hâk ile yaldızlanmıştı:

Selsebîlê karşı âçîlır bu bâb
Dört yanînâ sâçılır sankî gülâb

Hamamın ve câmekânın kubbeleri de müzeyyendi».

Bu sarayda ayrıca, üç kat çağlayandan kurnalı büyük bir fıskıyeden de bahsetmektedir. Fakat çağlayanlar, selsebil sayılmamaktadır.

Topkapı Sarayı harem dairesi hamamında, keza sarayın büyük giriş kapısı solunda teşhire konan ve nereden getirildiklerini bilmediğimiz birkaç örneği, bu

(2) Halen Kimyager İbrahim Edhem Ulagay ailesindendir.

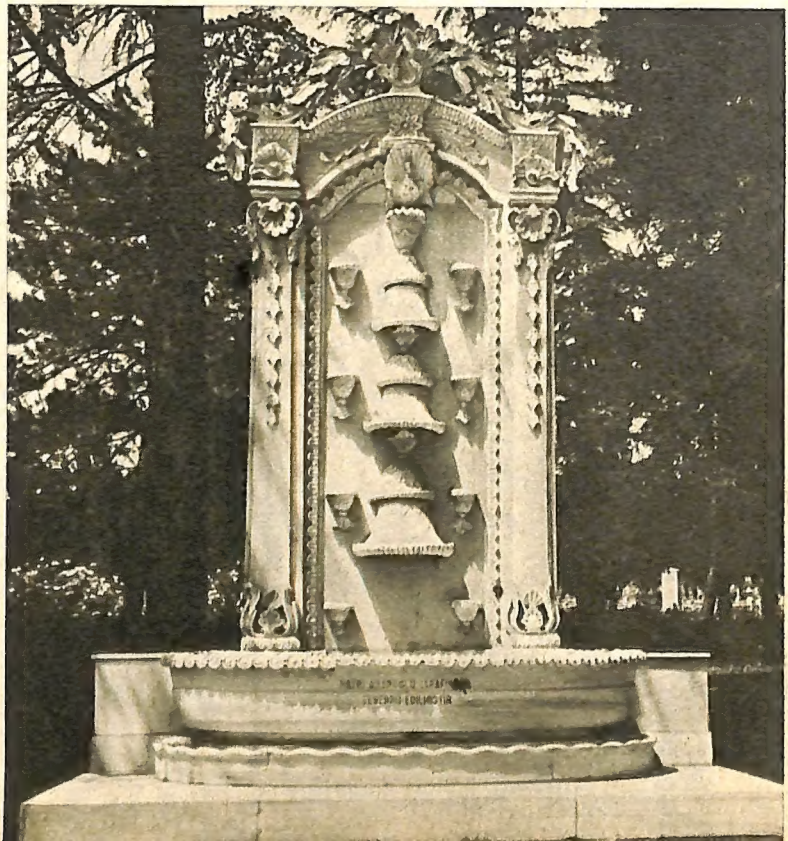

İstanbul'da, Edirnekapı şehitliğindeki selsebil.

arada sayabiliriz.

Acaba bu selsebiller bizde hangi asırda moda olmuştur?

Çeşmeler, fıskıyeli ve fıskıyesiz havuzların envaı, her asırda mevcut; bu, Selçuklular'dan beri geliyor.

Selsebillere gelince, bugüne kadar gördüklerimin hemen hepsi XVIII. asra ait. Demek o asırda daha çok moda haline gelmiş.

Halen temelleri bile sökülen Edirne sarayındakileri bilmediğimizden, o asırdan şimdilik daha eskilere gidemiyoruz. Amma, rahmetli tarihçimiz Efdalüddin Bey, anlattığı bu fıkrada, selsebilin, Koca Mimar Sinan'ın yaptığı otuz üç sarayda da bulunabileceğini hatırlatıyor. Fıkra şu:

Sadrâzam Sokullu Mehmed Paşa'nın sarayı, şimdiki Sultan Mehmed Camii yerine rastlar. Paşa bir adama kızar. Bir kış gecesi, her taraf kar içinde ve soğuk. Sarayının divanhanesindeki selsebile bağlatır. Sularını açtırır. Adam sabaha kadar, bu duş altında kalır. Bu cezadan ölür mü, malûm değil! XVI ncı asırda, saray gibi büyük bina ve kasırlarda, konaklarda mevcut olabileceğini bu fıkra bize anlatıyor. XVII nci asırda da bunun devamını düşünebiliriz.

XVIII ve XIX. asırlarda refahımızın zayıflamasına rağmen, saray, konak ve köşklerin mutena taraflarında bu selsebillerin yenilerine rastlamıyoruz. Bunlar, XVIII. asırda mutad üzere, ahşab olup, eskiyen ve bu cihetle yıkılan yerlerden, daha sonraları, yeniden yapılan yerlere naklolunmuştur.

Sultan Hamid'in Yıldız Sarayı, Sultan Mecid'in Dolmabahçe Sarayı, ihtiva edebileceği selsebiller noktasından tetkik olunamamıştır. Selsebiller, artık tarihe karıştı. Zira insanlar, şimdi bahçeli evlerden bile mahrum kalarak her yeri balık ağı gibi saran apartman katlarına sıkışarak barınmak kaderindedir.

Resimlerde görüleceği üzere, bütün bu selsebiller, çok zevkli mimarî hüviyetleriyle emsalsiz birer numunedir. Bunların, pekâla ufak modelleri beyaz seramiklerle yapılıp, salonlarımızda, hattâ hamam dairelerinde ve yatak odalarında biblo mahiyetinde yer alabilir.

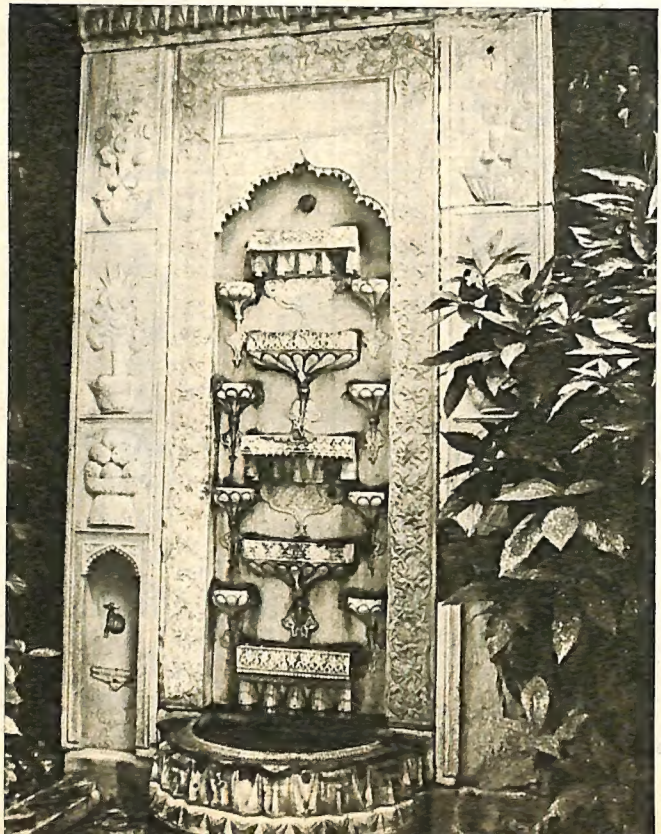

İbrahim Edhem yalısındaki selsebil.

İbnül Emin Mahmud Kemal

Yazan: Ahmed Hamdi Tanpınar

İbnül - Emin Mahmud Kemal, gençlik yıllarında.

Büyük tarih, edebiyat, biyografi ve bibliyografi bilgini İbnül - Emin Mahmud Kemal İnal'ın, aramızdan ayrılışı, 10 yılı buldu. Bu vesileyle, gene rahmetli olan Ahmed Hamdi Tanpınar'ın, Üstad hakkında yazdığı şahâne bir karakter tahlilinden bazı parçaları yayınlıyoruz.

İBNÜL - EMİN Mahmud Kemal Bey, etrafıyle bir çeşit gizli muvazaada karşılaşmayı kabul eden insandı. Bu yüzden, etrafiyle münasebeti, abese kadar giden bir protokolla tesbit edilmiş gibiydi. Bu protokolun ilk şartı ve maddesi, kendisine karşı olan hürmetle fantezilerine mutlak teslimiyetti. Onun, hukuk-ı beşer beyannamesi: «Ya beni olduğum gibi kabul edersiniz, yahut, sizin için yokum» diye başlar ve sizin inkârınıza kadar giderdi.

Meclisin belli başlı hususiyeti, bu kişiliğin doğurduğu her an komiğe kaçan vaziyetlerdi.

Fakat bu, zamanımıza hakkıyle hitap etmesi imkânsız birtakım modalarda gecikmiş, bizim anlayamıyacağımız şekilde zeki ve eğlenceli adam, birtakım büyük meziyetlerle doğmuştu. Hayatı ve insanları severdi. Kıskanılacak derecede canlıydı. İzzeti nefisle, unutulma kaygusuyle karışık garip ve ısrarlı bir vefası vardı. Gençlikten hoşlanır ve daima arardı.

Bir gün, yaşıtı olması icap eden bir misafirin arkasından: «Bu bunak da ikide bir bana neye gelip durur?» demişti.

Hakikatte, meclisinde en çok rağbet görenler, kendisinden yirmi, otuz, hattâ kırk yaş küçük olanlardı.

İbnül - Emin Mahmud Kemal Bey, çoğu bizim nesilden orta yaşlılar arasında öldü ise, bunun mes'ulü seneler ve herkesten gizlediği uzun yaşıdır.

Niçin söylemeyelim, canlılığı ve çalışkanlığı ile hepimizi şaşırtan bu adam, bir «kalıntı» idi. Onunla yarım saat başbaşa konuşup da, artık mevcut olmayan birtakım şeyleri, varlığının tabiî şartları gibi etrafınızda hissetmemeniz kaabil değildi. Devamlı bir anlaşmazlık içinde yaşadığı Bâbıâlî, bunların başında gelir. Filhakika, eski Eyalât-ı Mümtâze kalemi müdüründe, yahut, bizim pek hoşuna giden şakamızla «son müstemlekât nazırımızda», baba evinden sonra en büyük tesir, hareketinin ortasında birdenbire durdurulan bu eski, defalarca tamir edilmiş büyük makineden gelir. Onda, Bâbıâlî'nin bir buçuk asırdan beri birikmiş havası ve ekonomisi vardı.

Çalışkanlığı ise, doğrudan doğruya, eski Tanzimat kalemlerinde işe başlayanların çalışkanlığı idi. Hemen hemen on bin sayfayı bulan basılmış eserlerini, basıl-

mayan öbürlerini, bunları hazırlayan, kopya ve müsveddeleri, on beş yaşından itibaren masa başında geçen hayatında, gündelik işler üzerinde zarurî çalışmaları, bütün o komisyon lâyihalarını, fezlekeleri düşünün: Ömrü boyunca karaladığı ve muhafaza ettiği kâğıdın yekûnu hakkında bir fikir elde edebilirsiniz.

Son Sadrâzamlar'ın, Said Paşa'ya ayrılan ciltleri ise, bu bakımdan emsalsizdir. Bizde, bu iki cilt kadar, siyasî bir şahsiyetin üzerinde dikkatle durmuş eser azdır. Fakat aldanmayalım, bu ciltlerde, devrinin politik hâdiseleri ve Sadrâzam Said Paşa'nın hayatı arasında asıl karşılaştığımız şey, İbnül-Emin Mahmud Kemal Bey'in kendisidir. Yahut, hiç olmazsa, Mahmud Kemal Bey'le olan münasebetlerinde yakalanmış, Mahmud Kemal Bey'e hizmet veya ihanet etmiş bir Said Paşa'dır.

Eser ilerledikçe, Abdülhamid'in kendi mizacına göre yarattığı bu vezirin arkasından, öbür barok terkip, İbnül-Emin Mahmud Kemal Bey yavaş yavaş, bütün egosantrizmi ve kompleksleriyle, meydana çıkar.

Çünkü insan, hâdise, her şey, bu yalnız acayipliğiyle lezzetli muharrirde, kendisine ve yakın olanlara nisbetleri derecesinde mühimdir. Kâmil Paşa, Said Paşa ile çatıştığı için, Yusuf Kâmil Paşa, babasının hâmisi (ve bittabi akrabası) olduğu için, Âli ve Fuad Paşalar, Yusuf Kâmil Paşa'nın dostları oldukları için vardırlar. Böylece, tabaka tabaka peykleriyle teşekkül eden güneş manzumesinin ortasında ise, terkibin tabiî merkezi olarak ve kendi değerler cetveline göre hükmetmek için muharririn kendisi bulunacaktır.

Böyle bir dünya, içinde yaşayan asıl dünyanın ortadan kalkması değilse bile, ikinci dereceye inmesiyle kurulabilirdi. Filhakika bu iki ciltte bütün bir vesika bolluğuna, hakikî bir araştırma isteyen istişhatlara, biyografi bilgilerine rağmen, bu asıl dünyayı bulmak çok güçtür. İbnül-Emin Mahmud Kemal Bey, o cinsten bir muharrirdir ki, Mütareke gibi felâketli bir devir birkaç satırda, baba evinin Fransızlar tarafından işgali hâdisesine istihale eder; Abdülhamid istibdadı ve keyfiliği, sembolünü, babasının Kozan'a tayininde bulur ve Balkan Muharebesi, Birinci Cihan Harbi gibi büyük ve elîm hadiseler, kendisine ait bir maaş haksızlığının hikâyesinde ihmale lâyık birer istitrad haline girerler.

Bununla beraber, son devirlerimiz tarihi hakkında onun kadar orijinal vesika neşretmiş, bütün bu yüz otuz senenin yayını üzerinde durmuş muharrir azdır. Matbu ve yazma görmediği eser, Bâbıâlî kalemlerinden geçip de kopyasını almadığı bir vesika yoktur, denilebilir. Tecessüsünü durmadan sağa sola uzatan bu muharrir, her adımda basılmış veya basılmamış vesikaların yeni bir harmanını yapar.

Egosantrizmin ne olduğunu, hiç bir şey son asır şairlerinde kendisine ayırdığı kısımda saydığım eserlerin adları kadar iyi göstermez. Filhakika, muhtelif isimler al-

İbnül-Emin Mahmud Kemal, üniversitede düzenlenen jübilesinde, Rektör Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın sunduğu levhayı inceliyor.

tında neşredilen bu eserlerin hemen hepsi neşredilmeyenlerle beraber (15 eser) ya «Kemal» kelimesiyle başlıyor veyahut onunla bitiyordu. **Son Asır Türk Şairleri'** nin asıl adı **Kemâlu'ş - Şu'arâ, Son Sadrâzamlar**'ınki ise **Kemâlu's - Sudûr** idi.

Burada, bu egosantrizmi doğuran bir yığın anlaşmazlığın, muhit intibaksızlığının üzerinde durmamızın imkânı yoktur.

Bütün bunları çok sık birtakım hallerde hakikaten gecikmiş, muhafazakâr aile terbiyesini ve bir çeşit dine benzeyen bir baba ve aile saygı ve sevgisini de ilâve etmek gerektir

İbnül - Emin Mahmud Kemal Bey'in şahsiyetinde asıl çekirdeği, tâbir caizse, bu aile dini verir. Bütün kompleksler orada toplanır, yahut ona değinir. İşte kendi zamanıyle arasına giren şey, şüphesiz bazı psişik noktaların yol açtığı ve kuvvetlendirdiği bu aile terbiyesidir. Bu terbiyeyi şu veya bu sebeple, şahsını genişletmiş mukaddes fikriyle ifade etmek, belki en doğrusudur.

Edebiyattan gelmişti. Gençliğinde yazdığı iki romanı ve bir hikâyesi vardı ve gazetelerde bir yığın yazısı çıkmıştı.

Asıl şöhreti, hattâ eseri ise, eski kültürümüze karşı bilhassa Birinci Cihan Harbi içinde resmî muhitlerde uyanan alâka ile başladığını unutmamalıdır. Sürüp giden muharebenin temin ettiği o acayip ve felâketli istikrar içinde, Ziya Gökalp rönesansının getirdiği bu kendi üstümüze dönüşte, eski şeyleri hakikaten bilen insanlar, birdenbire değer kazanmışlardı.

Uğradığı ihmaller, bir türlü yenemediği itiyatları için mâruz kaldığı tenkidler, istihfaflar, eskiliğinin, muasır olmayışının verdiği küçüklük duyguları, şahsî meziyetlerinin mensup olduğu âlemle beraber inkâr edilmesinden duyduğu acılıklar, hattâ şu veya bu sebeplerle evsiz, çoluksuz çocuksuz kalışı vardı. Bu sefer, büyük hınçların devri başlıyordu: «Onlar muvaffak olmadılar, ben muvaffak oldum. Son sözü ben söylüyorum. İşte, ben onların hakkında hüküm vereceğim.» Ve bu son sözü söylemek fırsatını, bu dindar adam, kaderin kendisine bahşettiği bütün bir imtiyaz addediyordu. Ve mademki son sözü o söylüyordu, imkânlar müsaade ettiği müddetçe söyleyecekti. İşte İbnül - Emin Mahmud Kemal Bey'in arkasında çalışan karışık cihaz...

İbnül - Emin Mahmud Kemal, her lâhzada canı sıkılan, etrafını azarlarken, şaka ve lâtife ederken asıl hayatını yaşadığını zanneden adam, bütün bu örneklerin tabakasını birdenbire yırtar, dışarıdan görülen bir dikkatle, her şeyi altüst ederdi. Öyle ki, tesadüfen en güzel çalınan veya söylenen en mühim eserin ortasında bile ev sahibinin âdeta sinsice bir müdahalesi ile kışkırttığı kahkahalar, onlara cevap veren ve onları azdıran hiddetler başlardı. Asıl garibi, kendi oyununa ara sıra kendisinin de mağlûp olması idi. Bu şakadan başlayan dargınlıklar içinde bazıları -rahmetli Hammâmî-zâde İhsan Bey'le olduğu gibi- ömrünce sürmüştü.

Yukarıda, onun eseri için, sonradan gelen bir tıkanıklık demiştim. Muharririn değerleri karşısındaki o çok hususî davranışını bir yana bıraksak bile, bu eserin bize, asıl tarihten, biyografi ve erüdisyonda tek şart olan inzibattan ve onu sıkı eyleyişinden mahrum olarak geldiği inkâr edilemez. Bununla beraber bu eserin, bir yığın ve çok lüzumlu şeyi kurtardığı aşikârdır. Filhakika, bu kadar dağınık unsuru, birbirinden ayrı geçmiş zamanlar yığınının ancak onun gibi zamandan ve zamanının meselelerinden kopmuş bir insan toplayabilirdi. İbnül - Emin Mahmud Kemal Bey, aramızda, hayatın konserine karışan bir aksisedayı yakalamak, hattâ tâbir caizse tahrik etmek lâzımdı. Bu itibarla, İbnül - Emin'in eserlerinin meydana çıkması, birtakım şahısların gayretleriyle mümkün olmuştur. Bu gayretleri burada hatırlamamak, büyük bir haksızlık olur.

Hele kendisinin bütün iddialarına rağmen, bu eserlerin çoğunun başlangıçta sadece not halinde bulunduğu ve ancak matbaanın eşiğinde tamamladığı düşünülürse, bu himmetin ehemmiyeti kolayca anlaşılır. Filhakika, meraklı ve koleksiyoncu ile yazar, daima ayrı şeylerdir. Birincisi ne olsa amatördür. Amatörde birçok şeyi tesadüfen kendisi idare eder. Bu itibarla, İbnül - Emin Mahmud Kemal Bey'in bugün elimizde bulunan eseri, başından itibaren resmî alâkanın mahsulüdür, diyebilirim. Zaten ısmarlandığı zaman yazan muharrirlerdendi.

Etrafiyle ve kendisiyle bir yığın anlaşmazlık içinde yaşayan, fakat, bütün bu anlaşmazlıkların ortasında kurduğu iç âhengiyle, yaşadığı devrin devamlı inkârıyle, dağınık olsa bile büyük bir eseri vücuda getiren, o kadar unutulmaya mahkûm, unutulmuş şeyi, tekrar hatırlatan bu çalışkan adamı elbette ki, âlemimiz daima hatırlayacaktır. Fakat, onu şahsen tanıyanlardan biri olan ben, bu kaybın yanında, öbür kaybı, geriye dönmüş zamanın lâtif ve şaşırtıcı bir sayıklamasına benzeyen, asıl İbnül - Emin Mahmud Kemal'i hiç bir zaman unutamayacağım.

Kudüs Meselesinin Sebep Olduğu

Kırım Savaşı

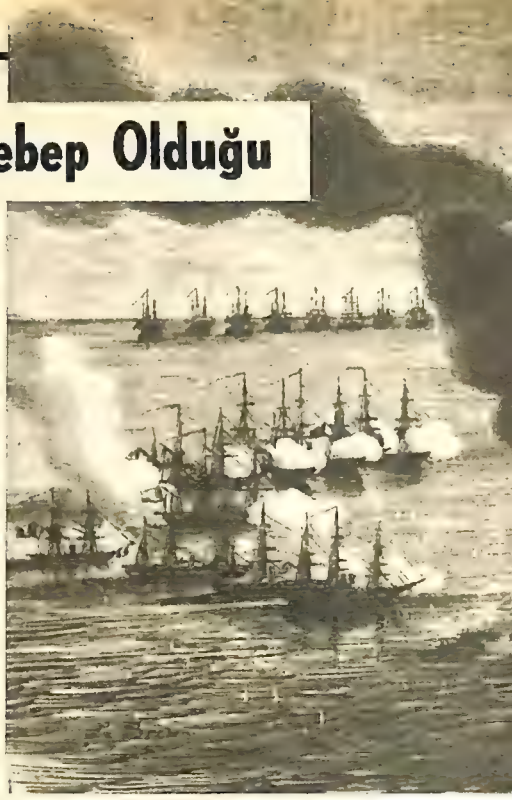

Kudüs'ün Arap kesimi üzerindeki İsrail iddiaları, dünyayı yeni buhranların eşiğine götürmüştür. Rusya, şehrin Arap kesimi boşaltılmadığı takdirde, İsrail'i savaşla tehdit etmiştir. Bu tehdidin gerçekleşmesi, Batı ile Rusya arasında bir cihan harbinin çıkması mânasına alınabilir. — Bundan yüz küsur yıl önce ünlü Kırım Savaşı da, Kudüs'teki Kutsal Makamlar (Makaamât-ı Mübâreke) yüzünden çıkmış, Rusya ile Türkiye çatışmış, savaşa bir yıl sonra da Türkiye'nin müttefiki olarak İngiltere, Fransa ve Sardunya katılmıştır. — Kırım Savaşı'na ait bazı safhaları, YILMAZ ÖZTUNA'nın TÜRKİYE TARİHİ'nden aşağıya naklediyoruz. Nakledilen kısımlar, eserin bir iki hafta önce çıkan 12. ve sonuncu cildinin ilk sayfalarındadır.

KUDÜS, her üç semâvî dinde de (Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudilik) kutsal bir şehirdir. Hazret-i İsa ile ilgili yerlerin ve bu yerlerdeki hizmetlerin paylaşılması üzerinde Ortodoks ve Katolik mezheplerinin eskiden beri rekabeti vardır. Bu devirde rekabet, bir düşmanlık halini almıştır. Ortodokslar'ı Rusya, Katolikler'i ise Fransa desteklemektedir. Bâbıâlî, her iki mezhebe karşı, tarafsız davranmaya çalışmakta, ancak, çok mutaassıp bir adam olan ve Tanzimat Türkiyesi'ni yıkmak isteyen Çar I. Nikola, Ortodokslar'a haksız muamele edildiğini ileri sürmektedir. Bu sebeple, İstanbul'a fevkalâde bir büyükelçi göndermek lüzumuna inanmıştır. Bu büyükelçi, Prens Mençikof'dur. Finlandiya umumî valisi, bahriye nazırı ve büyük-amiral olan Prens Mençikof, bu hava içinde, 28 şubat 1853'te İstanbul'a gelmiştir.

Tanzimat liderleri, artık Türkiye'nin millî siyaseti hâline gelmiş bulunan Rus düşmanlığı ile maruftur. Bilhassa Reşid ve Fuad Paşalar, tamamen Rus düşmanı olarak tanınmışlardı. Kendisini birçok meselede atlatan bu diplomatlara karşı I. Nikola, diş bilemektedir. Âlî Paşa'nın Rus düşmanlığı, daha mutedildi. Reşid Paşa, İngiltere, Âlî Paşa ise daha çok Fransa dostudur. Fuad Paşa, her iki devleti kollamak gayretindedir. Bu sırada, İngiltere ve onun ardından Fransa, dünyanın birinci ve ikinci devletleri halindedir; Rusya, kudret bakımından onları takib etmektedir. Victoria İngilteresi ve III.

Müttefik donanması, Kırım Savaşı'nda, Odesa limanını bombalarken.

Napoléon Fransası, büyük gelişme içindedirler. Sultan Mecid Türkiyesi de, kendi imkân ve şartları içinde gelişmekte ve dünya devletleri arasında, yukarıda anılanlardan sonra, dördüncü dereceyi muhafaza etmektedir. Modern ordusunu, Rusya'ya karşı başarılı bir savunma savaşı verebilecek dereceye getirebilmiştir. Ancak, muhtemel bir savaşta taarruz harbiyle Rusya'yı yenmesi, bahis konusu değildir. Türk kara ordusu, Fransa ve Rusya'nınkinden sonra dünyada üçüncüdür. Kudretiyle mütenasip bir kara kuvveti olmayan İngiltere, muazzam donanmasına güvenmektedir. Bu donanmanın gücü, dünyanın geri kalan bütün donanmalarının toplam gücünün üzerindedir. Ticaret filosu için de İngiltere aynı erişilemez seviyededir.

Prens Mençikof'un İstanbul'a gelmesi üzerine, Hariciye Nazırı Fuad Paşa istifa etti. Rifat Paşa, onun yerine getirildi. III. Napoléon da, muhalifleri olan kralcıları elde etmek için, Katolik siyaseti güdüyordu. Bâbıâlî'yi, Katolikler aleyhine Ruslar'a tâviz vermemesi için sıkıştırıyordu. İki ateş arasında kalan Bâbıâlî, Hıristiyan Kutsal Makamları'nın, Müslüman dininde de kutsal olduğunu, bundan böyle bu makamlardaki hizmetlerin Katolikler ve Ortodokslar'ca değil, Müslümanlar'ca ifâ edilmesine karar verdi. Sultan Mecid, bu mealde bir ferman yayınladı. Paris ve Petersburg, şaşırdı. Çar ve Mençikof, fena halde kızdı. I. Nikola, Türkiye için meşhur «hasta adam» tâbirini ilk defa kullanarak, İngiltere'ye Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma teklifinde bulundu. Rusya'nın Akdeniz'e ineceğinden ürken İngiltere, bu gizli teklifi Bâbıâlî'ye bildirmekle yetindi. 10 martta huzûr-ı hümâyûna kabul edilen Mençikof, padişahtan da yüz bulmayınca, Bâbıâlî'ye, 5 gün içinde kabul veya reddedilmesi isteğiyle bir ültimatom verdi. Reddi halinde, savaşı göze alacağı tabiî olan bu ültimatoma göre Türkiye, Makaamât-ı Mübâreke'de, Ortodosklar'a takaddüm hakkı tanıyacaktı. Bâbıâlî, 5 günün sonunda, 10 mayısta, Rifat Paşa eliyle Prens Mençikof'a cevap verdi. Türk imparatorluğundaki Ortodoksların durumunun Fâtih ve Kanunî'nin fermanları ile belirtildiği, bu fermanların hükümleri dışına çıkılamıyacağı bildiriliyor, yani ültimatom reddediliyordu. Savaş demek olan bu kararı, 43 kişilik fevkalâ-

de bir meclis, Sadrâzam'ın başkanlığında, tek muhalife karşı, 42 reyle almıştı. 21 mayısta Prens Mençikof, yanına Rusya'nın İstanbul'daki bütün büyükelçilik mensuplarını alarak, Türkiye'den ayrıldı. İki imparatorluk arasında siyasî münasebetler kesilmişti.

3 temmuzda Rusya, 35 000 asker ve 72 topla, bir Türk eyaleti olan Romanya'yı işgale başladı.

Bunun üzerine Avusturya İmparatorluğu ile Prusya Krallığı, İstanbul ve Petersburg'a, kendi hakemliklerinde bir konferans toplanıp, savaşın önlenmesini teklif ettiler. Rusya, bu konferans teklifini kabul etti. Rusya'ya baş eğdirmek için bir daha böyle bir fırsat yakalıyamıyacağını bilen Reşid Paşa, teklifi reddeti. 26 eylülde Bâbıâlî'de toplanan 163 kişilik bir meclis, Rusya'ya savaş açılmasına karar verdi. 29 eylülde bu karar, irâde-i senîyeye iktirân etti ve 4 ekim 1853'te Rusya'ya harp ilân oldunduğu, bütün başkentlere bildirildi.

23 ekim 1853'te Türk topçu ateşiyle savaş başladı. Bugün Ruslar, 300 asker kaybettiler. 27 ekimde Ömer Paşa, Vidin'den doğuya doğru Tuna dirseğini atlayarak Romanya'ya geçti ve Kalafat'ı işgal etti. Tutrakan ve Yerköyü'nden de Romanya'ya asker sokan Ömer Paşa, düşmana, Bükreş üzerine yürüyeceği zannını verdikten sonra, duruma tamamen hâkim oldu ve teşebbüsü her zaman için elinde tuttu. 5 kasımda Olteniça'da, Bükreş'in güneydoğusunda ve Tutrakan'ın karşı yakasında Ömer Paşa, General Dannenberg'in kolordusunu kesin şekilde bozdu. 1 200 ölü ve binlerce yaralı veren Ruslar, bozgun halinde Bükreş'e kaçtılar.

27 şubat 1854'te III. Napoléon, Çar Nikola'ya, savaşa son verilmesini teklif etti. Bu teklif, Reşid Paşa'nın Fransız İmparatoru'nun aracılığını rica etmesi üzerine olmuştu. Türkler üstün durumdayken savaşa son vermeye yanaşmayan Çar, teklifi reddettiği gibi, yayınladığı bir beyannâme ile, Fransız ve İngilizler'in, Hıristiyan dinine ihanet ederek, Müslüman Türkler'e yardakçılık ettiklerini söylemek basîretsizliğinde bulundu. Buna fena halde kızan III. Napoléon, Londra'ya, Rusya'ya savaş açılması teklifinde bulundu. Böyle bir şeyi çoktan isteyen, Ruslar'ın güneye doğru ilerleyişlerinden her zaman ürken İngiltere, III. Napoléon'dan çekiniyordu. Onun açık desteğini kazandıktan sonra, savaşa girmemesi için hiç bir sebep kalmamıştı.

6 şubat 1854'te İngiltere ve Fransa bü-

Müttefik donanmasına bağlı savaş gemileri, Karadeniz'de bir seyir sırasında.

Kırım Savaşı'nı canlandıran bir gravür.

yükelçilerinin Petersburg'dan ayrılmaları ile, Rus - İngiliz ve Rus - Fransız siyasî münasebetleri kesilmiş oldu. Çar, birbiri üzerine siyasî gaflar yapmış ve savaşı daha başından, diplomatik yoldan kaybetmişti.

Bunun üzerine Ruslar, Müttefikler yetişmeden Türkler'e, mümkün olabilen darbeyi vurmak istediler. 23 martta birkaç bin ölü vermek bahasına Dobruca'yı işgal ettiler. 27 martta, İngiltere ile Fransa, Rusya'ya resmen harb ilânı notalarını verdiler. 31 martta ilk müttefik kuvvetleri, Gelibolu'ya ayak bastı.

15 mayısta Ruslar, Güney Dobruca'da, Tuna üzerinde mühim bir Türk kalesi olan Silistre'yi muhasaraya başladılar. Muhasaranın başında, bizzat Başkumandan Mareşal Paskieviç bulunuyordu. 130 Rus topu, Ferik Musa Paşa'nın kumandasında 10 000 Türk askerinin savunduğu kaleyi dövmeye başladı. Savaş, çok şiddetli oldu. 9 haziranda Mareşal Paskieviç, ağır şekilde yaralandı ve Rusya'ya dönmeye mecbur oldu. Çar, onun yerine, tekrar Prens Gorçakof'u getirdi. Ancak Ruslar, Silistre önünde çakıldılar ve gittikçe ağırlaşan ölçüde zayiat verdiler. 13 haziranda Prens Gorçakof da yaralandı. Orgeneral Schilder öldü ve Orgeneral Luders ölüm derecesinde yara aldı. O günkü taarruzda, Rus zayiatı 1 000 ölü ve 2 000 yaralı, Türk zayiatı 900 şehit ve yaralıydı. Rus top ve bayrakları, Türkler'in eline geçti. 80 000 Rus, 10 000 Türk'ün karşısında mıhlandı, Nâmık Kemal'in **Vatan yahut Silistre** piyesi, bu muhasarayı ebedîleştirir.

15 haziranda Türkler'in hurûcuyla büsbütün sarsılan Ruslar, 25 haziranda, 41 günlük muhasarayı kaldırdılar. 15 000 ölü ve 25 000 yaralı veren 80 000 kişilik Rus ordusu, perişan bir şekilde çekildi.

KIRIM ÇIKARMASI (14 eylül 1854)

14 eylülde Kırım'a ilk çıkan kuvvetler, 24 000 Fransız, 22 000 İngiliz ve 7 000 Türk'ten ibarettir. Türk askerine Ferik Rüstem Paşa kumanda etmektedir. Bu kuvvetleri, 15 Fransız, 10 İngiliz ve 9 Türk savaş gemisi desteklemektedir. Türk filosunun kumandanı Kayserili Ahmed Paşa'dır. Ancak, az zamanda Kırım önlerinde Müttefikler'in 50'den fazla savaş ve 300'den fazla nakliye gemisi birikmiştir. Kırım'da 40 000 Rus askeri ve bu kuvvetin başında, fevkalâde büyükelçilikle İstanbul'a gelmiş olan Prens Mençikof vardır.

20 eylülde Müttefikler, Alma meydan muharebesinde Ruslar'ı bozdular. Düşman 7 000 kişi kaybetti ve 600 esir verdi. Müttefik zayiatı, 3 313'ten ibaretti. Bundan sonra Müttefikler'in hedefi, Ruslar'ın alınamaz bir kale haline getirdikleri Sivastopol limanı oldu.

İngiliz birlikleri, Selimiye kışlasına gelirken.

1855 yılı şubat başlarında Serdâr-ı Ekrem Müşir Ömer Paşa, Tuna boyundan Kırım'a geldi. 17 şubatta Kırım'daki Türk ordusuyla, Gözleve meydan muharebesini kazandı. Sivastopol muhasarası devam ediyor, Ruslar'ın devamlı takviye alması sayesinde kale, düşmek bilmiyordu. Kışın sonunda, Kırım'a yığılan Müttefik kuvvetleri, 55 000'i Türk olmak üzere 202 000 askeri bulmuştu. 2 martta Çar I. Nikola öldü ve yerine oğlu II. Aleksandr geçti. Çar, hasta hasta bir birliği teftişe çıkmak suretiyle intihar etmişti. Amansız bir Türk düşmanı idi. Bilhassa II. Mahmud'u ve Reşid Paşa'yı şahsî düşmanı biliyordu. Sayısız Türk, Leh ve Macar'ın kanına girmiş olan, mutlakıyetin müşahhas timsali bu hükümdar, Rus milletine de acıklı ve ağır günler yaşatmıştır. Oğlu II. Aleksandr, liberal karakteriyle ünlüdür.

1855 YAZ HAREKÂTI

24 mayısta Müttefikler, Karadeniz ile Azak Denizi üzerindeki Kerç Boğazı'na, Kerç şehrini işgal etmek suretiyle hâkim oldular. Bunun üzerine Ruslar, 28 mayısta Kuban ırmağının güney ağzındaki Anapa kalesini de bıraktılar. 7 haziran, Sivastopol muhasarasının dönüm noktalarından biri oldu. Bugünkü taarruzda yeni gelen İtalyan birliklerinin de iltihakıyle Müttefikler, Ruslar'a, 20 000'den fazla zayiat verdirdiler ve 73 Rus topunu ele geçirdiler. Müttefik zayiatı 5 000 idi.

8 eylülde, Sivastopol'u savunan en mühim istihkâm, Malakof tabyası düştü. Önce, Fransız generallerinden Mareşal Duc de Mac -Mahon bu tabyaya girdi ki, kralcı olan bu zat, 1873'te Fransa cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu muharebede Ruslar 13 500, Müttefikler 12 340 zayiat verdiler.

Sivastopol'un düşmesinden sonra Müttefikler, daha birçok mühim mevkileri işgal ettiler. Tuna boyunda Türkler'e, Kırım'da Müttefikler'e (Türkiye - İngiltere - Fransa - Sardunya) devamlı şekilde yenilen Rusya'nın tek ümidi, Kafkas cephesinde, Kuzeydoğu Anadolu'da idi. Türkler, bu cephede taarruz kabiliyetini kaybetmişler, teşebbüs Ruslar'a geçmişti. Netekim, Doğubeyazıt'ı alan Ruslar, 15 temmuz 1855'te Kars'ı muhasaraya başladılar. Kars'ı Müşir Mehmed Vâsıf Paşa savunuyordu ve 15 000 askeri vardı. Türk kalesini kuşatan Kafkasya umumî valisi Muraviyef ise, 40 000 asker getirmişti ve devamlı takviye alıyordu. Muhasara, çok çetin geçti. Kars'ın tahkimatı, pek mükemmel değildi. Buna rağmen, Ruslar'ın 29 eylülde yaptıkları umumî taarruz 7 000 ölü, 10 000'den fazla yaralı vermelerine rağmen, kaleyi düşüremedi. Ancak Kars'ta cephane, bilhassa erzak tükenmek üzereydi. Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa, Ruslar'ın, Kafkas cephesini kuzeyden tazyik

Kırım Savaşı'nı canlandıran bir gravür.

yükelçilerinin Petersburg'dan ayrılmaları ile, Rus - İngiliz ve Rus - Fransız siyasî münasebetleri kesilmiş oldu. Çar, birbiri üzerine siyasî gaflar yapmış ve savaşı daha başından, diplomatik yoldan kaybetmişti.

Bunun üzerine Ruslar, Müttefikler yetişmeden Türkler'e, mümkün olabilen darbeyi vurmak istediler. 23 martta birkaç bin ölü vermek bahasına Dobruca'yı işgal ettiler. 27 martta, İngiltere ile Fransa, Rusya'ya resmen harb ilânı notalarını verdiler. 31 martta ilk müttefik kuvvetleri, Gelibolu'ya ayak bastı.

15 mayısta Ruslar, Güney Dobruca'da, Tuna üzerinde mühim bir Türk kalesi olan Silistre'yi muhasaraya başladılar. Muhasaranın başında, bizzat Başkumandan Mareşal Paskieviç bulunuyordu. 130 Rus topu, Ferik Musa Paşa'nın kumandasında 10 000 Türk askerinin savunduğu kaleyi dövmeye başladı. Savaş, çok şiddetli oldu. 9 haziranda Mareşal Paskieviç, ağır şekilde yaralandı ve Rusya'ya dönmeye mecbur oldu. Çar, onun yerine, tekrar Prens Gorçakof'u getirdi. Ancak Ruslar, Silistre önünde çakıldılar ve gittikçe ağırlaşan ölçüde zayiat verdiler. 13 haziranda Prens Gorçakof da yaralandı. Orgeneral Schilder öldü ve Orgeneral Luders ölüm derecesinde yara aldı. O günkü taarruzda, Rus zayiatı 1 000 ölü ve 2 000 yaralı, Türk zayiatı 900 şehit ve yaralıydı. Rus top ve bayrakları, Türkler'in eline geçti. 80 000 Rus, 10 000 Türk'ün karşısında mıhlandı, Nâmık Kemal'in **Vatan yahut Silistre** piyesi, bu muhasarayı ebedîleştirir.

15 haziranda Türkler'in hurûcuyla büsbütün sarsılan Ruslar, 25 haziranda, 41 günlük muhasarayı kaldırdılar. 15 000 ölü ve 25 000 yaralı veren 80 000 kişilik Rus ordusu, perişan bir şekilde çekildi.

KIRIM ÇIKARMASI (14 eylül 1854)

14 eylülde Kırım'a ilk çıkan kuvvetler, 24 000 Fransız, 22 000 İngiliz ve 7 000 Türk'ten ibarettir. Türk askerine Ferik Rüstem Paşa kumanda etmektedir. Bu kuvvetleri, 15 Fransız, 10 İngiliz ve 9 Türk savaş gemisi desteklemektedir. Türk filosunun kumandanı Kayserili Ahmed Paşa'dır. Ancak, az zamanda Kırım önlerinde Müttefikler'in 50'den fazla savaş ve 300'den fazla nakliye gemisi birikmiştir. Kırım'da 40 000 Rus askeri ve bu kuvvetin başında, fevkalâde büyükelçilikle İstanbul'a gelmiş olan Prens Mençikof vardır.

20 eylülde Müttefikler, Alma meydan muharebesinde Ruslar'ı bozdular. Düşman 7 000 kişi kaybetti ve 600 esir verdi. Müttefik zayiatı, 3 313'ten ibaretti. Bundan sonra Müttefikler'in hedefi, Ruslar'ın alınamaz bir kale haline getirdikleri Sivastopol limanı oldu.

etmek için, Kırım'dan, Gürcistan'ın en kuzeybatısına Sohumkale'ye çıkarma yaptı. Şeyh Şâmil'in Dağıstan'daki baskısı, Türkler'e büyük yardımcı oluyordu. 6 kasımda İngur'da Ruslar'ı yenen Ömer Paşa, Gürcistan'ın Tiflis'ten sonra en büyük şehri olan Kütayis'e girmek üzereyken, Kars'ta durumun kritik olduğunu öğrenip yolunu değiştirdi. Ancak Kars'a yetişemeden, şehir, açlık sebebiyle teslim olmaya karar vermişti.

Kars'ın düşmesiyle savaş fiilen bitti. Ancak Rusya, sulha yanaşmak istemiyordu. Avusturya'nın ültimatomu üzerine, bu devletle de savaşa girişmemek için Rusya, sulhu kabul etti. 1 şubat 1856 Viyana Protokolü ile, sulhun ana hatları kabul edildi ve savaş sona erdi. Sulh konferansı, Paris'te toplanacak ve III. Napoléon, amcası Büyük Napoléon'dan sonra, Avrupa'da siyasî dengeyi tayin eden en mühim kuvvet olacaktı.

1815 Viyana ve 1878 Berlin Muahedeleri ile beraber XIX. asır Avrupa'sının siyasî çehresini çizen en mühim anlaşma olan 1856 Paris Muahedesi'ne göre:

Ruslar, Kars'ı boşaltıp Türkiye'ye, Müttefikler de Kırım'ı boşaltıp Rusya'ya iade edeceklerdir. Türk topraklarında bulunan Müttefik kuvvetleri, en kısa zamanda Türkiye'den ayrılacaktır. Rusya, Güney Besarabya'yı (Türkçe: Bucak), merkezi İsmâil'le beraber, Türkiye'nin Boğdan (Moldavya) prensliğine bırakacak ve bu suretle, Tuna deltasından çekilecektir. Rusya, Türkiye'ye ait olan Romen prensliklerine (Türkçe: Memleketeyn) hiç bir şekilde müdahale edemiyecektir. Karadeniz, tamamen tarafsız hâle getirilecektir. Muahedenin en mühim maddesi, budur. Reşid ve Âlî Paşalar'ın Türkiye'ye kazandırdıkları diplomatik zafer, bu maddede mündemictir. Zira, Karadeniz'in tarafsızlaştırılması, yani bu denizde savaş gemisi ve tersane bulundurmamak mecburiyeti Türkiye için tamamen zararsız olduğu halde, Rusya için yıkımdır. Şöyle ki: Türkiye, Boğazlar'da ve Marmara'da donanma bulunduracağı için, icabında bir iki saat içinde donanmasını Karadeniz'e çıkarır. Rusya ise, Karadeniz'de hiç bir savaş gemisi bulunduramıyacak, binaenaleyh Karadeniz'de, gerçek ve mutlak üstünlük, Türk donanmasında olacaktır. Karadeniz'deki Rus donanması, Baltık Denizi'ne nakledilecek ve bir daha asla Boğazlar'dan geçip, Karadeniz'e intikal edemiyecektir. Böylece, muahede yürürlükte kaldığı müddetçe, Rusya'nın Türkiye'yi denizden tehdid etmesi tamamen imkânsız hâle getirilmiştir. Üstelik Rusya, Karadeniz üzerindeki tersanelerini de yıkacağı için, Paris Muahedesi bozulsa bile, bu denizde Rusya'nın tersane kurup yeniden donanma inşası, senelere mütevakkıf, zor ve pahalı bir iş olacaktır.

Savaşa katılacak müttefik birlikleri, Prens Napoléon'u karşılamaya hazırlanıyor.

Timur tahtında. Louvre Müzesi'ndeki bu resmi, Rembrandt, bir Hind minyatüründen kopya etmiştir.

İspanyol Elçisi Clavijo'nun

SEMERKAND SEFARETNAMESİ

YAZAN: DR. GÜLÇİN CANDARLIOĞLU

1403'de Kastilya Kralı III. Henri, Timur nezdine 3 kişilik bir sefaret heyeti gönderdi. Heyetin başkanı, saray mabeyincisi Ruy Gonzales de Clavijo idi. Heyet, 15 ay süren yolculuk ve çeşitli maceralardan sonra Semerkand'a vardı. Orada, büyük bir hüsn-i kabul gördü. Clavijo, İspanya'ya döndükten sonra, seyahat hatıralarını kitap halinde yazmıştır. O devrin coğrafyası, etnografyası, sanatı, örf, âdetleri hakkında gayet kıymetli malûmatı ihtiva eden bu eser, İngilizce, Rusca, Farsca'ya tercüme edilmiştir. Ömer Rıza Doğrul da eseri Türkçe'ye çevirmiştir. Eser, o devirde Türkler hakkındaki birçok kötü düşüncenin dağılmasına sebep olmuş ve Clavijo da aşağı yukarı Marco Polo kadar şöhret kazanmıştır.

İSPANYOL sefaret heyeti, uzun maceralardan sonra nihayet Timur'un Semerkand'daki sarayına varmıştı. İlk iş olarak, hediyeler gönderildi.

Hediyeler gittikten sonra, elçilerin hizmetine tayin olunan kimseler, onları, büyük bir bahçeye götürdüler. Burası, İspanyol elçilerini görmeye gelen insanlarla dolmuştu. Bahçeye girdikten sonra, içeride, 6 fil göründü. Fillerin her birinin sırtında, tahtadan bir kale vardı. Bu kalelerin üzerinde, ikişer bayrak dikiliydi. Kalenin içindekiler, fillere çeşitli marifetler yaptırıyor, orada bulunanları eğlendirmeye çalışıyorlardı.

Daha sonra, büyük saray memurları, elçileri karşılayarak, Timur'un yanına götürdüler.

Timur, kalınca bir mindere oturmuş, arkasına yığılan yastıklara dayanmıştı. Minder ve yastıklar, sırma işlemeliydi. Timur'un üzerinde ipekli bir elbise, başında da kıymetli taşlarla süslü beyaz bir serpuş vardı.

Elçiler, Timur'un huzuruna çıkınca, diz çökerek, kollarını çaprazvarî göğüslerinin üzerinde bağladılar. Sonra, bir adım daha ilerlediler. Ve aynı şekilde tekrar eğildiler. Üçüncü adımı attıktan sonra, öylece dizlerinin üzerinde kaldılar. O zaman Timur, ilerlemelerini emretti. Oraya kadar elçilere yol gösteren memurlar, artık geride kalmıştı. Çünkü bunlar, Timur'un huzurunda, daha ileri gidemezlerdi.

Clavijo: «Timur, iyi göremediği için yaklaşmamızı istiyordu. Çünkü, iyice yaşlanmıştı» diyor, (Timur, o sırada 67 yaşındaydı).

Elçiler, Kastilya Kralı'nın göndermiş olduğu mektubu Timur'a verdiler. Mektup, okunup, tercüme edildikten sonra, elçiler, Timur'un oturduğu sedirin sağındaki sedire buyur edildiler. Bundan sonra Timur, başka memleket elçilerini kabul etmeğe başladı.

TİMUR'UN SARAYINDA ZİYAFET

Elçiler oturduktan sonra, hizmetçiler sofraları hazırlamaya başladılar. Yemekler, saplı tabaklar içinde getiriliyordu. Timur, yemek yedikçe, yenisini istiyor, önündeki tabak kaldırılıp, yeni bir tabak konuyordu. Fakat tabaklar çok büyük ve dolu olduğundan, hizmetçiler kolayca kaldıramıyor, âdeta yerde sürüklüyorlardı. Timur, et yerken, hizmetçiler, büyük tabakların karşısına diz çökerek ellerindeki bıçaklarla, etleri kesiyorlardı. Bu işle meşgul olan adamların, önlerinde önlük, kollarında, derinden kolluk vardı.

Kesilen etler, altın ve gümüş tabaklara konuyordu. Altın ve gümüş tabaklara beygir ve koyun eti dizilmiş, ortaya da çorba konmuştu. Oturanlardan her iki kişiye birer tabak verilmişti. Timur, İspanyol elçilerine iltifat ederek, iki tabak göndertti. Her tabak kaldırıldıkça, yerine yenisi geliyordu. Yemeklerin tabakta kalanı elçilerin ikametgâhlarına gönderiliyordu. Böyle yapılmazsa, misafire hürmetsizlik edilmiş sayılırdı. Yemekten sonra, meyva ikram edildi. Clavijo: «Üzüm, kavun ve şeftali yedik» diyor. Ayrıca, altın ve gümüş kadehlerde, şekerli kımız ikram edilmişti. Clavijo, yaz mevsiminde içilen bu içkiyi pek nefis bulduğunu söyler.

Bütün misafirler, bu şekilde ağırlandıktan sonra, Timur'a getirilen hediyeler açıldı. Timur, Kastilya Kralı'nın hediyelerini, memnuniyetle kabul ettiğini söyledi. Mısır Sultanı'nın göndermiş olduğu hediyeler, o gün açılmadı. Timur, bir hediyeye bakmadan önce, 3 gün bekletmek âdetindeydi.

Timur'un, elçileri ilk kabul ettiği saray ve bahçe «Dil-küşâ» ismiyle tanınmıştı. 15 eylül pazartesi günü, çok daha güzel başka bir yerde büyük bir ziyafet verilmesini emretti. Ziyafete davet edilen, kadınlı erkekli yüzlerce kişi arasında, İspanyol elçileri de vardı. Ziyafetin verildiği bahçe çok büyüktü. Çeşit çeşit meyva ağaçları, ağaçlar arasında geniş yollar, yolların kenarında çimenler vardı. Bahçenin her tarafına, ipekli ve sırmalı çadırlar kurulmuş, gölgelikler vücude getirilmişti.

Bahçenin ortasında, esas planı (T) şeklinde olan bir köşk inşa olunmuştu. Köşkün duvarları ise, son derece kıymetli halılarla kaplıydı.

Timur burada İspanyol elçilerinin şerefine bir ziyafet verdi. Tercümanları yanlarında olmadığı için elçiler, biraz geç kalmışlardı. Hatta, saraya vardıkları zaman, Timur yemek yemişti bile, üstelik çok sinirlenmişti. Tercüman, korkunç bir cezaya çarptırılmaktan zor kurtuldu. Elçiler, ziyafette bulunamamalarına rağmen, beraber eğlenmeye davet edildiler. Bunun için iki koyun ile, iki güğüm şarap hazırlandı. Timur'un bütün ricali orada idi. Daha sonra, Timur'un müsaadesi ile, sarayın hususî odalarını ve bahçesini gezdiler.

BAĞ-I NEV BAHÇESİ

22 eylül pazartesi günü, Timur, Dilküşâ kasrından hareket ederek, büyük bir bahçe içinde olan başka bir kasra gitti. Bahçe, köşelerinde muazzam birer kule olan, yüksek bir duvarla çevrilmişti. Bahçenin ortasındaki köşkün etrafında, büyük bir havuz bulunuyordu. Bu bahçe, şimdiye kadar görülenlerin belki de en güzeli idi. Timur, burada büyük bir ziyafet verilmesini emretti. Ziyafet esnasında bol bol şarap içilecekti. Davetliler sarhoş olmadıkca ziyafet, ziyaret sayılmıyordu.

Ziyafette, şarap veren hizmetçilerin vazifesi, misafirlerin önüne diz çökerek, şarap sunmak ve her kadeh boşaldıkca yenisini doldurmaktı. Her hademe, misafirlerin birkaçına değil, yalnız ikisine hizmet etmekteydi. Doldurulan kadehlerin bir yudumda içilmesi şarttı. Kadehini bir yudumda içmeyen bulunursa, onun kadehi bir daha doldurulmuyordu. İçmeyenler, kendisini davet etmekle şeref vermiş olan Timur'a hakaret etmiş kabul ediliyorlardı. Her kadehte «Timur'un sıhhati» veya «Timur'un başı için» deniliyor, sonra bütün kadeh içiliyordu. Ziyafetten sonra, sarayın büyük memurlarından biri, gümüş tabak içinde paralar getirerek, ziyafette bulunanların üzerine serpti. Elçilere, hil'atler verildi.

Anlatılan bahçeler, saraylar, hep Timur'a aitti. Hepsi de Semerkand şehrine yakın olan bu sarayların, biraz ötesinde Zerefşan nehri akıyordu.

BİR ZİYAFET DAHA

7 ekim salı günü, bir de, ordu şerefine ziyafet verildi. Tabiî ziyafete İspanyol elçileri de davetliydi. Ziyafet sona erdiği zaman, üzerlerine, gümüş paralar attılar. Bu paraların arasında, üzerleri mücevherli küçük altınlar vardı.

9 ekim perşembe günü, Timur'un büyük oğlu MiranŞah'ın hanımı Hanzâde Beğim, akrabadan birinin izdivacını kutlamak için verdiği ziyafete, elçileri de davet etti. Ziyafette, Ulu Hatun (Timur'un hanımı) da vardı. Hanzâde Beğim, oturduğu sedirde, 3-4 yastığa dayanmış, dinleniyordu. Sarışın ve şişmandı. Kırk yaşlarında görünüyordu.

Clavijo, ziyafette şarap ve Tatarlar'ın içkisi olan boza içildi, diyor. Fakat yanılıyor. Boza zannettiği içki, meşhur kımızdır. Prensesin huzurunda şarap içme âdeti de enteresandı. Saki, prensese kadehi takdim ettikçe, 3 sefer eğiliyor. Bunu müteakıp kadeh prensese takdim ediliyordu. Daha sonra da diğer hanımlara veriliyordu. Kadehler, yine aynı merasimle toplanıyordu. Şarap içmenin merasimi teferruatlı olduğu halde, şarap kadehleri durmadan dönüyordu. Arasıra hanımlar kadehlerini sakilere veriyorlardı. Saki de tepsiyi yere koyarak, kadehi bir yudumda içiyordu. Saki, kadehi içtikten sonra çeviriyor ve sonuna kadar içmiş olduğunu gösteriyordu.

Timur'un huzurunda içki içmenin de kendisine has özellikleri vardı. Timur'un elinden alınan şarap, merasimle içilirdi. Timur'un şarap ikram ettiği kimse, biraz uzaktan, önce sağ dizini yere değdirir, sonra kalkar, bir adım ilerliyerek iki dizi üstüne çöker, sonra ayağa kalkar, Timur'a yaklaştığı zaman, diz çökerek kadehi alır, aynı şekilde gerileyerek, içkiyi bir yudumda içerdi. Daha sonra da, elini başına koyarak, Timur'u selâmlardı.

Yapılan eğlencelerde, fillere birçok oyunlar oynatıldı. Önce, fillerle atlar yarış ettiler. Filler, birdenbire yarış etmeye başlayınca, yer, sanki ayakları altında sarsılıyordu. Muharebede bir fil, bin piyadeye bedel sayılıyordu. Çünkü, filler hücum ettiler mi, her rastladıklarını çiğneyip geçiyorlar, yaralandıkları zaman da çılgınca harp ediyorlardı. Fillerin dişleri kesilerek, uçlarına kılıç gibi silâhlar dikiliyordu. Filler bunlarla saldırınca, ortalığı kasıp kavuruyordu. Bütün bunlardan başka, filler, üç gün bir şey yemeden harp edebiliyordu.

İspanyol elçilerinin seyahati sırasında, Timur'un sekiz hanımı vardı. Bunlardan en önemli mevki, Ulu ve Küçük hanımların idi. Ulu Hatun (Kazagan Han'ın kızı, Saray-Mülk Hanım) altın sırma ile işlenmiş kırmızı ipekten, etekleri yere sürünecek kadar uzun bir elbise giymişti. Eteğini, 15 kadın taşıyordu. Hatun'un yüzüne kâğıt bir maske gibi beyaz krem sürülmüştü. Burada kadınlar, yüzlerini yazın hararetten, kışın soğuktan muhafaza edebilmek için, yaz-kış bu maskeyi ta-

Berlin'deki bir müzede bulunan bu minyatür, Timur'u, tahtında otururken göstermektedir.

şıyorlardı. Ulu Hatun, yüzüne, ince, beyaz bir örtü de örtmüştü. İncilerle, mücevherlerle işlenmiş olan başlığın kenarında, altın bir file vardı. Bunların üzerinde, üç büyük yakut parlıyordu. Saçları siyahtı (Burada, siyah saç makbuldür). Hatun'un başı üzerine, beyaz ipekten bir şemsiye açılmıştı. Ulu Hatun, Timur'un yanında, onun sedirinden biraz alçakca bir sedire oturur; o oturduktan sonra, Küçük Hanım gelirdi.

Küçük Hanım, Clavijo'nun dediği gibi, Ulu Hatun'un kardeşi Emîr Musa'nın kızı değil, Hızır Hoca'nın kızı Tükel Hanım'dır. Sonra, diğer hanımlar aynı elbise ve mücevherlerle, aynı merasimle içeri girerek, yerlerine otururlardı.

ORDU TEŞKİLÂTI

Timur'un ordusu ile, Cengiz Han devrindeki Moğol ordusu arasında büyük bir fark yoktur. Yani, ordu; onlara, yüzlere, binlere, on binlere ayrılmıştır. Her birinin kumandanları olduğu gibi, ayrıca, bir de başkumandan vardı.

Timur, harbe gittiği zaman herkesi davet ederdi. Bunlar da, bütün malları, mülkleri, çoluk çocuklarıyle yola çıkardı. Kadınlarla çocuklar, orduyu takip eder, beraberlerindeki atlar ve sürüler, ordunun yiyecek ihtiyacını karşılardı. Timur bu şekilde hareket ederek, büyük zaferler kazanmış, büyük işler başarmıştır. Sefere, çoluk çocuk hep beraber çıkmanın bir sebebi de, seferlerin çok uzun sürmesidir (5 yıllık, 7 yıllık seferler). Esas ordu sefere çıkınca, en önde «karavul»lar (karakol), ondan sonra «Mankıla»lar (Öncü), daha sonra da ordu giderdi. Yürüyüş halinde bulunan askerî kuvvetlerin önünde olup bitenleri, daimî surette takip ederek haber verme vazifesi karavullara aitti.

Timur'un otağı, 12 direkli, dört köşeli bir çadırdı. Yüksekliği, 3 mızrak boyu, kenarları ise, yüzer adımdı. Üst kısmı, kule şeklindeydi. Direkler mavi, altın sarısı gibi renklere boyanmıştı. Her direk, üç parçadan meydana geliyordu. Çadırın içindeki perdeler, bir direkten diğerine

Timur'un Gerasimof tarafından yapılan bir büstü.

Oxford Üniversitesi kütüphanesindeki bir Timur minyatürü.

uzanarak dört kemer vücuda getirmekteydi. Bu muazzam otağın duvarları, kırmızı örtülerle süslenmişti. Bu büyük çadır, uzaktan bir kale gibi görünmektedir. Otağın ihtişamı, her tariften üstündür.

HANIMININ ÇADIRI

Büyük Hanım'ın çadırını mızrak kalınlığında direkler tutuyordu. Çadırın duvarları, kırmızı örtülerden yapılmıştı. Fazla süslü değildi. Yegâne süsleri, kıymetli taş kakmalı gümüşlerle işlenmiş beyaz kurdelelerdi. Çadırın girişi yüksekti. Kapıları, küçük çubuklar üzerine geçirilmiş örtülerden meydana gelmiştir.

POSTA TEŞKİLÂTI

Timur'un ülkesinde, posta teşkilâtı da vardı. Atlı posta memurları, her konakta atlarını değiştirerek yollarına devam ederdi. Hanlar ve kervansarayların bulunduğu bazı konaklarda, 100 veya 200 at mevcuttu. Timur tarafından gönderilen bir adam, bu konaklardan birine varınca, atını değiştirirdi. Eğer atın biri yolda hastalanırsa, rastlanan birinin atı alınır ve memur, durmadan yoluna devam ederdi. Timur'un memurunun yolda rasgeldiği kimse, isterse Timur'un oğlu olsun, atını vazifeli memura vermeye mecburdu. Timur, memurlarının günde en az 12 fersah yol almalarını istiyordu. Bu yüzden bazı hayvanlar çatlıyorsa da, buna ehemmiyet verilmiyordu. Çünkü önemli olan, süratti.

Timur, Semerkand'ın etrafındaki ülkelerin geniş olduğunu nazarı dikkate alarak, bu bölgede her fersahı ikiye bölmüş ve her fersahın ucunda bir kule yaptırmıştı. Clavijo, bu atlıların geçtiği mesafeyi gözümüzle görmeseydik, buna hiç inanmazdık, demektedir. Çünkü bunlar, atlarını öldüresiye sürüyor, Timur'un emrettiği 12 fersahtan fazlasını, bazen 15, hatta 20 fersahlık mesafeyi katediyordu.

Elçiler, 21 kasım cuma günü Semerkand'dan hareket ederek, 27 kasımda Buhara'ya vardılar. Bu zengin şehirde, ihtiyaçları karşılandıktan sonra, yollarına devamla, 10 aralıkta Amuderya nehrini geçtiler. Nehir, bir çölde akıyordu. Rüzgârlar, gece gündüz kumları savuruyor, kum çok ince olduğu için, savruldukça, deniz gibi dalgalanıyordu. Elçiler ancak, iz bulmakta hünerli olan ve «Yamçı» ismi verilen kimseler vasıtasıyle, çölde kaybolmadan yol alabiliyorlardı.

Nihayet Damgan'a, oradan da Kazvin'e ulaştılar. Kazvin, Tebriz ve Semerkand'dan sonra en büyük şehir. Burada da elçiler, büyük bir ikram gördü. Timur'a gidip gelen elçileri bu şekilde ağırlamak âdetti. Timur hanedanına mensup prensler de aynı muameleyi görürlerdi.

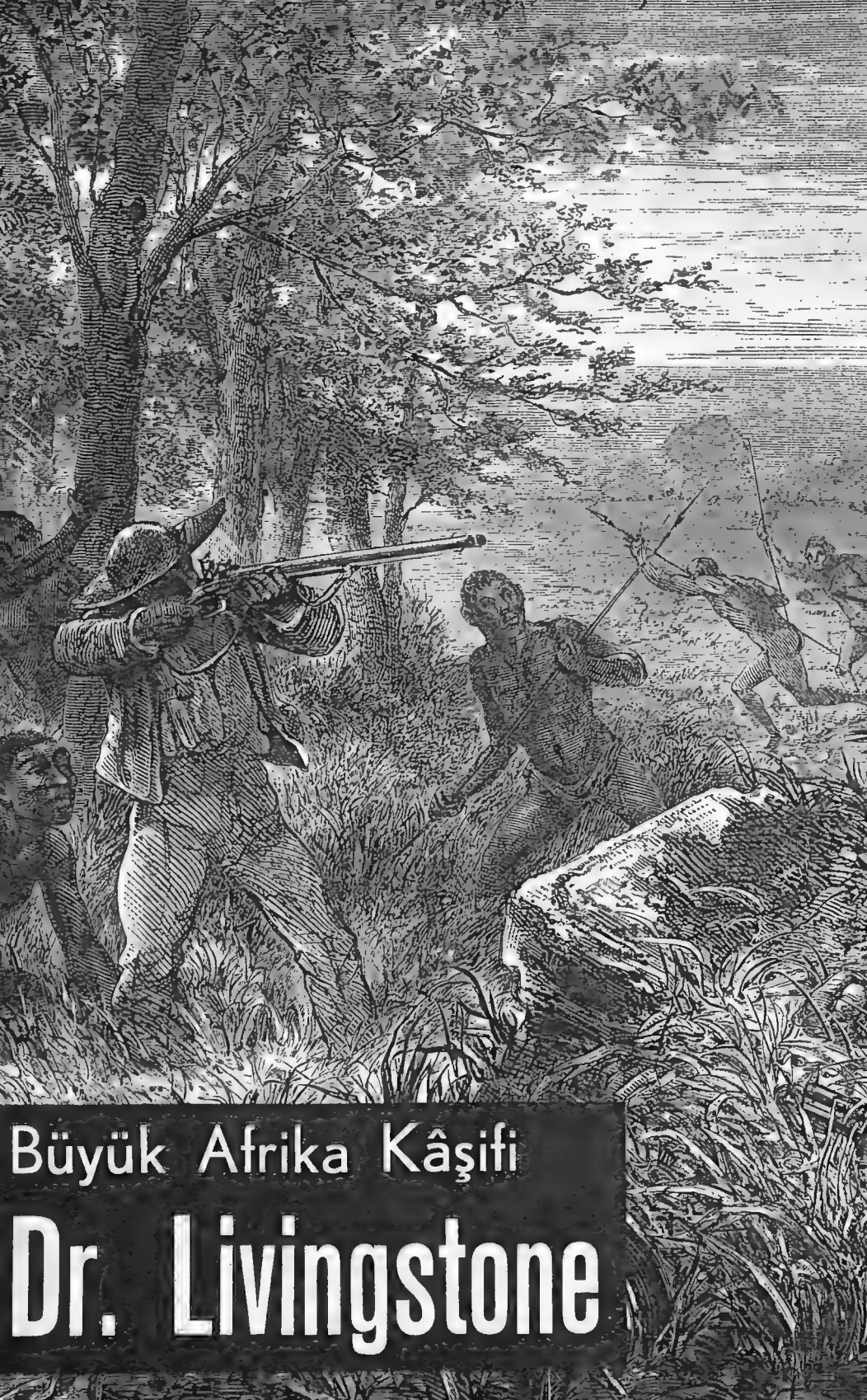

Büyük Afrika Kâşifi

Dr. Livingstone

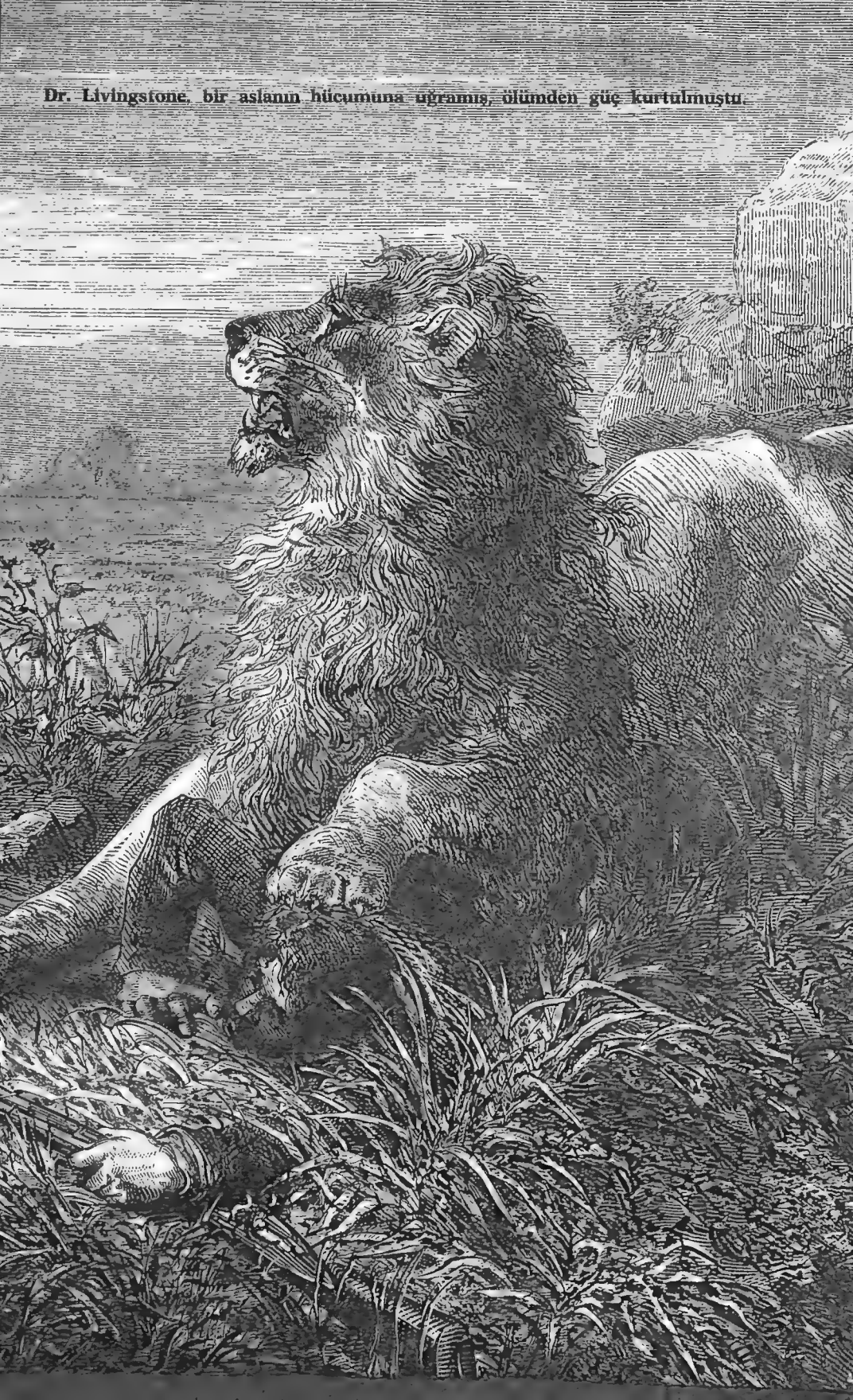

Dr. Livingstone, bir aslanın hücumuna uğramış, ölümden güç kurtulmuştu.

Dr. David Livingstone.

YERYÜZÜNDE hiç bir kıta, Afrika'nın son bir asır içinde geçirdiği kadar akıl almaz bir değişiklik geçirmemiştir.

Daha bundan bir asır önce Afrika'nın birçok bölgeleri, bilhassa Güney ve Orta Afrika, beyazlar için hemen tamamen meçhuldü.

O zamanlar Afrika'da birkaç bağımsız devlet vardı. Bugün ise dünyadaki devletlerin üçte birinden fazlası Afrika'da bulunuyor.

XIX. yüzyıl, Avrupalılar için Afrika'nın keşif asrı oldu. Çeşitli milletlere mensup keşif heyetleri bu meçhul ülkenin içlerini araştırdılar. Bilinmeyen taraflarını öğrendiler.

Afrika'nın keşfi denince akla gelen isimlerin en başında hiç şüphesiz David Livingstone'un adı bulunur.

İskoç asıllı bir İngiliz olan David Livingstone (1813 - 1873), doktor çıktığı yıl, 1840'ta, Londra Misyonerler Cemiyeti tarafından Afrika'ya gönderildi. Dr. Livinsgtone, alelâde bir misyoner gibi çalışmak istemiyordu. Bir yerde kalıp ömrünü tüketmeye de niyeti yoktu. Çok gezmek, yeni yerler keşfetmek, bu bilinmeyen ülkenin coğrafyasını incelemek istiyordu. Güney Afrika'ya gelişinden iki yıl sonra Limpopo nehrinin kaynaklarının bulunduğu Mabotsa vadisine gitti. Burada Afrika'daki hayatının en tehlikeli olaylarından biri başına geldi: Bir arslanın hücumuna uğradı. Doktoru gafil avlayan hayvan, bir hamlede sol kolunu kuvvetli çenelerinin arasına alıp kırıvermişti. Yerlilerin tam zamanında yetişerek hayvanı öldürmesi, Livingstone'un hayatını kurtardı ama, sol kolu bütün hayatı boyunca sakat kaldı. Çünkü kırık, gerektiği gibi tedavi görmemiş, usulüne göre yerine kaynamamıştı.

Dr. Livingstone iki yıl sonra karısını da Mabotsa'ya getirdi. 1847 yılına kadar burada çiftçilikle uğraştı. Buradaki kabilelere misyonerlik etti.

KALAHARİ VE NGAMİ

O sırada iki İngiliz seyyahıyle buluştu. C. Oswell ve Mungo Murray adındaki bu iki İngilizle birlikte Ngami gölüne gitmeye karar verdiler. Kalahari çölünün kuzeyindeki bu gölü, o tarihe kadar hiç bir beyaz insan görmemişti. Bu, o zamanlar için son derece önemli bir teşebbüstü. Çünkü yolun yüzlerce kilometrelik kısmı Kalahari çölünden geçiyordu. Dr. Livingstone, Ngami'ye giderse hem bu göle ilk varan beyaz olacak, hem de meşhur Kalahari çölünü geçmiş olacaktı. Üstelik artık Afrika'nın yabancısı da değildi. Acele etmeden, gerekli bütün tedbirleri aldı, malzemeyi hazırladı ve en güvendiği yerlileri beraberine alarak seyahate çıktı.

Birçok güçlüklerle karşılaşmalarına rağmen, çölü geçmeyi başararak 1849 ağustosunda göle vardılar.

David Livingstone, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurda seyahatine devam ediyor.

VİCTORIA ŞELÂLESİ

David Livingstone 1852 yılında ailesini İngiltere'ye gönderdikten sonra bu defa Zambezi nehrinin kaynaklarına doğru seyahat etmek istedi. Ancak bu bölgede çeçe sinekleri etrafa dehşet saçıyordu. Bu yüzden yolunu değiştirmek zorunda kaldı. Batıya doğru gitmek daha yerinde olacaktı.

Livingstone, Zambezi'nin kaynaklarına yakın seyahatleri sırasında bölgenin bütün akarsu sistemlerini inceleyerek Kraliyet Coğrafya Cemiyeti'ne bildirdi. Bir yandan astronomik rasatlar yapıyordu.

Zambezi nehri boyunca batıya doğru yaptığı seyahat sırasında 1855'te Victoria şelâlesini keşfetti. Bugün şelâlenin hemen yanında bu tanınmış seyyahın adını taşıyan bir kasaba vardır.

David Livingstone yine nehir boyunca yoluna devam ederek 1856'da Afrika'nın batısında Hint Okyanusu sahilindeki Kilimane'ye geldi. Oradan memleketine döndü. Bu ilk seyahati tam 16 yıl sürmüştü. 1857'de seyahat notlarını neşretti.

1858'de yeni bir keşif heyetinin başında ikinci Afrika seyahatine çıkan Da-

Özel boyunduruklarla birbirine bağlı olarak sevkedilen esirlere türlü işkenceler de yapılıyordu.

vid Livingstone bu seyahatinde Nyassa gölünü keşfetti, 1864'te İngiltere'ye döndü.

ÜÇÜNCÜ VE SON SEYAHAT

David Livingstone üçüncü ve son seyahatine 1865 yılında çıktı. Afrika seyahatleri sırasında esir ticaretini bütün dehşetiyle görmüştü. Üçüncü seyahatinin maksadı, medenî yollardan esir ticaretiyle mücadele etmekti. Bu defa seyahatine doğrudan doğruya batıdan başladı. Bombay yoluyle Zengibar'a geldi ve Afrika'nın içlerine doğru hareket etti. Beraberinde otuz altı kişi; birçok deve, katır, eşek ve manda vardı. Daha seyahatin ilk günlerinde yanındakilerden beşi öldüler. O, kalanlarla beraber Tanganyika gölüne doğru yola devam etti.

ÖLDÜRÜLEN ESİRLER

Yol boyunca sık sık öldürülen esirlerle karşılaşıyordu. Bir defasında ağaca asılmış bir kadın gördüler. Beraberindekiler esir tüccarlarının kervanla beraber gelemeyenleri öldürmek âdetinde olduğunu söylediler. Tüccarlar, serbest kalıp da başkasının malı olmaktansa esiri öl-

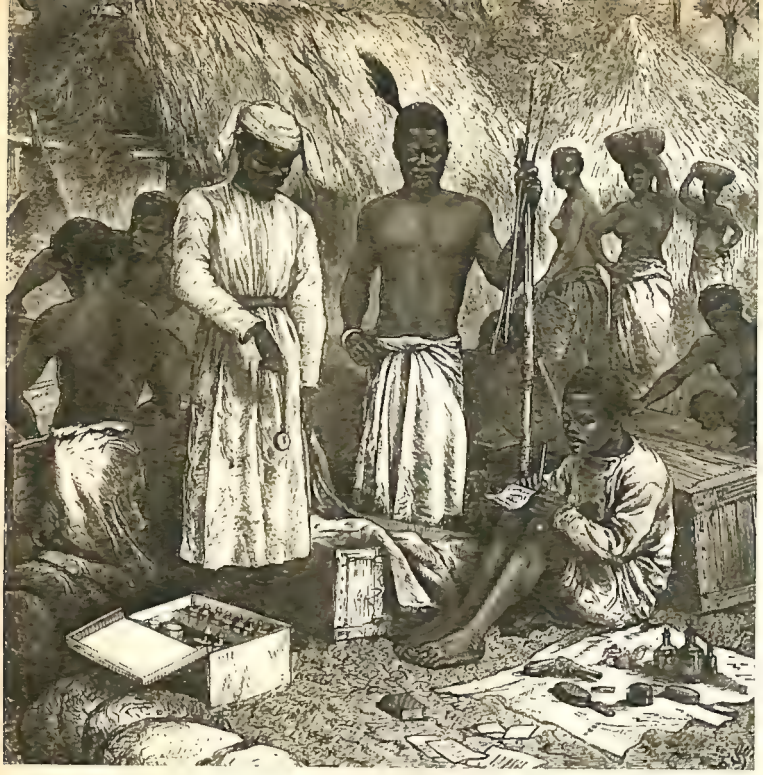

Dr. David Livingstone'un ölümünden sonra, sadık adamları, eşyasının sayımını yapıyor. Sağda, seyyahın, hasta haliyle son nefesini vereceği köye nakledilişi.

dürmeyi tercih ediyorlardı. Yahut yürüyemeyecek hale gelen bir esire karşı duydukları hınçı onu öldürmekle alıyorlardı. Yol boyunca bu şekilde asılmış, yahut hançerlenmiş veya tüfekle vurulmuş birçok esire rastladılar.

Bir defasında karşılaştıkları manzara ise hepsinden korkunçtu. Boyunlarında özel boyunduruklar olan birbirine bağlı birçok esir bir arada terk edilmişti. Tüccarın bu hareketine yiyecek kıtlığının sebep olduğu muhakkaktı. O bölgedeki kıtlık yüzünden esirlerden bir kısmını bağlı bırakarak ölüme terk etmişlerdi.

Livingtone 1872'ye kadar Tanganyika çevresini adım adım dolaştı. Bir ara bir İngiliz gazetecisi H. M. Stanley, Afrika'ya gelerek David Livingstone'u buldu. Tanganyika gölünün küzey kısımlarındaki geziyi Stanley'le beraber yaptılar. Sonra, 1872'de Stanley, Afrika'dan ayrılarak memleketine döndü. Livingstone da çalışmalarına yalnız başına devam etti.

Şimdi hedefi Kongo nehrinin bir kolu olan Luapula'ya ulaşmaktı. Fakat 1873 başlarında dizanteriye yakalandı. Gölün güneyindeki bir köye güçlükle ulaştılar. Sadık adamları bir an bile yanından ayrılmıyordu. Burada büyük seyyahın hastalığı gittikçe ilerledi ve 1 mayıs tarihinde hayata gözlerini yumdu.

Adamları cesedi muhafaza ettiler. Eşyasını teker teker sayıp topladılar ve bilhassa seyahat notlarından bir tekinin bile kaybolmamasına dikkat ettiler. Sonra kızgın güneşte kuruttukları cesedi güzelce sararak bütün eşyalarıyle birlikte Zengibar'a getirdiler.

Dr. David Livingstone'un cenaze merasimi ölümünden bir yıl sonra Londra,da yapıldı. Cenazesi 18 nisan 1874'te Westminster Abbey'e gömüldü.

Orhan Yüksel

Türk ordusunun başarı sebeplerinden biri, topçuya verilen önem idi. Gravürde, çeşitli topçu kıyafetleri görülüyor. Ortada, piyade topçu yüzbaşısı, iki yanda süvari topçu neferleri.

nesi, ya askerlere dağıtılmış, yahut da savaştan önce geri gönderilerek emniyet altına alınmıştı» (2).

ORDU ÇEKİLİRKEN...

Osmanlı ordusu, haşmet ve azametinden bir kısmını, çadırlar, elmas kemerler, kürkler, içi işlemeli yaylar, sancaklar bırakmasına rağmen, büyük bir hızla çekilmiş, Yanık kalesi etrafında, toplanmaya başlamıştı.

Kara Mustafa Paşa, bu mağlûbiyetten çok müteessirdi. Bir tek şeye karşı sevinç içinde idi: Düşman, dağılan, bağlantısını kaybeden askerlerinin arkasından gelmek cesaretini gösterememişti. Bu sebepten her şeyin kaybedildiğine kani değildi. Yanık kalesi duvarları etrafında üç gün eğlendi ve askerini topladı.

«O talih düzenliği sahibi Vezir Kara Mustafa Paşa, gerçi o şekilde tamaha göz yummuştu. Fakat diğerlerinin münasebetsiz halleri dikkaten uzak değildi. Bundan anlaşılır ki, Viyana ovasında, oruç ayında bulunulduğu halde, bir damlası, imanı yerinde olanlar üzerinde âyet-i kerîme ile haram sayılan murdar şarabı, gece ve gündüz içiyorlar ve ele geçirilen esirlerin, İslâm toprağında temiz tutulmaları lâzım iken, bunlar temiz olmak cihetinden çok kaba haller irtikâp etmekte, bu halleri, ortalığı velveleye vermekte idi.»

«Savaşın devam ettiği sürece, askerin, sıkıca düzende tutulması mümkün olmuyordu. Herkes, kendi havasına bağlıydı.

---

(2) Râşid tarihi, hazine hakkında şunları yazar: «Düşmana kalmasın diye, hazine ve eşyanın cümlesi, asker taifesi tarafından yağma edilmiştir.»

Namaz da, niyaz da, mahrem olması lâzım gelen çeşitli şeyler de terk edilmişti. Asker, fena ve çirkin hareketlere el atıyor, sıkıca düzende olmak akıl derecesinden uzak kalıyordu» (3).

HIRİSTİYANLAR'IN KAÇIRDIĞI FIRSAT

Hıristiyan âleminin büyük bir fırsat kaçırdığı muhakkaktı. Birbirlerini yemekten hoşlanan o papalar, kardinaller, İsa fedaileri ile süslü Hıristan dünyası, bu iştihasını, Osmanlı ordusu üzerinde toplamış olsaydı, Kara Mustafa Paşa'nın dönüşü çok daha kötü olabilirdi. Leh Kralı Sobieski, bunu itiraf ediyor. Karısına gönderdiği mektupta diyor ki:

«Tuna kıyılarındaki durumumuz, İsrailoğulları'nın Fırat kıyılarındaki durumunu andırıyor: Atlarımızın telef oluşuna, kurtardıklarımızın nankörlüklerine ve kaçırdığımız başarı fırsatlarına ağlıyoruz».

Nankör Avusturya, kendisini kurtaran Leh kralına, bir uşak muamelesi yaptığı sırada, Türk ordusu eskisine kıyasla derlenmiş, toparlanmıştı. Netekim, Polonyalılar önde, Almanlar arkada, Osmanlı ordusu takibe başlandıktan sonra, bahtsız Polonya ordusunun öncüleri, fena bir tuzağa düştüler.

7 Ekim 1683'te Parkani palangası önüne gelindiği sırada, ihtiyatsızca yürüyen Leh öncüleri, ormanlık tepeler arasında müthiş bir Türk baskınına uğradılar. Davranamadılar, kımıldayamadılar, perişan bir hale geldiler.

Ordu, karma karışık oldu. Leh subayları şaşırdılar, Leh kazakları dağıldılar, zırhlı süvariler dayanamadı, dragonlar kaçmaya başladılar.

Bu, öyle bir perişanlık idi ki, Kral Sobieski bile, süvarilerinin bütünü ile müdahale ettiği halde, Türk taarruzunu durduramadı. Kara Mustafa Paşa'nın kuvvetleri, yenilginin zehir gibi etkisiyle şahlanmıştı, Leh ordusunu saracak halde dövüşüyorlardı.

Bu anî darbe, bu yıldırım dövüşü, bu korkunç perişanlık, Leh ordusu için bir ölümdü. Ordunun her tarafı çözülmüştü.

---

(3) Râşid tarihi.

İkinci Viyana muhasarasından bir görünüş.

Süvariler mızraklarını, bayraktarlar sancaklarını, hattâ subaylar kılıçlarını atmış, kaçıyorlardı.

Türk geliyordu. Kılıcının değdiği yeri mahveden Türk... Bu saldırı, etrafta cehennem benzeri bir dehşet salmıştı. Kral Sobieski, avazı çıktığı kadar haykırarak, kaçan, sürünen, can kaygusuna düşen askeri çevirmeye çalışıyordu.

Asker ise, delice bir korku içinde:

— Kral ölürse, bir başkasını buluruz! Bize canımız lâzım! diye bağırıyordu.

Türkler, bir kara bulut gibi geliyorlardı. Öyle bir geliş ki, nihayet, kral da, kendi canının kaygusuna düştü. İki Türk, kendisine yetişti, bunlardan biri kılıcını kaldırdı, vurmak isterken, bir Leh muhafızının kurşunu ile şehit oldu.

EĞER YETİŞİLMESEYDİ...

İşte bu sırada, bu bir saat süren karma karışıklık esnasında eğer, Leh piyadesi ve imparatorluk topları Parkani (Ciğerdelen) ovasında görünmeseydi, Leh ordusu, bütünü ile mahvolacak, ufak bir kuvvetle hücum eden Kara Mehmed Paşa, Viyana yenilgisinin acısını fazlasıyle çıkaracaktı.

Kara Mehmed Paşa, bu ova zaferiyle, Viyana dönüşünü Parkani'de durdurabilir, Hıristiyan ordusu, perişan bir halde geri sürülebilirdi.

Parkani civarındaki Türk baskını ile Leh ordusu, korkunç, müthiş bir tehlike geçirmişti. Kral Sobieski bile, ovada yatan 10 000 ölü arasına katılacaktı.

Baskını yapan, Viyana'dan dönen Türkler'di. Orada, cesaret ve gözüpek bir komutan bulamamışlardı. Parkani ovasında ise, onu bulmuşlardı.

Kara Mehmed Paşa'dan başka biri olmayan bu değerli komutan, Almanya İmparatorluğu ve Leh Krallığı ordularına karşı, küçük bir kuvvetle saldırmış, büyük bir zafer kazanmıştı.

Fırtına atlatılmış, fakat bu, Viyana'yı Türkler'den kurtarmış olan Leh ordusunun gururuna müthiş bir darbe olmuştu. Kral Sobieski, kuru otlar üzerinde halsiz, perişan çökmüş, bu yenilgiyi bir kepazelik olarak sayan imparatorluk komutanlarına şu sözleri söylüyordu:

— Fena bir yenilgiye uğradım efendiler! Fakat, sizinle beraber ve sizin namınıza intikamımı alacağım.

Küçük bir Türk kuvveti, bütün Avrupa Hıristiyan âleminin ordularını, Parkani ovasında mıhlamıştı. Türkler çekilmişler, fakat, etraftaki dağlara dağılmışlardı. İmparatorluk ordusundan giden öncüler, Türkler'in, yeni bir hücuma hazırlandıkları haberini getiriyorlardı.

Sobieski, büyük bir süratle ordusunu topladı ve birçok intikamcı fikirlerle dolu nutuklar söylemeye başladı. Fırtına yeniden başlayacaktı. Bu sırada, intikamcı hislerle dövüşmek gerekiyordu.

AMANSIZ SAVAŞLAR

Hıristiyan ordusu bu hazırlıklarda iken Kara Mehmed Paşa da, ovada kazandığı zaferi Budin'de bulunan sadrâzam Kara Mustafa Paşa'ya bildirmişti. Sadrâzam, bir süvari kuvvetini Kara Mehmed Paşa'ya gönderdi.

Bir taraftan da, Türk uyruğunda bulunan Macar Kralı Tökeli'ye, Parkani'ye yetişmesi için haber gönderdi.

Kara Mehmed Paşa, bu sefer, yeniden yapılacak çarpışmada, imparatorluk kuvvetleri ile Leh ordusunun daha dikkatli hareket edeceğini düşünmüştü. Bu sebepten, her ihtimali göze almış, ordusunu daha oynak bir hale koymuştu. Yanında Hocazâde Ahmed Paşa, Halil Paşa, Mustafa Paşa, Şişman Mehmed Paşa ve Şatır Ahmed Paşa gibi kıymetli askerler vardı.

Leh ordusunun, ovada on bin ölü bıraktığı günün üzerinden iki gün geçmeden, ekim 1683'te düşman hücum hazırlığında iken, Kara Mehmed Paşa daha erken davrandı ve birden bütün kuvvetleriyle saldırdı.

Bu, öyle bir hücumdu ki, düşman, ovaları kuşatan yamaçlardan akan Türkler'in bir sel gibi üzerine geldiğini görerek kısa bir şaşkınlık geçirdi. Fakat, herkes uyanıktı, savaşa hazırdı. Bu sebepten, derhal karşı koydular, şiddetle dayandılar. Türkler'in bu saldırışı, düşman hatlarını çökertemedi. Ama yine de Kara Mehmed Paşa kuvvetleri bundan yılmadılar. Gerileyip gerileyip yeniden saldırdılar. Düşman dayanıyordu. Ölüyor, kırılıyor, gene dayanıyordu. Bu yüzden Kara Mehmed Paşa süratle, hücum taktiğini değiştirdi. Düşmanın merkezini ve sol kanatlarını hırpalamaya başladı. Türk askerleri, elde kılıç, büyük bir hızla yetişiyor ve göğüs göğüse, dövüşüyordu. Ne yazık ki eldeki silâh ve insan farkı büyüktü.

Kara Mehmed Paşa kuvvetlerinin karşısında, koca bir Almanya İmparatorluğu'nun kuvvetleri duruyordu. Bu sebepten, muntazam bir savaş önünde, küçük Türk kuvvetleri, birinci zaferde kazandığı üstünlüğü alamadılar.

Kara Mehmed Paşa, ordusunu toplamaya çalışırken, düşmanın karşı taarruza kalktığını görünce, ricat emrini verdi ve köprüyü tutmaya çalıştı. Fakat, bu sıra-

Türk ordusunun, muhasaralarda büyük işler başaran sınıflarından biri kumbaracılardı. Resimde, kumbaracı kıyafetleri görülüyor.

da, Kral Sobieski'nin süvarileri, Türkler' in ricat hattını kesti, amansız, müthiş bir dövüş oldu. Bu dövüş esnasında, köprü de çöktü.

Kara Mehmed Paşa, bir kısım kuvvetleriyle düşmanı tutmaya çalışırken, diğer kısmını Tuna'nın karşı yakasına geçirmeye uğraşıyordu.

Dövüşen Türkler, ateşle, su arasında kalmışlardı. Fakat, hayatlarını pahalıya satıyorlar, durmadan vuruyor ve öldürüyorlardı. Ölürken, önlerinde bir sürü ölü bırakıyorlardı. Köprüsüz kalan nehre atılan askerin bir kısmı yüzerek, ok yağmuru altında karşıya geçiyor, bazıları sulara gömülüyordu.

Hızır Paşa, Bosna askeri arasında dövüşürken, birbiri ardına gelen kılıç darbeleri altında şehit oldu.

Şişman Mehmed ve Şatır Ahmed Paşalar, birdenbire asker hatları arasında kayboldular. Sıvas Valisi Halil Paşa ile, Silistre Valisi Mustafa Paşa, düşman grupları arasında kaldı, ellerindeki kılıçları parçalandı ve esir düştüler.

Büyük bir azametle, binlerce top, ağır savaş donatımı ve yüzbinlerce askerle Viyana'ya dayanan Osmanlı ordusunun son dayandığı nokta Parkani ovası olmuştu. Kara Mehmed Paşa gibi (4) gerçekten muktedir bir komutanın elinde, koskoca bir Hıristiyan ordusuna karşı zafer kazanan Türk ordusu, bu el içinde kalsaydı, Balkanlar'a doğru akan bu kuvveti durduracak, belki de mağlûp ve perişan edip, yeniden Viyana'ya dayanacaktı.

---

(4) Kara Mehmed Paşa, Türk tarihinin yetiştirdiği nadir zekâlardan biridir. Saraydan yetişmiştir. Bostancılar odabaşısı iken vezir olmuş ve nihayet elçilikle Viyana'ya gönderilmiştir. Orada bulunduğu sürece, İstanbul'a faydalı bilgiler vermiş, bu arada hazırladığı bir layihaya Viyana istihkâmları hakkında bilgi eklemiştir. Viyana seferine, Diyarbekir Beylerbeyisi olarak katılmıştı. Dönüşünden sonra, Budin valisi olmuş ve nihayet bu Macar şehrinin zaptı sırasında şehit düşmüştür.

Ortaçağ Avrupası'nda Temizlik Anlayışı

Yazan: Dr. Cabanès - Çeviren: Eser Tutel

ESKİ kayıtlardan öğrendiğimize göre, Eski Yunanlılar'ın evlerinde «afedron» adını verdikleri özel bir bölme vardı ki bugünkü mânasıyle yüz numaradan başka bir şey değildi. III. yüzyılın sonlarında Diokletianus zamanında Roma'da tam 144 umumî helâ vardı. Bunların bir kısmı paralı, bir kısmı da bedavaydı. Bunun gibi, evlerde ve saraylarda da ihtiyacı karşılayan helâlar bulunurdu.

İmparator Tiberius zamanında, yanında imparatorun adı ve resmi hakkedilmiş sikkelerle helâya girmenin çok büyük cezası vardı. Bu hareketi yapanlar, imparator aleyhtarı addolunur ve görüldükleri yerde hemen yakalanıp hapsolunurdu.

Romalılar'ın helâsı, bugünkü modern tuvaletlere benzerdi. Mermerden, koltuk biçiminde oyularak meydana getirilen bu helâların, bilhassa saraylarda ve zengin evlerinde olanları gayet sanatkârane işlenerek meydana getirilmiş, eserlerdi.

KÜPLERİN HİKMETİ

Roma'nın dar ve tenha sokaklarında pişmiş topraktan kocaman küpler bulunurdu ki bunlar, gelip geçenin su dökmesi için yerleştirilmişti. Bu kaplar, doldukça toplanır, yerine yenileri konurdu. Toplanan mayi, yerine göre, ya ziraatte, yahut sanayide kullanılırdı. Meşhur bilgin Plinius'un belirttiğine göre, insan idrarı ile gübrelenen tarlaların mahsulü, bütün öteki tarlaların mahsulünden çok daha bereketli oluyordu.

İdrarların bir kısmı da sanayide, özellikle kumaşçılık ve dericilikte kullanılırdı. Bugün, amonyak kumaşçılıkta nasıl önemli bir yer tutuyorsa, o zaman da idrarın önemli bir yeri vardı. Dokunan kumaşları, idrar dolu kaplara yatırırlar, sonra da üzerine çıkarak, ayakla iyice çiğnerlerdi. Böylece amonyağın tesiriyle kumaş hem temizlenir, hem de beyazlaşmış olurdu!

Sokaklardaki «amfor» adı verilen bu kapları toplamak, kumaşçılara ve dericilere verilen bir imtiyazdı. Onlar da bunun karşılığında, imparatora bir vergi verirlerdi. İmparator Vespasianus'un koyduğu bu vergi önceleri yadırganmışsa da daha sonraları tabiî karşılanmaya başlanmıştı.

PARA PARADIR

Vespasianus'un oğlu Titus, bir gün babasına bu vergiden şikâyet edince, babası, vergiden toplanan paraları, oğlunun burnuna uzatarak:

— Kokla bakalım, paralara koku sinmiş mi? demişti. Hangi yoldan gelirse gelsin, para paradır!

Bugünkü Pompei harabeleri sayesinde evlerdeki tuvaletler hakkında tam bir bilgi sahibi olabiliyoruz. Roma evinde tuvalet, genellikle evin içinde ve mutfağın hemen yanındaydı. Bu kısmın zemini, öteki odalardan biraz daha yüksek olurdu.

Pompei'de de, Roma'da olduğu gibi umumî helâlar vardı. Bunun gibi Afrika'daki Timgad şehrinde de, Romalılar'dan

XIV. Louis zamanında kullanılan bir delikli sandalye. XIV. Louis zamanındaki Fransız yüksek sosyetesinde tuvalet yaparken «delikli iskemle» kullanılırdı. Gravür, yüksek tabakadan bir kadını delikli iskemlede gösteriyor.

kalma helâlara rastlanmaktadır.

Elimizdeki kayıtlardan, Charlemagne zamanındaki manastırlarda, saraylarda ve yapılarda ihtiyacı karşılayacak derecede tuvalet bulunduğunu öğrenmiş oluyoruz. Hele Cluny Manastırı'nda, yatak sayısı kadar da helâ bulunması, gerçekten ilgi çekicidir.

Derebeyi şatolarında da, XII. yüzyıldan itibaren tuvalet yapılmaya başlanmıştı. Meselâ, Marcoussy şatosundaki helâlar, şato duvarlarının içine oyularak yapılmıştı. Ama yine de halk, dışardayken ihtiyacını, dilediği yerde, dilediği şekilde gidermekte bir mahzur görmezdi.

Bazı kimselerin akıllarına estiği yerde ihtiyaçlarını görmeleri, her şeyden çok, pisliğe sebep oluyordu. Bu arada, azizlerin yattığı yerlerin önünü, kilise duvarlarını pisletenler yok değildi. Bunu göz önünde bulunduran Saint-Quentin Kilisesi yüksek heyeti, 1246 yılında, şu tamimi yayımlamak zorunda kaldı:

Kilise kapısına ve duvarlarına su dökmek, kat'î olarak yasak edilmiştir!

ORTAÇAĞ'DAN SONRA

İnsanlık tarihinin en şaşılacak taraflarından biri de, Ortaçağ sonlarına doğru yapılan binalarda, akıl almaz bir ihmalkârlıkla helâya yer verilmemesidir. Zamanla, yalnız evlerde değil, asiller ve zenginlerin saraylarında da helâ bulunmaz oldu. İhtiyaçlarını gidermek isteyenler, altında bir çeşit oturak bulunan iskemlelerine oturarak rahatlarlar, bu iskemleyi de odalarının bir bölmesinde gizlerlerdi.

«SİZE YAKIŞMIYOR»

Bununla beraber sıkışanların, ihtiyaçlarını koridorda, şurada, burada, bir duvar kenarında görmeleri âdet halini almıştı. Düşününüz ki, yalnız Fransa'nın değil, bütün dünyanın en büyük saraylarından olan Versailles ve Fontainebleau, inşa edildikleri tarihlerde helâ yoktu!

Herkes istediği yerde ihtiyacını giderdiği için, Paris'te sokaklar, avlular, hatta parklar, pislik ve kokudan geçilmez haldeydi. Bunu göz önünde bulunduran kral, 1606 yılında alenen aptes bozanlardan ceza alınmasını emretti. Suç işlerken yakalananlar, çeyrek altın tutarında ceza ödemeye mahkûm ediliyor, ödeyemedikleri zaman da yirmi dört saat hapsediliyordu. Fakat daha bu kanunun çıkartıldığı gün, sarayın ileri gelenlerinden Madame Agre, veliahdı, odasının duvarına karşı ihtiyacını giderirken gördü. «Bunu size hiç yakıştıramadım,» diyerek veliahdı çeyrek altın ödemeye mecbur etti.

O devirden kalan kayıtlara göre, Fransa kralının yaşadığı sarayın, yeryüzünün

en pis ve gürültülü saraylarından biri olduğunu anlıyoruz. Fransa kralının özel dairesine giden koridor durmadan gidip gelenler yüzünden son derece pisti; sanki bir saraya değil de, bir ahıra giriliyormuş gibiydi. Saray adamları, içerde işi olanlar, muhafızlar, askerler ve daha bir sürü insan, sarayın koridorlarını tahammül edilmez bir yer haline getirmişti. Bu kadar insanın bir arada bulunduğu yerde de helâ olmayınca, ihtiyacı olanların, merdiven altlarını, kapı arkalarını, koridorları, hattâ salonların duvarlarını helâ olarak kullanmaları gayet tabiî idi.

HER YER HELÂ!

XVI. yüzyılda, İngiltere'de de temizlik mefhumu Fransa'dakinden pek farklı değildi. Evlerde biriken pislikler, muayyen yerlerde, sırf bu iş için ayrılmış büyük mahzenlere boşaltılırdı. Tabiî, mahzenlerin bulunduğu yerlerden çıkan pislik ve kokunun bütün şehrin sağlığını nasıl tehdit ettiğini belirtmeye lüzum yoktur.

Bu, yalnız Londra'da değil, bizzat Kraliçe I. Elizabeth'in sarayında da böyleydi. Sir John Harrington, bu kötü ve pis usulden vazgeçilip, daha temiz ve kolay bir çare bulunmasını teklif ettiği zaman bu temizlik ve ileri görüşlülüğünü pahalı ödedi: Sarayında oturak kullanıldığının halka duyurulmasına çok kızan kraliçe, onu, çok uzak bir yere sürmekle cezalandırdı.

Saraylarda olduğu gibi halkın toplu halde bulunduğu yerlerde, meselâ tiyatrolarda da helâ yoktu. Tiyatroda temsil sırasında ihtiyacı olanların, ihtiyaçlarını nasıl giderdiklerine dair hiç bir bilgimiz olmadığına bakılırsa, ihtiyacı olanlar, kolaylarına geldiği şekilde gideriyor olacaklardı.

Bussy - Rabutin «Hatıralar»ında anlattığına göre, Dame de Sault, Dame de Trémoille ve Ferté Markizi, âşıklarıyle baş başa geçirdikleri aşk saatlerinden sonra, birlikte tiyatroya gitmişlerdi. Fakat az sonra sıkışmışlar ve ihtiyaçlarını oracıkta bulundukları locanın içinde gidermekte bir mahzur görmemişlerdi. Sonra, kokudan rahatsız oldukları için, alıp alıp aşağıya atmış, parterde bulunan halk başlarından aşağı pislik atılmasına son derece kızarak bağırıp çağırınca da, sessizce tiyatrodan kaçma zorunda kalmışlardı.

TVİLLERİES SARAYI

Régence devrinde de, daha önce olduğu gibi Versailles Sarayı'nda bugünkü mânada tuvalet yoktu. Bir tarihçinin de belirttiği gibi, sarayda, havalandırma, temizlik ve intizam diye bir şey mevcut değildi. Geceleri merdiven altları, avlu kenarları, karanlık koridorlar, bu iş için kullanılır, sonra gündüz olunca uşaklar,

XVI. Louis zamanında sokakların temizliği.

XVIII. yüzyılda Paris'te bir sokağın durumu.

hizmetkârlar, ortalığı ellerinden geldiği kadar temizlemeye çalışırlardı.

Tuileries sarayının koridorları da aynı haldeydi. Hele birinci kattaki koridorlardan yükselen tahammül edilmez koku, saray halkının kendi oturdukları koridorları demir parmaklıklı kapılarla kesip, yabancıların girmemesini sağlamaya mecbur etmişti.

Bir defasında, ikinci kat penceresinden aşağıya boşaltılan bir oturak, veliahtın tahtırevanını taşıyan adamlarından birinin üzerine dökülmüş, adam da, tahtırevanı orada terkederek, üzerindekileri değiştirmek için dairesine gitmek zorunda kalmıştı.

VİYANA SOKAKLARINDA

Versailles Sarayı, bütün ihtişamına rağmen, pislik kokusundan, yanına yaklaşılır gibi değildi. Parklar, bahçeler, hattâ koridorlardan yayılan pis koku, insanın içini kaldıracak derecede müthişti. Nazırların bulunduğu kanadın hemen yanında bir kasap, sabahları domuz keser, Paris' in en büyük caddelerinden olan Saint - Cloud'da da çirkef suları içinde kedi ölüleri yüzerdi.

Sarayda, kral rahatsız olmasın diye tütün içmek yasaklanmıştı, ama kraliyet ailesinin prens ve prensesleri, sabahları taze süt içmek için, dairelerinde inek, keçi, hattâ eşek beslemek müsaadesi almışlardı. Bunun neticesi olarak da, sarayın bir çiftlik, bir mandıradan farkı kalmamıştı.

Şehrin bu pisliği, pek çoklarını tedirgin etmekten geri kalmıyordu. Halkın ihtiyacını etrafı kirletmeden gidermesi için çeşitli fikirler ortaya atılıyor, fakat bunların hiç biri pratik bir çare olamıyordu. Önce, sokaklarda el arabası şeklinde taşınabilen seyyar helâlar gezdirilmesi denenmiş, daha sonraları, sokaklara birer, ikişer variller konmuştu.

ACAYİP BİR İCAT

Bu arada, Viyana'da bazı kimseler gerçekten ilgi çekici bir icatta bulunmuşlardı. Bunlar, ellerinde bir kova, bir de geniş bir pelerinle geziyorlar, bir yandan da «İhtiyacı olanlara kolaylık! Gelin, oturun ve rahatlayın!» diye bağırıyorlardı. İhtiyaçları olanlar, kovayı yolun tenha bir kenarına koyuyor, pelerini de başından aşağıya geçirerek, içinde soyunabiliyor ve rahatlıyordu. Yerlere kadar inen pelerin, o şahsın, mükemmelen gizlenmesini sağlıyordu.

Avrupa şehirlerindeki bu pislik, bir müddet daha sürdü, gitti. Ağaçlıklı caddeler, parklar, şehir kıyıları, umumî helâlar halindeydi. Bütün yasaklara rağmen halk, alenen ihtiyacını görmekte âdeta şehevî bir zevk duyuyor gibiydi. Fakat, umumî helâların yapılması ve alınan tedbirlerle, Avrupa şehirleri, yavaş yavaş bu pislikten kurtuldu.

Öyle ki, geçen yüzyılın ikinci yarısında Paris, büyük caddeleri ve belli başlı sokakları her sabah sabunlu sularla yıkanan bir şehir haline geldi.

Avrupa'da, Ortaçağ'dan sonra başlayan bu akıl almaz pislik hüküm sürerken, Türk dünyası tam bir temizlik içindeydi. Bir defa her yerde hamamlar vardı. Ayrıca, sayısı pek kabarık olan cami ve mescidlerin tuvaletleri aynı zamanda umumî helâ vazifesi görürdü. Halk ise, zaten İslâm' ın gerektirdiği temizliği sağlamayı başlıca vecibe sayardı. Saraylarda, konaklarda hamamlar ve helâlar vardı. Daha küçük evlerin tuvaleti de dışarıda bulunurdu. Hemen her evde küçük bir banyo yeri «gusülhane» olarak ayrılırdı.

en pis ve gürültülü saraylarından biri olduğunu anlıyoruz. Fransa kralının özel dairesine giden koridor durmadan gidip gelenler yüzünden son derece pisti; sanki bir saraya değil de, bir ahıra giriliyormuş gibiydi. Saray adamları, içerde işi olanlar, muhafızlar, askerler ve daha bir sürü insan, sarayın koridorlarını tahammül edilmez bir yer haline getirmişti. Bu kadar insanın bir arada bulunduğu yerde de helâ olmayınca, ihtiyacı olanların, merdiven altlarını, kapı arkalarını, koridorları, hattâ salonların duvarlarını helâ olarak kullanmaları gayet tabiî idi.

HER YER HELÂ!

XVI. yüzyılda, İngiltere'de de temizlik mefhumu Fransa'dakinden pek farklı değildi. Evlerde biriken pislikler, muayyen yerlerde, sırf bu iş için ayrılmış büyük mahzenlere boşaltılırdı. Tabiî, mahzenlerin bulunduğu yerlerden çıkan pislik ve kokunun bütün şehrin sağlığını nasıl tehdit ettiğini belirtmeye lüzum yoktur.

Bu, yalnız Londra'da değil, bizzat Kraliçe I. Elizabeth'in sarayında da böyleydi. Sir John Harrington, bu kötü ve pis usulden vazgeçilip, daha temiz ve kolay bir çare bulunmasını teklif ettiği zaman bu temizlik ve ileri görüşlülüğünü pahalı ödedi: Sarayında oturak kullanıldığının halka duyurulmasına çok kızan kraliçe, onu, çok uzak bir yere sürmekle cezalandırdı.

Saraylarda olduğu gibi halkın toplu halde bulunduğu yerlerde, meselâ tiyatrolarda da helâ yoktu. Tiyatroda temsil sırasında ihtiyacı olanların, ihtiyaçlarını nasıl giderdiklerine dair hiç bir bilgimiz olmadığına bakılırsa, ihtiyacı olanlar, kolaylarına geldiği şekilde gideriyor olacaklardı.

Bussy - Rabutin «Hatıralar»ında anlattığına göre, Dame de Sault, Dame de Trémoille ve Ferté Markizi, âşıklarıyle baş başa geçirdikleri aşk saatlerinden sonra, birlikte tiyatroya gitmişlerdi. Fakat az sonra sıkışmışlar ve ihtiyaçlarını oracıkta bulundukları locanın içinde gidermekte bir mahzur görmemişlerdi. Sonra, kokudan rahatsız oldukları için, alıp alıp aşağıya atmış, parterde bulunan halk başlarından aşağı pislik atılmasına son derece kızarak bağırıp çağırınca da, sessizce tiyatrodan kaçma zorunda kalmışlardı.

TVİLLERİES SARAYI

Régence devrinde de, daha önce olduğu gibi Versailles Sarayı'nda bugünkü mânada tuvalet yoktu. Bir tarihçinin de belirttiği gibi, sarayda, havalandırma, temizlik ve intizam diye bir şey mevcut değildi. Geceleri merdiven altları, avlu kenarları, karanlık koridorlar, bu iş için kullanılır, sonra gündüz olunca uşaklar,

XVI. Louis zamanında sokakların temizliği.

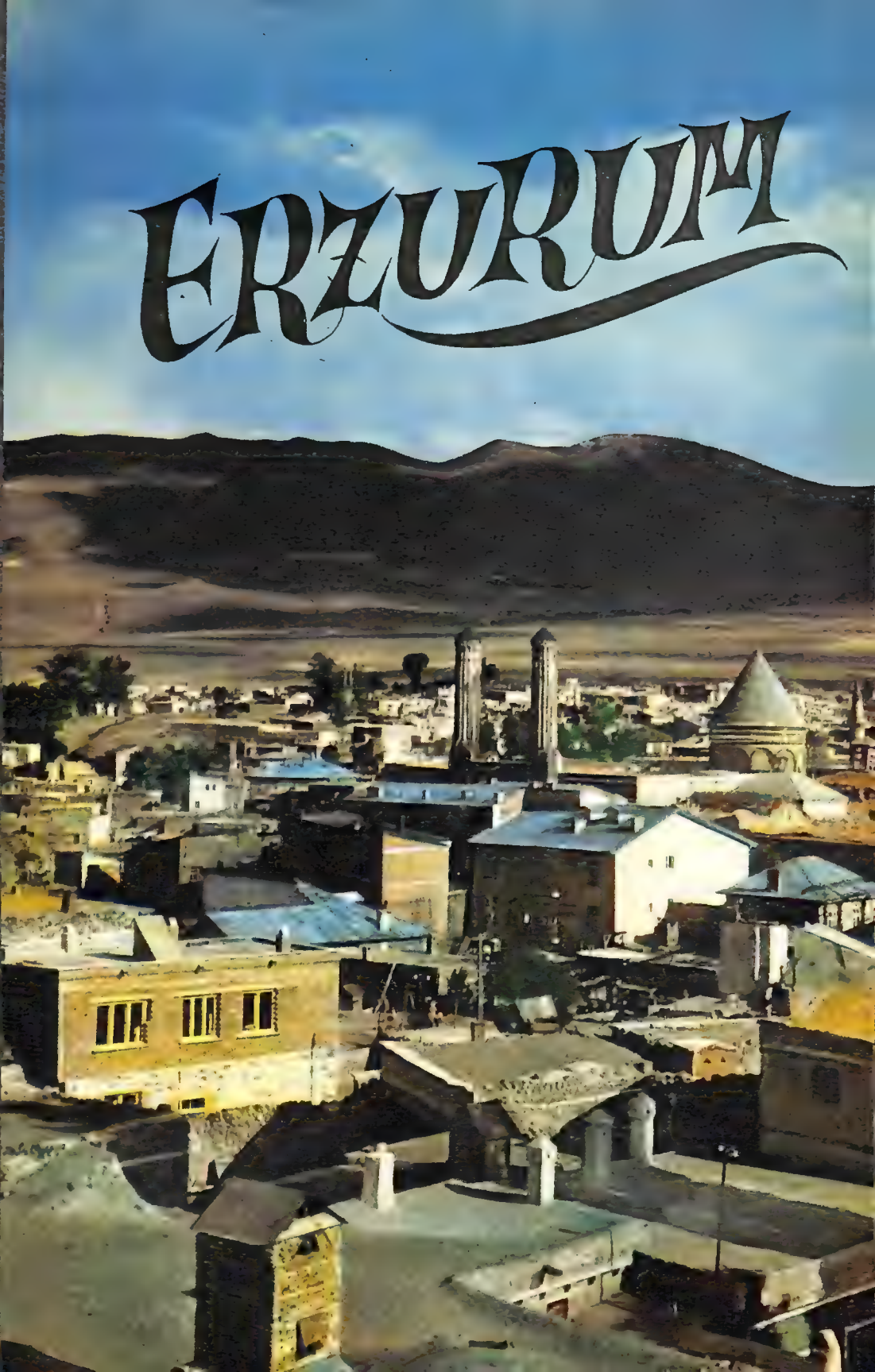
ERZURUM

BUNDAN dokuz asır önce, bir sonbahar günü, Erzurum'un Pasinler ovasında kanlı bir savaş geçti.

Bir tarafta Selçuklu şehzâdelerinden Kutalmış Bey'le İbrahim Yınal Bey'in komuta ettiği Türk kuvvetleri, öteki tarafta da, General Liparit ve Katakolon'un komutasındaki Bizans, Ermeni ve Gürcü kuvvetleri vardı.

Bizans, o zamanlar Türk'ün kuvvetini gerektiği kadar anlamış değildi. Belki bu hareketlerin, Anadolu'yu açmak için girişilecek büyük hamlenin öncüleri olduğundan da habersizdi. Bu bakımdan, Erzurum'u müdafaa eden komutanlar, şehir ahalisini, kuvvetli Erzurum kalesinin içine almaya bile lüzum görmemişlerdi. Emirlerinde on binlerce kişilik bir kuvvet vardı. Elbette Türkler'i püskürteceklerdi.

Pasinler Meydan Muharebesi diye anılan asıl muharebe, 18 eylül 1049'da oldu. On binlerce kişilik Bizans ordusu, bu bir gün içinde bozularak, şehre doğru çekildi. Türk kuvvetleri ise, şehri almaya azmetmişti bir defa, düşmanı yenmekle yetinmediler: Şehre hücum ettiler.

Şehir, şiddetle mukavemet ediyordu. Ardı arkası kesilmeyen Türk hücumlarına bir haftaya yakın dayandı. Altıncı gün, şehrin hâlâ alınamadığını gören İbrahim Yınal Bey, yağlı paçavralar attırarak evleri ateşe verdi. Çıkan yangın sonunda, şehir hemen hemen tamamen yandı. Kurtulanlar, o zaman Theodosiopolis diye anılan Erzurum kalesine kapandılar. Muzaffer Türk kuvvetleri, 100 000 esir, 15 000 araba dolusu ganimetle geri döndüler. Esirler arasında Bizans Başkomutanı Liparit de vardı.

Bu derece büyük ölçüde esir ve ganimet alınması ilk bakışta şaşırtıcı gibi görünmektedir. Halbuki, Erzurum, o devirde bu havalinin en büyük şehri idi. 200 000 nüfusu vardı. Eski kaynaklar, o devirde şehirde 800 kilise olduğunu kaydetmektedir. Türkler'in aldığı ganimetler arasında pek çok altın, gümüş ve silâh bulunuyordu.

Bu, Erzurum'un Türkler tarafından ilk zaptıdır. Zaten tarihte, son derece önemli yolların düğüm noktasında bulunan Erzurum kadar el değiştiren şehir pek azdır. Erzurum, binlerce yıl boyunca Hurriler, Asurlular, Urartulular, Kimmerler, Bizanslılar, İranlılar, Makedonyalılar, Araplar, Ermeniler, Gürcüler, Ruslar ve Türkler arasında defalarca el değiştirmiştir.

Türkler, 1049'da şehri zaptettikten son-

Eski Erzurum'da bir ev.

Yüz yıl önceki Erzurum'da bir bakkal.

ra, aldıkları ganimetle beraber, geri döndüler. Bizans İmparatoru, en değerli generallerinden olan Liparit'i kurtarmak için Tuğrul Bey'e fidye gönderdi. Türk hükümdarı fidyeyi reddettiği gibi, üstelik Liparit'i de Bizans'a iade etmek büyüklüğünü gösterdi.

ERZURUM, BAŞKENT OLUYOR

Türkler'le bu ilk karşılaşmada, şehir zaptedilmiş, fakat, çok müstahkem olan kalenin fethine teşebbüs edilmemişti. Daha sonra da, Türk kuvvetleri, Anadolu'nun altını üstüne getirdikleri halde, senelerce Erzurum kalesinin fethine teşebbüs etmediler. Öyle ki, 1054'te, Anadolu seferine çıkan Tuğrul Bey bile, kaleyi bizzat inceledikten sonra, muhasaradan vazgeçerek Malazgirt'e yöneldi. Bu çevredeki şehir ve kaleleri alan Türkler, beyhude kuvvet ve vakit kaybını önlemek için Erzurum kalesine hücum etmemişlerdir. Çepeçevre her taraf alındıktan sonra, kalenin kendiliğinden düşeceği tabiî görülüyordu.

Bu durum, 1080 yılına kadar devam etti. O sırada, Grigor Bakıryan isimli, Gürcü asıllı bir Bizans generali, Gürcistan kralına tâbi olarak, Erzurum ve civarında hüküm sürüyordu. 1080 yılında, Sultan Melikşah, Emîr Ahmed'i, Gürcistan'ı fethe memur etti. Büyük Türk emîrlerinden olan Emîr Ahmed, Kars, Erzurum ve Oltu'yu fethederek, bu çevredeki Gürcü hâkimiyetine son verdi. Aynı yıl, bu bölgede, Saltukoğulları Emîrliği kuruldu. Başkent, Erzurum idi.

Emîr Saltuk'un dedesi Ebu'l Kasım tarafından kurulan bu emîrlik, 1202 yılına kadar yaşamış, o tarihte bir vilâyet olarak Konya Selçuklu Sultanlığı'na bağlanmıştır.

121 yıllık bir ömrü olan Saltukoğulları Krallığı, Kars, Çoruh, Rize ve Gümüşane çevrelerini de içine alıyordu. Saltukoğulları'nın hükümran olduğu süre içinde, çeşitli savaşlar olmuş, sınırları devamlı olarak yukarıda yazdığımız en geniş şeklini muhafaza edememiştir.

ERZURUM'DA HÜKÜM SÜREN SALTUKOĞULLARI

1.) Melik Ebul'kasım Saltuk (1071? - 1102).
2.) Melik Ali (1102 - 1145).
3.) Melik İzzeddin (1145 - 1174).
4.) Melik Nâsıreddin Mehmed (1174 - 1185?).
5.) Melikşah (1185? - 1201).

Erzrum'daki İlhanlı eserlerinden Yakutiye Medresesi.

GÜRCÜ KRALİÇESİ TAMARA

Saltukoğulları, Erzurum ve çevresinde hüküm sürdükleri sırada, orta Kafkasya'da, Gürcistan Kralığı vardı. Kral II. David (1089-1125) zamanında Gürcistan, Haçlılar'ın bir üssü haline gelmiş, 50 000 kişilik bir ordu kuran bu kral, civar prenslikleri ülkesine katmıştı. II. David'in torunu olan III. Georgie'nin kızı kraliçe Tamara (1184-1213) nın yaşadığı devir, Gürcistan'ın parlak bir zamanıdır. Bu devirde, güney hudutları Aras nehrine kadar dayanmış bulunuyordu. Ancak, devlet idaresine yine de ordu ve iktisadiyatı ellerinde bulunduran Kıpçaklar hâkimdi.

Melik Nâsıreddin Mehmed zamanında, kraliçe Tamara, Erzurum'u almaya teşebbüs etti. Güzel Gürcü kraliçesinin kuvvetleri, kocasının komutasında Erzurum önlerine kadar geldiler. Şehrin önünde geçen iki muharebeden sonra, başarı elde edemeden geri döndüler.

SELÇUKLU HAKİMİYETİ

Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman Şah, 1202 yılında Erzurum'u, Selçuklu Sultanlığı'na katınca, kardeşi Mugîseddin Tuğrul Şah'ı, buranın başına getirmiş,

Tuğrul Şah, 1225 yılına kadar Erzurum'da melik unvanıyle hüküm sürmüştür. Tuğrul Şah, 1225'te ölünce yerine oğlu Rükneddin Cihan Şah geçmiştir. Cihan Şah, ancak beş yıl emîrlikte kalmış, Celâleddin Harzemşah'la işbirliği yaptığı için Sultan Alâeddin Keykubad, onun emîrliğine son vermiş, Erzurum'u, bütün çevresiyle beraber kendi ülkesine katarak başına Mubârizeddin Çavlı Çâşnigir'i getirmiştir. Bundan sonra, 12 yıl, yani Moğol istilâsına kadar Erzurum'un yine müreffeh bir hayat yaşadığını görüyoruz. Yine dedik, çünkü 1080'den itibaren Moğol istilâsına kadar şehir, devamlı olarak Türkler'de kalmış, düşman işgali görmemiştir. İran ve Anadolu arasındaki önemli ticaret yollarının kavşağında bulunan Erzurum, bu dönem içinde, Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri haline gelmiştir.

Saltukoğulları, şehri imar etmiş, değerli mimarî eserleri yaptırmışlardır. Bunlar arasında Ulucami, içkalede bugün saat kulesi olarak kullanılan bir kule, bir mescit, Saltukoğlu hükümdarlarına ait kümbetleri sayabiliriz.

İLHANLILAR ZAMANINDA ERZURUM

Pasinler savaşından hemen hemen iki asır sonra, Erzurum'u yine şiddetli bir savaş içinde görüyoruz. Bu defa Moğol ordusu, şehri ve kaleyi kuşatmıştır. Halk ve Subaşı Sinaneddin Yâkut idaresindeki kale muhafızları, şiddetli bir müdafaa yapmaktadırlar. Ancak ne yazık ki, bu müdafaa uzun sürmeyecek, burçlardan birinin muhafızının ihaneti yüzünden, Moğol askeri, şehre ve kaleye girecektir.

Kaleye giren Moğollar, sübaşı başta olmak üzere, bütün askerleri ve ahalinin büyük bir kısmını öldürüp, bir kısmını da esir aldılar. Bu tarihten sonra Erzurum'da, İlhanlı hakimiyeti başladı. XIII. yüzyılda, İran'a yerleşen bu Moğol hanedanının kuvvetleri, yüzyılın ortalarında Anadolu'ya hâkim olarak Selçuklu hükümranlığına son vermiş, buradaki emîrlik ve beylikleri kendilerine bağlamıştı.

Erzurum, 1242'de düştükten sonra, İlhanlı valileri tarafından idare edilmeye başlandı. Ancak bu, yine de şehre tam bir huzur getirmedi. Çünkü, sık sık Anadolu'da fetihler yapmaya, yahut çıkan isyanları bastırmaya giden Moğol kuvvetleri bu bölgede konaklıyor, şehir de, bundan zarar görüyordu. Ancak, Erzurum her şeye rağmen, ehemmiyetli bir şehirdi ve İlhanlılar da burada çeşitli imar hareketleri yapıyorlardı.

ERZURUM, ELDEN ELE

Togaylılar : İlhanlı İmparatorluğu'nun 1335 yılında dağılması üzerine, Erzurum'un kaderinde bir el değiştirme devresi başladı. Şehre önce Emîr Hacı Togay hâkim oldu. Onun kurduğu Togaylı hâkimiyeti, oğlu Hasan zamanında da devam etti. Fakat bütün bu hâkimiyet, ancak beş yıl sürdü.

Çobanlılar : 1340 yılında bu defa Emîr Çoban'ın torunu Şeyh Hasan, Erzurum'da Çobanlı hâkimiyetini kurdu. Çobanlılar'ın hâkimiyeti Togaylılar'dan daha uzun, 18 yıl sürdü, 1358'e kadar devam etti.

Eretnalılar : Erzurum, 1358 yılında, Celâyirliler'in Tebriz'i işgalinden sonra, on-

Erzurum kalesi ve Saltukoğulları zamanından kalma kule.

ların elinden çıktı. Erzurum'da kesilmiş bir paranın Muhammed b. Eretna adına olması, şehrin 1360'tan itibaren Eretna devletinin idaresine geçmiş olduğunu göstermektedir.

Karakoyunlular: Eretnalılar'ın bu çevredeki hâkimiyeti de fazla sürmedi. 1377' de Erzurum'u, Karakoyunlular idaresinde görüyoruz. Başında da Karakoyunlular'dan Bayram Hoca vardır.

Timurlular: Timur, Anadolu fütuhatı sırasında 1389 yılında Erzurum'a gelmiş ve bir gün içinde burasını zapt ve yağma etmiştir. Timur, daha sonra 1400 ve 1402'de buradan geçti. Bütün bu süre içinde şehir, Timur'a kesin bir tabiiyet gösteren Karakoyunlu valileri tarafından idare edildi. Timur'dan sonraki süre içinde Erzurum, 1468 yılına kadar Karakoyunlular'da kaldı. Ancak bu arada, şehir devamlı hücumlara, kanlı savaşlara sahne olmaktan kurtulamadı.

1434 yılında Akkoyunlular, Erzurum'u muhasara ettiler. Karakoyunlu hükümdarının tayin etmiş bulunduğu Erzurum Valisi Pîr Ahmed Bey, şehri şiddetle müdafaa etti. Fakat, başkanları Kara Yülük Osman Bey'in komutasındaki Akkoyunlular, geçici bir süre için şehri almaya muvaffak oldular. Fakat kısa bir süre sonra Karakoyunlu hükümdarı İskender Bey ile Kara Yülük Osman Bey arasında yeniden şiddetli bir savaş geçti. Her iki taraf da büyük zayiat verdiler. Kara Yülük Bey öldü.

Çağataylılar: Bu savaşın hemen akabinde Çağatay ordusunun gelmesi üzerine, İskender Bey, Osmanlılar'a sığınmak zorunda kaldı. Çağatay ordusunun ileri gelenleri, şehir dolaylarındaki cesetleri görünce, geçen savaşın ne derece kanlı olduğunu görüp hayret ettiler.

Bundan sonra, Çağataylılar'ın çekilmesi üzerine İskender Bey, Erzurum'u tekrar ele geçirdi ve buradaki Karakoyunlu hâkimiyeti 1468'e kadar sürdü.

Akkoyunlular: Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, daha 1454 ve 1456 yıllarında Erzurum ve çevresine iki sefer yapmıştı. 1458 ve 1466'da yaptığı Gürcistan seferinde buradan geçti. Nihayet 1468'de diğer Karakoyunlu ülkeleriyle birlikte Erzurum'u da aldı.

Safevîler: Akkoyunlular'ın Erzurum'daki hükümranlığı, 30 yıldan biraz fazla sürdü. İsmail Safevî, 1502 yılında burasını zaptetti. Erzurum'un, Safevîler'in elinde kalma süresi, on iki yıldır.

NİHAYET OSMANLILAR

1514 yılında, Çaldıran seferine çıkan Yavuz Sultan Selim, Safevî ordularını perişan etmiş, Erzurum'u da fethederek, Osmanlı topraklarına katmıştır. Bundan 20 yıl sonra, Kanunî Sultan Süleyman Erzurum'a uğramış (1534) ve burasının beylerbeyilik yapılmasını emretmiştir.

Osmanlı Türkleri'nin eline geçtiği zaman Erzurum yıllar yılı süregelen savaşlar, istilâlar yüzünden harebeye dönmüştü. Osmanlılar'ın eline geçmesinden sonra şehir, hemen hemen yeniden kurularak iskân edildi. İstihkâmlar tamir olundu. Nüfusunun da büyük bir kısmını kaybeden şehir, Osmanlılar sayesinde, yeniden büyük şehirler derecesine yükseldi. Erzurum, doğudaki Safevî İmparatorluğu'na karşı, Osmanlılar'ın en kuvvetli serhad kalelerinden biriydi. Şehrin Tebriz-Trabzon ticaret yolunun üzerinde bulun-

Bir asır önceki Erzurum'un genel görünüşü.

ması, kısa zamanda toparlanmasını sağlayan âmillerin başında gelir. Erzurum, Osmanlılar'ın, İran üzerine yaptığı seferlerde, daima kuvvetli bir üs vazifesi görürdü.

Erzurum Beylerbeyiliği: Erzurum, Kanunî'nin emriyle beylerbeyilik olunca, 1540 yılında bir **Erzurum Kanunnamesi** hazırlandı. Buna göre, toprak ve çiftçi statüsü, tımar sistemine dayanıyordu. Kurak aylarda, ark sularının para ile satılması, köylerdeki düğün ve eğlence gibi cemiyetlerden resim alınması, yaylak ve kışlak resimlerinin yılda bir defadan fazla alınması menediliyordu. Ayrıca kanun, Müslüman olmayanları da himayesine alıyor, bunlardan alınan fazla vergileri kaldırıyordu. Bu kanunameye göre, beylerbeyinin yıllık tahsisatı 1 214 600 akça (9 milyon lira kadar) idi. Beylerbeyilik, 5 157 tımarlı sipahi çıkarıyordu.

ABAZA MEHMED PAŞA İSYANI

Erzurum, 1577'de başlayan İran savaşları sırasında, 12 yıl boyunca Osmanlı ordularının en önemli yığınak merkezi oldu. Daha sonra, birkaç yıl süre ile çeşitli olaylara sahne olan Erzurum, 1621'de Abaza Mehmed Paşa'nın beylerbeyi olması üzerine, yeniden ön plana geçti. Mehmed Paşa, Erzurum ve Ahısha'daki bütün yeniçerileri öldürttü. Yerine tayin edilen beylerbeyinin, şehre girmesine müsaade etmediği gibi, kendisi de tayin edildiği Sıvas'a gitmedi. Böylece, yeniçerilerin tahakkümü altında olan İstanbul'a karşı resmen baş kaldırmış oluyordu. Abaza'nın sebep olduğu karışıklıklar, yedi yıl

sürdü. Bu arada, üzerine çeşitli seferler tertiplendi, nihayet 1628 yılında teslim olarak İstanbul'a gönderildi.

1635 yılındaki Revan seferi sırasında IV. Sultan Murad, Erzurum'a geldi. Bu vesile ile şehirde büyük törenler yapıldı.

XVII. YÜZYIL ORTALARINDA ERZURUM EYALETİ

Genişliği : 48 324 km².

Beylerbeyisinin (genel valisinin) yıllık tahsisatı: 1 201 000 akça (takriben 9 milyon TL.)

Çıkardığı asker (tımarlı sipahi) sayısı: 12 072.

Bu sipahilerin yıllık tahsisat (tımar) toplamı : 5 960 120 akça (45 milyon TL.)

12 sancağı (vilâyeti) : Erzurum merkez, Kara - Hisâr-ı Şarkî (Şebinkarahisar), Kiğı, Pasin-i Ulyâ, İspir, Hınıs, Malazgirt, Tekmen, Kuzucan, Tortum, Nâmrevân ve Mecenkerd.

Eyalet, bugün Türkiye'nin Erzurum, Erzincan, Gümüşhane illeri ile, Muş'un, Malazgirt ve Bingöl'ün Kiğı ilçelerini içine alıyordu.

RUS TEHDİDİ

Erzurum, XIX. yüzyılın başlarına kadar pek önemli olaylara sahne olmadı. Bu yüzyılın başında ise, doğrudan doğruya Rus tehdidi altına düştü. Çeşitli savaşlar sonunda şehir, Türkler'in eline geçtiği yüzlerce yıl öncesinden bu yana ilk defa

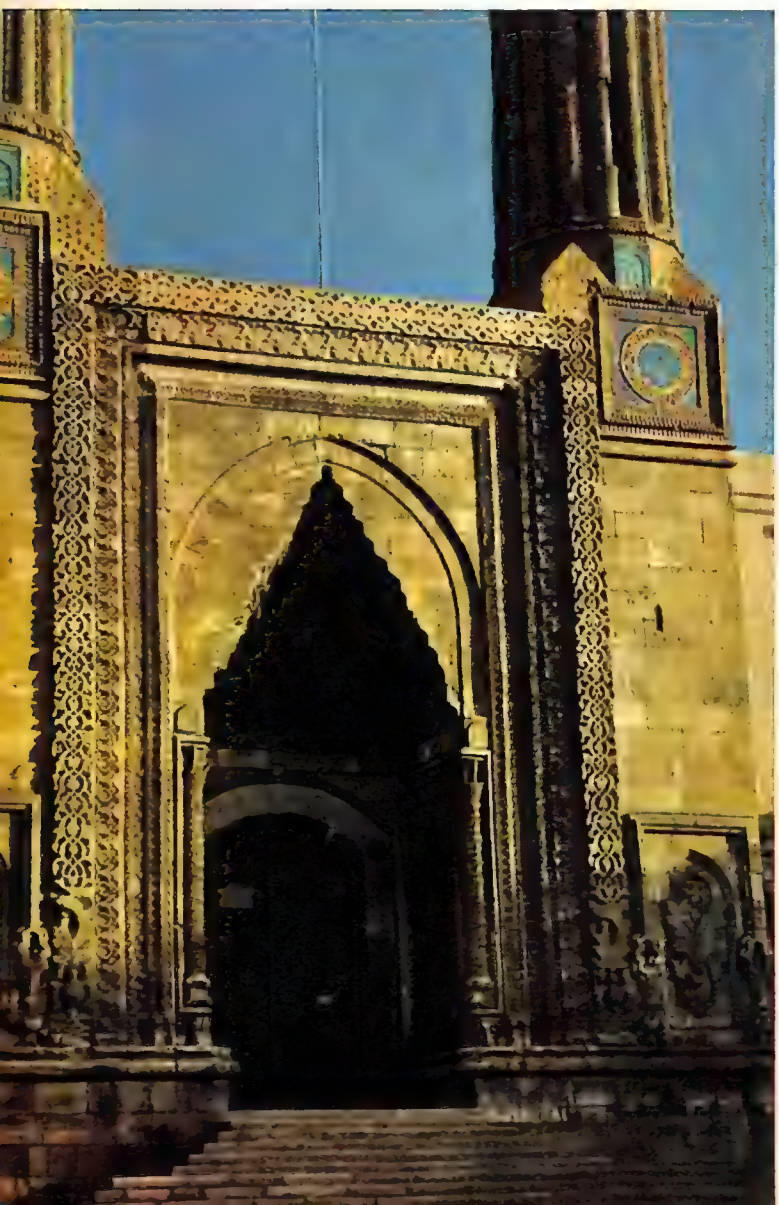

Çifte Minare Medresesi'nin kapısı.

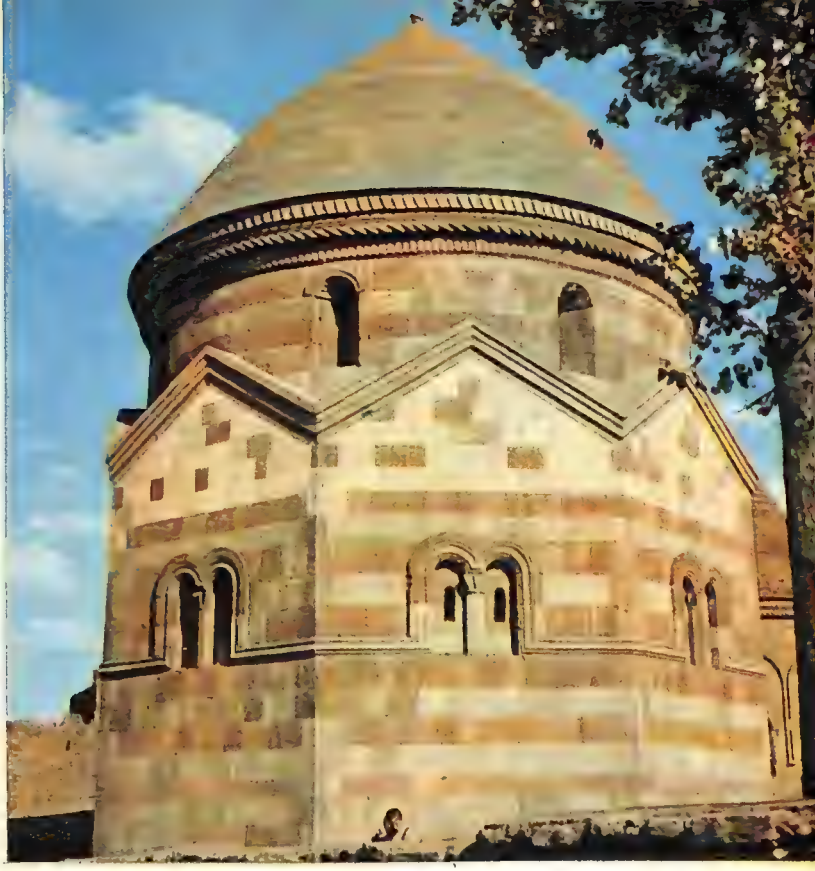

XIII. yüzyıl eserlerinden : Saltukoğlu künbedi.

yabancılar tarafından işgal edildi.

Şehir, 1828-29'da, 1878'de ve 1916'da üç kere Rus istilâsına uğradı. Bu istilâlar geçici olmakla beraber, şehre ve bölgeye büyük zarar verdi. Hele sonuncusu, yani I. Cihan Harbi'ndeki, şehri mahvetti. Ruslar, bütün Türkler'i, şehirden çıkardılar veya çıkmak zorunda bıraktılar. 1917'de Rusya, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu İttifak Devletleri'ne yenilip saf dışı olunca, şehri Ermeni çetelerine teslim etti. Şehre girip Ermeniler'i kovan Türk kuvvetleri, ıssız bir harebe ile karşılaştılar; Selçuklu ve Osmanlı anıtları, bütün meskenler, yakılıp yıkılmıştı. Düşman kılıcından ve zulmünden kurtulup kaçabilen Erzurumlular, Türk ordusunun arkasından şehirlerine girdiler. 1919 yılının 23 temmuzunda Erzurum Kongresi, bu tarihî şehirde açıldı ve burada, Millî Mücadele'nin esasları hazırlandı. Birinci Cihan Harbi'nde III. Türk Ordusu'nun merkezi olan Erzurum, bir ara, ordu merkezinin Erzincan'a kaldırılmasına rağmen, Cumhuriyet devrinde ve bugün de aynı durumunu muhafaza etti. Pek mühim coğrafî mevkii ve ordu merkezi olması dolayısıyle, Cumhuriyet devrinde kalkındı ve Doğu Anadolu'nun en büyük şehri durumunu tekrar elde etti.

ERZURUM'UN MİMARÎ ESERLERİ

Erzurum, Selçuklu çağı mimarî eserleri bakımından çok zengindir (Saltukoğulları'nın eserleri de Selçuklu çağına girer). Eski Türk eserlerinin çoğu, Rus istilâ ve işgallerinde, ortadan kaldırılmakla beraber, bugün harabe halinde olsa bile ayakta kalabilenler hayli yekûn tutmaktadır. Şehirde XIX. yüzyıl ortalarında, yani ikinci Rus istilâsından önce, 65 cami olduğu halde, bu yüzyılın sonlarında, yani ikinci Rus işgalinden sonra, ancak 30 cami kaldığını zikretmek, yapılan tahribat hakkında fikir verecek mahiyettedir. XVII. yüzyıl ortalarında ise, 77 cami bulunuyordu. Gene geçen yüzyıl ortalarında, yani bir asır evvel, mevcut olan 15 tekke ve 17 hamamın çoğu yok olmuştur.

AZİZİYE TABYALARI VE KALE

Erzurum kalesinin çok eski bir tarihi vardır. Kale, 1 950 metre yüksekliğinde

bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bugün de esas itibariyle ayakta duran iç kalenin XVII. yüzyıl ortalarında 210 kulesi vardı ve Erzurum beylerbeyisinin sarayı, bu hisarın içersinde idi. Romalılar tarafından yaptırılan, Bizanslılar ve Türkler tarafından birçok kereler onarılan Erzurum kalesi, XIX. yüzyılda tamamen askerî ehemmiyetini kaybetmişti. Bununla beraber, bu asrın başlarında, şehir hâlâ sûrlarla çevrili bulunuyordu; sûrların eteklerinde de hendek vardı. XIX. yüzyılda Erzurum, modern askerliğin icaplarına uygun istihkâm ve tabyalarla tahkim edildi. Sultan Aziz devrinde bu istihkâmlara çok ehemmiyet verilmiş ve Aziziye tabyaları yapılmıştır. Bu tabya, 93 harbinde pek kahramanca bir savunmadan sonra, Ruslar'ın eline geçmiştir. Bugün, Aziziye tabyasında Türk şehitlerinin hâtırasına dikilmiş bir âbide vardır.

1310'da İlhanlı İmparatoru Ulcaytu Hudâbende Han'ın zevcesi tarafından yaptırılan Yakutiye Medresesi de, Türk mimarlığının büyük şaheserlerinden olup, İlhanlılar çağından, Anadolu'da bugün ayakta kalmış nadir eserlerden birini teşkil etmektedir. 1314'te yaptırılan Ahmediye Medresesi de bir İlhanlı eseridir. Bunlar, Erzurum'un bu çağda çok büyük bir kültür ve yüksek öğretim merkezi olduğunu gösteren canlı şahitlerdir. Bu arada, son zamanlarda harabe haline gelen bu çağ eserlerinden Sultaniye Medresesi'ni de saymak lâzımdır.

Osmanlı çağı âbidelerinin başında, Kıbrıs Fâtihi Lala Mustafa Paşa'nın doğu serdarı iken Mimar Sinan'a yaptırdığı cami ile, İbrahim Paşa Camii gelir. Bu çağdan kalma pek çok cami, hamam, tekke, medrese, çeşme vs. vardır.

ÇİFTE MİNARE

Ulu Camiin yanında, Türk mimarîsinin en büyük şaheserlerinden olan Çifte Minare medresesi yer alır. Bu muhteşem eser, 1253'te, Türkiye İmparatoru Sultan Büyük Alâeddin Keykubâd'ın kızı Hudâvend (Hundî) Hatun tarafından yaptırılmıştır. Cadde üzerindeki cümle kapısının iki tarafındaki iki minare, âbideye ismini vermiştir. Minareler, 26 metre yüksekliktedir. Baştanbaşa çini ile kaplıdır. Her birinin çinisi ayrı renk ve desende olup, aynı değildir. Cümle kapısından büyük avluya girilir. Bu avlu 36 × 20 = 720 m² büyüklüğündedir. Avlunun etrafında, altı 14, üstü 8 sütunlu, kemerler altında 37 oda bulunur. Burası, vaktiyle üniversite derecesinde bulunan bu medresenin ders odaları idi. Avlunun sonundaki cami, bugün, yarı yarıya yıkılmış vaziyettedir. Daha XVII. yüzyılda ibâdete ve tedrisata kapanan medrese, bilhassa XIX. ve XX.

Eski Erzurum'da bir sokak.

Erzurum yakınlarındaki eski eserlerden Hasankale.

yüzyıllarda, Rus işgallerinde büyük zarara uğramıştır. 1828 işgalinde Ruslar, âbidenin kitabesi ile muhteşem cümle kapısından bazı parçaları söküp, Petersburg (Leningrad) müzesine götürmüşlerdir.

Erzurum Ulu Camii, 54 × 41 = 2.214 m² üzerine, 1179'da Saltukoğlu Melik Mehmed tarafından yaptırılmıştır.

ERZURUM ADI, NEREDEN GELİYOR?

Erzurum şehrinin adı, Arapların «Erzenu'r-Rûm» ve «Erzen-i Rûm» dedikleri, vaktiyle aynı mevkide bulunan bir şehrin adından gelmektedir; zamanla ve Türkçe'nin selikasına uydurularak «Erzurum» denmiştir. Yunanlıların «Arze» ve «Arzen» dedikleri bu şehrin adı da çok eski «Azzi» isminden gelir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE ERZURUM

Erzurum bölgesi, Hitit İmparatorluğu'nun dışında kalmıştır. Hurriler'in, Urartuluların, Asurlular'ın bu bölgedeki nüfuzları da geçici ve ehemmiyetsiz olmuştur. M. Ö. VIII. yüzyılda Kimmerler ve sonra İskitler (Sakalar), bu bölgeye bazı akınlarda bulunmuşlardır. Medler zamanında İranlılar Güney Doğu Anadolu'yu alarak buraya yaklaşmışlarsa da, bölgeyi ele geçirememişlerdir. Ancak, M. Ö. VI. yüzyılda Persler zamanında İranlılar, bütün Anadolu gibi, burasını da imparatorluklarına kattılar.

M. Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender, bu bölgeyi de bütün İran İmparatorluğu gibi, Makedonya devletine kattı. İskender'den sonra burası İran asıllı Ermenistan krallarının eline geçti. Bu krallar, bir müddet sonra dirilen İran İmparatorluğu'nu, Partlar'ı metbû tanıyorlardı. Roma ve Part imparatorlukları arasında, Fırat ve Toroslar'ın ötesindeki Anadolu parçası, bu arada Erzurum bölgesi için uzun ve kanlı vuruşmalar oldu. Bir ara Romalılar buraya hâkim oldularsa da, bölge, daha çok İranlılar'da, Partlar'da ve onların halefi olan Sâsânîler'de kaldı. M.S. 395'te Roma, ikiye ayrılınca, Anadolu, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düşmüştü. Bu sefer Bizans, Sâsânîler'le bu bölgeyi çekişti. 422'de Bizanslılar, bugünkü Erzurum şehrine çok yakın «Theodosiopolis» şehrini kurmuşlardı. 633'te, yani Hz. Ömer devrinde bu şehir, Müslümanlar tarafından fethedildi ve İslâm imparatorluğuna katıldı. Araplar, Theodosiopolis'e «Kaalîkalâ» adını verdiler. Bu şehir, büyük ehemmiyet kazandı. Stratejik mevkii çok mühimdi. Nüfusu, 200 000'i buldu ki, o çağ için çok büyük rakamdır. İslâm imparatorluğu dağılırken, Bizans, şehri ve çevresini geri aldı. 1048'de Tuğrul Bey'in ve kardeşi Çağrı Bey'in idaresindeki Selçuklu Türkleri, Erzurum şehrini Bizans'tan fethettiler.

Marmara kıyılarının sevimli şehri: Tekirdağ

Trakya'nın İkinci Büyük Şehri

Tekirdağ

BUGÜNKÜ Tekirdağ toprakları, Osmanlı devletinin iki veliaht şehzadesi tarafından fethedilmiştir. Sultan Orhan'ın oğlu Veliaht-Şehzâde Gazi Süleyman Paşa Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'yu almış, böylece Trakya'nın fetih yolunu açmıştı.

Süleyman Paşa, 1356'da Şarköy ve Malkara'yı fethetmişti. Bu değerli şehzadenin genç yaşında bir kaza sonucu ölümü üzerine veliaht-şehzâdeliğe yükselen Murad Bey, büyük bir kumandan olan ağabeyinin izini takip etti. Hiç ara vermeden fütuhata devam ederek, 1357'de, bundan tam 610 yıl önce Tekirdağ'ı fethetti.

Bu fetihten kısa bir süre sonra tekrar elden çıkan Tekirdağ toprakları, beş yıl kadar Bizanslılar'da kaldı. Daha önce burasını fetheden Murad Bey, babası Orhan Gazi'nin ölümü üzerine I. Sultan Murad olarak tahta geçince, ilk işi bu toprakları geri almak oldu (1362). Malkara da Gazi Evrenos Bey tarafından yeniden zaptedildi.

Ancak, Bizanslılar, Tekirdağ topraklarını kolay kolay elden çıkarmak niyetinde değillerdi. Bilhassa, Çorlu'yu geri almak için çok uğraştılar, bu kesimde sık sık hücumlarda bulundularsa da müspet bir netice elde etmeleri mümkün olamadı. Tekirdağ toprakları esas itibarıyle 1362'den itibaren Türk olarak kaldı.

Tekirdağ, Fetret Devri'nde, şehzâde Süleyman, Musa ve Mustafa Çelebiler arasında çekişilmiş, bu saydığımız şehzâdeler, I. Sultan Mehmed'in millî bütünlüğü sağladığı tarihe kadar sırasıyle, Tekirdağ'a hâkim olmuşlardır.

İKİ İMPARATORUN ÖLÜMÜ

İki Türk imparatoru, Tekirdağ sınırları içinde ölmüştür: II. Sultan Bâyezid ve oğlu Yavuz Sultan Selim. Baba-oğul iki padişahın da burada ölmesi, kaderin garip bir tecellisidir.

II. SultanBâyezid'in saltanatının son yıllarında başgösteren şehzâdeler kavgası, gün geçtikçe şiddetlenmiş, sonunda padişah, şehzâde Selim lehine tahttan feragat etmişti.

Ancak bu feragat ediş, bir mecburiyet neticesi olmuştu. Şehzâde Selim, beraberinde yeniçeriler olduğu halde Topkapı Sarayı'na gitmiş; yeniçeriler, kendisiyle görüşerek, Selim'den başka padişah istemediklerini söylemişlerdi. II. Bâyezid, bunun üzerine tahttan feragat etmiş ve son günlerini Dimetoka Sarayı'nda geçirmek istemişti.

Eski padişahın bu arzusu yerine getirildi, gerekli hazırlıklar yapıldı ve II. Sultan Bâyezid, Selim'in tahta çıkmasından on bir gün sonra, Dimetoka'ya doğru yola çıktı. Eski padişah, öylesine halsizdi ki, tahtırevanla seyahat ediyordu. Yolda, Tekirdağ toprakları içinde bir köyde vefat etti. Vefat ettiği zaman, 67 yaşında olan II. Bâyezid'in ihtiyarlık ve üzüntü tesiriyle mi, yoksa zehirlenerek mi öldürüldüğü kesin olarak anlaşılamamıştır.

Tekirdağ topraklarında vefat ederek cenazesi İstanbul'a getirilen başka bir imparator da II. Bâyezid'in oğlu Yavuz Sultan Selim'dir.

Ancak sekiz yıl saltanat süren Yavuz Sultan Selim de, elli yaşında, aynı yerde öldü. Padişah, İstanbul'dan Edirne'ye gi-

Tekirdağ'da, Mimar Sinan'ın bir eseri: Rüstem Paşa Camii.

diyordu. Orada birkaç ay kaldıktan sonra sefere çıkacaktı. Fakat, nasıl babası Dimetoka'ya varamadıysa, o da Edirne'ye varamadı ve babasının öldüğü yerde, vefat etti.

Hindistan seferinin meşhur serdarı, Sadrâzam Süleyman Paşa da, 1544'te sadaretten çekildikten bir müddet sonra, Malkara'da ölmüştür. Kanunî Sultan Süleyman, XVI. asrı dolduran meşhur seferlerinde, ekseriya bu topraklardan ve Çorlu'dan geçmiştir. XVIII. asır başlarının büyük siyasî şahsiyetlerinden Çorlulu Damat Ali Paşa, Çorlu'da doğmuş, III. Ahmed'e sadrâzam olmuştur. Çorlulu-zâdeler, zamanımıza kadar gelmiştir. Büyük devlet adamı, tarihçi ve bestekâr Vezir Mahmud Celâleddin Paşa ile oğulları meşhur diplomat Paris büyükelçisi Münir Paşa ve büyük şarkı bestekârı Şemseddin Ziya Bey, Çorlulu Ali Paşa'nın neslindendirler.

Balkan Harbi'nde Bulgarlar, buraya kadar gelmişlerdir. Türkler, eski bahriye nazırı Ferik (Korgeneral) Hurşid Paşa'nın kumandasında Şarköy'e, Marmara'dan bir kolordu çıkarmışlar, Şarköy'ü Bulgarlar'dan almışlar, fakat düşmanın arkasını çevirmeye muvaffak olamadan, deniz yoluyle çekilmişlerdir. Bu kolordunun kurmay başkanı Enver Bey (Paşa) idi.

1922 sonlarına kadar, 2 yıla yakın bu topraklar, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Lozan anlaşmasına göre buradaki Rum azınlık, Yunanistan'daki Türkler'le mübadele edilmiştir. Balkan harbinde ve Yunan işgalinde burası da mühim tahribata ve zayiata uğramıştır. Tekirdağ sahilde olduğu için ehemmiyetini muhafaza etmekle beraber, nüfusu onunkine yaklaşan Çorlu da, zamanımıza kadar mühim bir merkez olmuştur. İstanbul - Edirne demiryolunun Çorlu'dan geçmesi, bu ehemmiyetin muhafazasını temin etmiştir.

ADI VE İDARE DURUMU

Türkler, klasik adı «Rodosto» olan şehre, fethedince «Tekfurdağı» demişlerdir. «Tekfur» un diğer söyleyişleri «tekür, tekir» olup «Tekirdağ» istikrar kazanmıştır. «Tekfur», Türkler'in Bizans derebeylerine verdiği addır.

Osmanlı çağında, bugünkü Tekirdağ toprakları, şimdi Kırklareli'nde bulunan Vize'ye bağlı bir sancak teşkil etmiştir. Bu sancak (vilâyet), merkezi Sofya olan pek geniş Rumeli Beylerbeyliği'nin 26 sancağından biri idi. Tekirdağ, o zamanki adıyle Tekfurdağı şehri, bir kaza mer-

Şehirdeki eski eserlerden: Kapalı çarşı.

Namık Kemal Heykeli

kezi olmuştur. Tanzimat'tan sonra ve imparatorluğun düşmesine kadar Tekfurdağı, Edirne vilâyetinin (eyaletinin) 6 sancağından birine merkez olmuştur. 4 kazası vardı. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, «Tekirdağ» şeklinde kabul edilen şehir de, vilâyet merkezi olmuştur.

ESKİ ESERLER

Vezîr-i Âzam Damat Rüstem Paşa'nın, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Mimar Sinan'a yaptırdığı Rüstempaşa Camii ile Bedesten, şehrin en mühim Türk eserleridir. Bedesten, sonradan onarılmıştır. 18 yıl Tekirdağ'da yaşayıp, 1734'te burada ölen ve sonradan kemikleri Macaristan'a nakledilen Macar Kralı Rakoçi'nin evi, bugün müze halindedir. Kral Rakoçi, Macaristan'ın istiklâli için Avusturya (Almanya) ile Türkiye'nin yanında yaptığı mücadeleyi kaybetmiştir. Namık Kemal de Tekirdağ'da doğduğu için, hâtırasına Meşrutiyet'te bir âbide dikilmiş, 1949'da da mermer bir heykel yapılmıştır. Ailece İstanbullu olan Namık Kemal, büyük babası Abdüllâtif Paşa'nın memuriyeti dolayısıyle burada doğmuştur.

ÇORLU, HAYRABOLU, EREĞLİ

Tekirdağ'ın kuzey - doğusundaki Çorlu şehri, Bizans ve Osmanlı çağında da mühimdi. Eski adı «Syrollum» dur. Türkler bundan «Çorlu» yapmışlardır. Roma çağından kalma köprü ve birkaç Bizans eserinin izi hâlâ görülmektedir. Fâtih Sultan Mehmed'le, Kanunî Sultan Süleyman, XV. ve XVI. asırlarda, Çorlu'da birer cami yaptırmışlardır.

Vilâyetin batısında, Edirne'ye yakın bir yerde bulunan Malkara kasabasında, Fâtih devrinin büyük akıncı beyi Turahan-

Bugün, müze olarak kullanılan Macar Kralı Rakoçi'nin evi.

oğlu Ömer Bey'in camii ve türbesi vardır.

Tekirdağ'ın kuzey - batısındaki Hayrabolu'da Hasanbey Camii bulunur. Sahildeki Ereğli'de (Marmara Ereğlisi) Bizans sûrlarının harabeleri görülür. Bu kasabanın eski adı «Perimthos» idi.

Kuzeyde Istranca dağlarının güney eteklerindeki Saray kasabasında, Kanunî' nin sadrâzamlarından Ayas Paşa'nın, XVI. asrın ilk yarısından kalma camii, zikre değer.

TÜRKLER'DEN ÖNCE TEKİRDAĞ

Tarih öncesinden beri iskân edilen Tekirdağ toprakları, Anadolu'da güçlü bir imparatorluk kuran Hititler'in, Marmara'nın ötesine geçememeleri yüzünden, bu devletin dışında kalmıştır. M.Ö. 1200 tarihlerinde Frigler, bu topraklardan ve Marmara'dan geçip Anadolu'ya gitmişler ve devlet kurmuşlardır. Trakya'ya adını veren Traklar ve kurdukları krallık, uzun müddet bu çevreyi de içine almıştır. Yunan kültür ve tesiri, erken zamanlarda Marmara kıyılarını yalayarak Tekirdağ topraklarından Bosfor'a (İstanbul Boğazı'na) doğru uzanmıştır. M. Ö. VI. asrın sonlarında, Pers şehenşahı Büyük Dârâ, Trakya ile beraber burasını da İran İmparatorluğuna katmıştır. İranlılar çekildikten sonra, kıyıda Atina'nın nüfuzu hissedilmiş, sonra Makedonya krallığının hâkimiyeti başlamıştır. İyonlar çağından beri buraya yerleşen Yunanlılar, Marmara sahillerinde birçok küçük site - limanlar kurmuşlardı. M. S. 46'da Roma, burasını kesin olarak fethetmiştir. Roma İmparatorluğu M.S. 395'te ikiye ayrılınca, bu bölge de Bizans (Doğu) İmparatorluğu'nun hissesine düşmüştür.

Bin yıla yakın, Trakya ile beraber, Tekirdağ toprakları da Bizans idaresinde yaşamıştır. Bununla beraber, Balkanlar' dan, kuzeyden, Orta ve Doğu Avrupa'dan gelen akınlar, zaman zaman bu toprakları da yağma ve tahrip etmiştir. Bunların çoğu, Türk kavimleridir. V. asırda Attila' nın Hunlar'ı, sonra Orta Avrupa'da onların yerine geçen Avarlar, sonraki yüzyıllarda Doğu Avrupa'dan, Karadeniz kuzeyinden gelen Türk kavimleri, bilhassa Peçenekler, akınlarını buralara kadar uzatmışlardır.

Namık Kemal Heykeli

kezi olmuştur. Tanzimat'tan sonra ve imparatorluğun düşmesine kadar Tekfurdağı, Edirne vilâyetinin (eyaletinin) 6 sancağından birine merkez olmuştur. 4 kazası vardı. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, «Tekirdağ» şeklinde kabul edilen şehir de, vilâyet merkezi olmuştur.

ESKİ ESERLER

Vezîr-i Âzam Damat Rüstem Paşa'nın, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Mimar Sinan'a yaptırdığı Rüstempaşa Camii ile Bedesten, şehrin en mühim Türk eserleridir. Bedesten, sonradan onarılmıştır. 18 yıl Tekirdağ'da yaşayıp, 1734'te burada ölen ve sonradan kemikleri Macaristan'a nakledilen Macar Kralı Rakoçi'nin evi, bugün müze halindedir. Kral Rakoçi, Macaristan'ın istiklâli için Avusturya (Almanya) ile Türkiye'nin yanında yaptığı mücadeleyi kaybetmiştir. Namık Kemal de Tekirdağ'da doğduğu için, hâtırasına Meşrutiyet'te bir âbide dikilmiş, 1949'da da mermer bir heykel yapılmıştır. Ailece İstanbullu olan Namık Kemal, büyük babası Abdüllâtif Paşa'nın memuriyeti dolayısıyle burada doğmuştur.

ÇORLU, HAYRABOLU, EREĞLİ

Tekirdağ'ın kuzey - doğusundaki Çorlu şehri, Bizans ve Osmanlı çağında da mühimdi. Eski adı «Syrollum» dur. Türkler bundan «Çorlu» yapmışlardır. Roma çağından kalma köprü ve birkaç Bizans eserinin izi hâlâ görülmektedir. Fâtih Sultan Mehmed'le, Kanunî Sultan Süleyman, XV. ve XVI. asırlarda, Çorlu'da birer cami yaptırmışlardır.

Vilâyetin batısında, Edirne'ye yakın bir yerde bulunan Malkara kasabasında, Fâtih devrinin büyük akıncı beyi Turahan-

Şehzâde ve Paşazâdeler

Yayan: Celâl Nuri İleri

Celâl Nuri, Cumhuriyet'in ilânından sonra yazdığı bu makalede; o zamanın ilgi çekici tiplerini tasvir etmektedir.

ŞU iki tip tetkike muhtaçtır: Şehzâde ve paşazâde.

Meşrutiyet'in ilânına kadar, şehzâdeler dışarıda görünmezdi. Padişah çocuğu, padişah akrabası, başka insanlarla görüşemezdi. Şehzâde dükkâna gidemez. Şehzâde, istediği kimseyle dost olamaz. Şehzâde, seyahat edemez. Şehzâde, mektebe devam edemez. Şehzâde, şehirli bir kızla evlenemez. Şehzâde, harem dairesinde çerkes kadınları, selâmlıkta, Afrika'dan gelmiş ve erkeklikleri sirkat edilmiş siyahîlerle görüşmeye mahkûmdu.

Meşrutiyet'in ilânı üzerine, şehzâdeler sokaklara döküldüler. Sultanlar da öyle.

Sadet, şehzâdeler değil, paşazâdelerdi. Onun için aykırı yollara sapmayalım.

Paşazâde, şehzâdenin bir muhtasarıdır. Paşazâde, ekseriya, hoppala paşam diye büyütülmüştür. Mürebbisi dışarıda cahil bir lala, içeride echel bir dadıdır. Biraz okumak, yazmak öğrenmiş ise, bu, tesadüfün bir lütfudur.

Küçük yaşta iken beyefendiye rütbe verilir. Derhal memuriyete nâil olur. Henüz yirmi yaşına gelmemiş paşazâdeler, şûrây-ı devlete âzâ edilir. Hele asker rütbesini haiz çocuklar çoktur. Hayat kolay. Tahsil külfeti yok gibi... Rütbe, nişan, madalya, memuriyet, maaş... ve hattâ bir ve belki ziyade odalık... Beyefendi'nin hiç bir mükellefiyeti yok. Selâmlıktaki dairesine gelen dalkavuklar hadsiz hesapsız.

Eski devrin ricali arasında, çocuklarına asrî bir terbiye temin edenler pek fazla değildi. Paşazâdeler, ekseriya, babaları gibi yetişemediler. Teselsül eden nesiller, daima gevşekti.

Meşrutiyetin ilânından, devrin değişmesinden sonra bu biçareler, pek büyük sıkıntıya uğradılar. İlim yok, irfan yok, kalem yok, zevk yok, hamaratlık yok, dikkat kabiliyeti yok, teşebbüs kuvveti yok.. Biçare paşazâdeler. Bunlar, hayata hazırlanmamışlardı. Fena halde sukut ettiler. 1907 senesine kadar, cakalarından geçilmeyen paşazâdeler'in çoğu lostracılık bile etmeye muktedir değildiler.

Hatırımdadır. Bir mektep arkadaşım: Büyük bir zatın oğlu ve son derece büyük ve padişaha en yakın birinin damadı. Renkli döşemeli bir arabada Taksim, Nişantaşı, Tünel, Şehzâdebaşı arasında kendisini her akşam teşhir ederdi. Bir kadın gibi boyanır ve süslenirdi. Hayatı hay-ü huy içinde geçerdi. Meşrutiyet ilân olundu. O hayata dayanamadı, öldü. Su mahlûklarından birinin karada kalması kabilinden bir hâdise.

Teni çok beyaz, yüzünün çizgileri ince, elleri ve ayakları küçük, lâkin kıyafeti pejmürde, çok ihtiyar bir kimseye rast gelirseniz, bu zatın bir paşazâde olmasından şüpheleniniz. Çok ihtiyar diyorum. Bunlar, hakikatte pek yaşlı değiller. Lâkin sefâlet, zaruret ve bilhassa içki, kendilerini fazlaca ihtiyar etmiştir.

— Peder merhumun hürmetine!

İşte paşazâdelerin en mühim bir sermayesi. Bunların, babaları olmasaydı, yani kendileri bir hiç olacaklardı.

Ölmüş babalar, yanmış konaklar, batmış gemiler... Evet geçen asırda, sây mefhumu, bilhassa yüksek tabakaca gayet fena anlaşılmıştı. Başkaları çalışır, paşalar, paşazâdeler yer...

Bu tabaka, şimdi, yani yirmi beş sene sonra, inhilâl halindedir. Boğaziçi'nde, her sene birkaçı yıkılan, pek büyük konakları bilirsiniz. Bunlar, gün geçtikçe biraz daha çöker. Bu yalılar, hiç bir işe yaramaz. Mesken, ambar, fabrika, mektep olamaz. Vergi birikir. Günün birinde bozmacılar, seksen mirasçıdan bu konakları enkaz diye satın alırlar.

Paşazâdeler de -bu konaklar gibi- bu asrın insanları değildir. Bunun için tükeniyorlar. Çokları, paşazâdelikten çıkıp, asra uygun bir adam olamıyorlar. Paşazâdelikte inat edip, öteki dünyaya —asil ve necip bir tembel olarak— göçüyorlar.

Kudüs'ün İsrail kesiminden bir görünüş.

Dünyada ne kadar Yahudi var

Yazan : Yılmaz Öztuna

ARAP - İSRAİL savaşı, Yahudi meselesini, tekrar dünyanın en aktüel mevzularından biri haline getirdi. Yahudiler, dünyanın en dağılmış milletidir. Elimizde 1964 yılında hangi ülkelerde ne kadar Yahudi yaşadığını gösteren bir cetvel var. **World Almanac**'ın 1965 yılına ait cildinin 292. sayfasındaki bu cetveli, kısaltarak okuyucularımıza takdim ediyoruz:

Birleşik Amerika	5.585.000
Sovyetler Birliği	2.385.000
İsrail	2.167.000
Fransa	500.000
Arjantin	450.000
Britanya	450.000
Kanada	260.000
Romanya	180.000
Brezilya	135.000
Fas	120.000
Güney Afrika	115.000
Macaristan	90.000
İran	80.000
Avustralya	67.000
Türkiye	45.000
Uruguay	45.000
Belçika	35.000
İtalya	35.000
Tunus	33.000
Polonya	32.000
Almanya	30.000
Şili	30.000
Meksika	28.000
Holanda	27.000
Hindistan	20.000
İsviçre	20.000
Çekoslovakya	18.000
İsveç	14.000
Habeşistan	12.000
Avusturya	11.000
Kolombiya	10.000

Diğer ülkelerde pek az Yahudi var: Venezuela 8 500, Bulgaristan 7 000, Yugoslavya 7 000, Cezâyir 6 500, Danimarka 6 000, Irak 6 000, Rodezya 6 000, Yunanistan 6 000, İrlanda 5 400, Lübnan 5 000, Yeni Zelanda 5 000, Bolivya 4 000, Peru 4 000, Suriye 4 000, Mısır 3 500, İspanya 3 000, Küba 3 000, Libya 3 000, Ekvador 2 000, Finlandiya 2 000, Panama 2 000, Jamaika 1 500, Kosta Rika 1 500, Guatemala 1 200, Paraguay 1 200 Yahudi vatandaşı içine alıyor. Afganistan, Japonya, Kenya, Lüksemburg, Norveç, Yemen ve Zambia'da biner Yahudi yaşıyor.

Mehazımıza göre 1964'te bütün dünyada 13.117.483 Yahudi var. Bugün bu miktarın biraz artmış olması lâzım. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bilhassa Polonya ve Almanya'daki milyonlarca Yahudi imha edilmiş.

Yalnız, yukarıdaki miktarlar, Mûsevî dininden olan Yahudiler'i içine alıyor. Hristiyan oldukları halde Yahudi menşeini unutmayan 7 milyon nüfusun da şu şekilde dağıldığını tahmin edebiliriz: Birleşik Amerika'da 4, Sovyetler Birliği'nde 2,5 ve diğer ülkelerde (bilhassa İngiltere ve Fransa) 0,5 milyon.

Yahudiler, daima büyük şehirlerde birikmiş bir kavim. Aynı mehaza göre 1964 yılında Birleşik Devletler'in başlıca şehirlerindeki Yahudi sayısı şöyle: New York 2 578 500, Los Angeles 447 000, Philadelphia 344 000, Chicago 285 000, Boston 172 000, Detroit 90 000, San Francisco 88 000, Cleveland 85 000, Miami 85 000, Washington 81 000, Baltimore 80 000, St. Louis 57 000, Pittsburg 47 000, St. Paul - Minneapolis 32 000, Milwaukee 30 000, Cincinnati 27 000, Buffalo 26 000, Hartford 26 000, Montgomery 25 500, Providence 22 500, Kansas City 22 000, Rochester 21 500, Denver 20 000, New Haven 20 000, Dallas 18 500, Houston 17 500, Atlanta 14 500, Bridgeport 13 500, Springfield 12 000, Waco 12 000, Albany 11 000, Syracuse 11 000, Seattle 10 500, Atlantic City, New Orleans, Phoenix, Worcester'de 10 000'er.

Bu tablodan, yalnız New York'un, İsrail'in nüfusundan fazla Yahudi'yi barındırdığı anlaşılıyor. Birleşik Amerika dışındaki büyük şehirlerin Yahudi nüfusu şöyle:

Londra 280 000, Paris 175 000, Montréal 105 000, Toronto 85 000, Dârülbeydâ 60 000, Johannesburg 53 000, Sao Paulo 50 000, İstanbul 40 000, Rio 40 000, Manchester 31 000, Tahran 30 000, Melbourne 27 500, Santiago 25 000, Tunus 25 000, Sydney 23 000, Winnipeg 22 000, Brüksel 23 000, Amsterdam 14 000, Glasgow 13 500, Anvers 12 000, Roma 12 000, Rabât 10 000, Vancouver 9 000, Viyana 9 000, Milano 8 000, Stockholm 7 000, Zürich 6 200, Berlin 6 000, Kopenhag 6 000, Ottawa 5 500, Bordeaux 5 000, İzmir 5 000, Varşova 5 000.

Sovyetler Birliği, Arjantin, Romanya, Macaristan, Meksika ve Uruguay şehirleri bu listeye alınmamış. Ancak Moskova, Leningrad, Kiev, Harkov, Gorky, Novosibirsk, Bâkû, Taşkent; Buenos Ayres, Rosario, Cordoba; Bükreş, Peşte, Meksiko ve Montevideo'da mühim Yahudi azınlığı olduğunu biliyoruz.

Bir törende İsrail füzeleri geçiriliyor.

Çırağan Sarayı'nın, rıhtıma bakan cephesi ve kapısı.

ÇIRAĞAN SARAYI

YAZAN: Kürşat Ekrem Uykucu

BUGÜN, Boğaziçi'nde bir yara izi gibi duran Çırağan Sarayı'nın yerinde, bundan yüzlerce yıl önce «Kazancıoğlu Bahçesi» diye anılan bir bahçe vardı. Sonradan IV. Sultan Murad burasını, kızı Kaya Sultan'a hediye etmiştir. Burada yapılan ilk yalının, Kaya Sultan'a ait olduğu söylenir (1).

Bu yalı sonraları ihmal edilmiş, fakat III. Sultan Ahmed padişah olunca (1703), yeniden önem kazanmış, burada bir saray yapılmıştır. 1717 - 1718 yıllarında, İstanbul'daki İngiliz elçisi Montague'nün eşi Lady Montague, bu saraydan şöyle bahseder:

«Size, burayı tasvir etmek istiyorum... Saray, deniz kenarında bulunabilecek mevkilerin en güzelinde... Mevkie, ağaçlık bir tepe hâkim. Saray, son derece büyük. Kapıcı, 800 odasının olduğunu söyledi. Odaları saymadım. Fakat pek çok oda olduğuna hiç şüphe yok. Mermer, yaldız ve boyanın en inceleri, bol bol sarfedilmiş. Pencerelerinin camları, İngiltere'nin en birinci billûrundan yapılmış. Koca Osmanlı İmparatorluğu'nun geliri, sanki buraya akıtılmış» (2).

III. Sultan Ahmed zamanında, Lâle Devri eğlencelerine sahne olan saray, I. Mahmud'un ilk saltanat yıllarında ihmale uğradı. Fakat beş, altı yıl sonra tamir edilerek yeniden kullanılmaya başlandı.

Saray, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan'a verildiyse de, sultan, bunu padişaha devretti. III. Sultan Selim de, sarayın tamiri ve genişletilmesi için geniş ölçüde teşebbüse girişti. 1803 - 1804 yıllarında tamirat ve ilâveler bitmiş bulunuyordu.

III. SELİM'DEN SONRA

Çırağan Sarayı, II. Mahmud zamanında, yazlık saray olarak kullanıldı. 1836 yılında, sarayın yanında bulunan Hanım Kadın Mescidi ve bir mektep yıktırılarak saha genişletildi. Burada yepyeni bir saray inşa edildi (1839).

Saray tamamlandığı yıl II. Mahmud Çamlıca'da vefat ettiğinden, tahta çıkan Abdülmecid, sayfiye mevsiminden itibaren Çırağan'ı, yazlık saray olarak kullanmıştır. Mevsime göre saray değiştiren genç padişah, Çırağan Sarayı'na yerleştikten sonra, babasının inşa tarihlerini Ziver Efendi'ye değiştirtmiştir (3).

Sarayda (1850 - 1858) tarihleri arasında yapılan iç ve dış değişiklikleri, şair Ley-

(1) Evliya Çelebî, Seyahatname, I, 448.
(2) Ahmet Refik, Şark Mektupları, 142 v.d.
(3) Baş Vek. Cevdet Saray Tasnifi, No. 622.

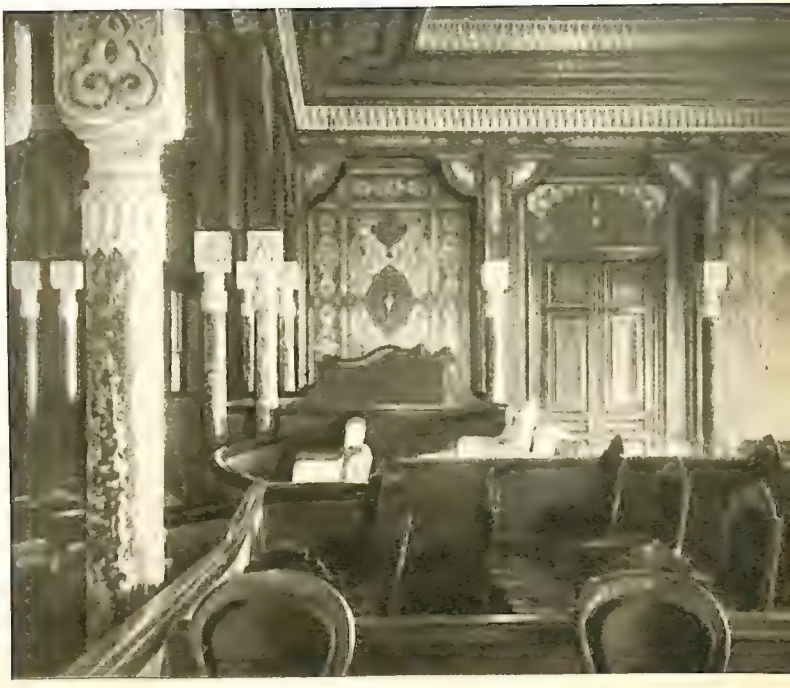

Meclisin toplantı salonundaki saltanat locası.

lâ Hanım ve Yusuf Râzi Bey şöyle anlatmaktadırlar:

«Bu eski Çırağan sarayı da, sonuncusu gibi, bütünü ile birlikte kuzeydoğudan Ortaköy, güneybatıdan Beşiktaş semtleri arasında hemen bütün sahili işgal ediyordu. Burada, kuzeyden güneye doğru beş ayrı bina uzanmaktaydı.

«1 — Kabul resmi (muayede) daireleri ve mâbeyin ki, burada mâbeyinciler, kâtipler ve saray erkânının odaları bulunmaktaydı.

«2 — Padişahın hususî daireleri.

«3 — Harem-i Hümâyûn daireleri.

«4 — 10 kadar odası olan küçük bir bina.

«5 — Veliaht dairesi.

HAREM-İ HÜMÂYÛN

«Vâlide-sultanla, kadın-efendilerin, ikballerin ve kalfaların, biri denize diğeri de bahçeye bakan ikişer odaları vardı. Bunlardan, birinden diğerine gidilirken büyük sofadan geçilirdi. Üç büyük âvize ve gayet zengin kapı perdeleri, sofanın tek mefruşatını teşkil etmekteydi. Döşeme, gayet ince bir Mısır hasırı ile örtülü idi. Kadın-efendiler ve ikballerin odaları çizgili, çiçekli Kürt halılarıyle süslenmişti. Her odada, yatak büyüklüğünde, kenarlarına yastıklar konmuş, divan vardı. Bunların üstünde, gayet yumuşak ipek kaplı bir şilte bulunur, geceleyin bu divan, ikinci ve hafif bir şilte ilâvesiyle yatak haline getirilirdi. Pamuklu yastıklar, işlemelerle süslü olurdu. Kışın, yorganların üzerine şallar ve kürkler atılırdı.

«Yatak odasının bir köşesine beyaz örtü yayılır ve bunun üstüne, içinde gece mumu bulunan gümüşten, camlı bir fener konur, ışık, fenerin etrafına sarılan ipek bir mendil arasından süzülürdü...

«Bu devirde, İstanbul'da sarayda olsun, evlerde olsun, soba kullanma âdeti yoktu. Kışın, genellikle pirinçten, bazen gümüşten yapılmış çeşitli biçimde mangallar kullanılırdı. Bu mangalların, ateşi korumak ve kıvılcım sıçramasına engel olmak için geceleyin kapatılan delikli bir kapağı vardı. Odaların duvarlarına kışın perdeler asılırdı. Bu perdelerin ekserisi çuhadan yapılır, kenarları da renkli kumaşlarla süslü bulunurdu. Bilhassa Çırağan'da bu perdeler iki katlı olarak kullanılmıştır.

SARAY BAHÇESİ VE HALVET

«Eski Çırağan sarayının bahçeleri, bu günkü Mecidiye Camii'nden başlıyarak, Yıldız Sarayı'na kadar devam eden Yıldız

Çırağan Sarayı alevler içinde.

Sarayda, padişahın hususî dairesi.

bahçelerinden başka bir şey değildir. O devirde, büyük parkta, asırdîde ağaçlar, çiçek tarlaları, sebze ve meyva bahçeleri, turfanda için limonluklar, kuş kafesleri, sunî ırmaklar ve koruluklar vardı.

«Padişah, mâbeyn adı verilen bahçede gezmek istediği zaman, harem ağaları, bahçıvan ve muhafızları: «Halvet, halvet» nidaları ile dışarı çıkarırlardı.

MEŞKHANE VE SAZ TAKIMI

«Mâbeyne yakın dairenin zemin katı meşkhane idi, haftada iki gün bando ve orkestra takımı, bir gün de ince ve kaba saz takımları çalarlardı. Bu saz eğlencelerinde çok zaman padişah da hazır bulunurdu» (4).

Abdülmecid, Dolmabahçe Sarayı yapılıp bittikten sonra oraya taşınmış, Çırağan sarayını da yeniden yaptırmak için 1860'da yıktırmıştı. Ancak, malî sıkıntı ve Kuleli vak'asının vuku bulması, onu bu isteğinden vaz geçirmişti (5).

Çırağan sarayının yeniden yapımına Abdülaziz zamanında, 750 m. uzunluğunda bir sahada başlanmıştır.

Yeni saray, bu defa tamamen beyaz mermer ve muhteşem sütunlarla süslenerek yapılıyordu.

Saray, mimarî bakımdan, Osmanlı ve Avrupa mimarîsinin bir karışımıdır. İç süslemedeki ihtişam, Dolmabahçe Sarayı'ndan daha fazladır. Mimarı Serkis Balyan'dır. Sarayın içini süsleyen nakış ve resimler mimarın eserleridir.

Abdülaziz, bu yeni saraya 1866'da yerleşmiş, fakat kısa bir süre sonra Dolmabahçe sarayını tercih etmişti. Yerine geçen V. Murad, üç ay, üç gün saltanat sürdükten sonra akli muvazenesinin tam olmadığı gerekçesiyle tahtan indirilmiş, II. Abdülhamid tarafından «kapalıca bir araba içinde, ihtimama riayet olunarak derhal Çırağan sarayına nakledilmiştir» (6).

20 mayıs 1878 tarihinde vuku bulan Ali Suavi'nin Çırağan hâdisesinde ise, saray heyecanlı bir gün yaşamıştır. 28 yıllık mahpes hayatını Çırağan'da geçiren V. Murad, 29 ağustos 1904 tarihinde burada ölmüş ve Çırağan sarayının hareketli bir

---

(4) Leyla Hanım - Yusuf Razi, Le Harem İmperial et les Sultan au XIX. siècle, Paris. 1925. 1 - 16.

(5) Ali Rıza Peyâm-ı Sabah, 9/mayıs/1921.

(6) M. Zeki Pakalın, Aylık Ansiklopedi, No: 25.

Bugünkü Çırağan Sarayı : Deniz tarafından görünüş.

safhası da böylece kapanmıştır (7).

MECLİS - İ MEB'USÂN

23/temmuz/1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Çırağan sarayı, tarihî günlerinden birini daha yaşadı. Mebuslar, 14/kasım/1909'da Çırağan'da toplandılar. O gün, daha saat 8.00'de, Yıldız sarayından Çırağan'a kadar uzanan büyük caddeyi, askerler ve binlerce halk doldurmuştu. Başta padişah olmak üzere, meb'uslar, halkın sevgi gösterileri arasında saraya geldiler.

Sarayın üst katındaki çok süslü üç salonun Boğaziçi'ne bakan birincisi, padişaha ayrılmış ve oraya bir taht konmuştu. Ortadaki salon, meclis-i meb'usân ve İstanbul tarafındaki salon ise meclis-i âyan dairelerine ayrılmıştı (8).

Fakat, ne yazık ki, çok parlak bir şekilde ikinci toplantı devresine giren meclis-i meb'usân, daha sonraki toplantılarına burada devam edemedi. Çünkü, 20/ocak/1910'da bir kaza, Çırağan'ı yangın felâketiyle karşı karşıya bırakmıştı.

Yangın, kalorifer bacasından çıkmıştı. İtfaiye ekipleri, yangını çok geç haber aldıklarından bir şey yapamadılar. Bu arada, Mes'udiye zırhlısı, Romorkör Kumpanyası'nın itfaiye ekipleri, Amerikan, Rus sefaretine ait yatlar, yangını haber alır almaz, sarayın önüne gelmişlerse de, şiddetli esen lodosun da körüklediği alevler karşısında çaresiz kalmışlar ve hiç bir şey kurtarılamamıştır.

Büyük bir tedbirsizlik ve araç yokluğunda kısa zamanda tarihin karanlıklarına gömülen Çırağan yangınında can kaybı olmamış, fakat tarihî değerleri pek fazla olan mahrem evrak, ressam Ayvazovski'nin kıymetli tabloları ve V. Murad'ın kütüphanesi kurtarılamamıştır.

O günkü değerleriyle beş milyon altın kıymetinde olan saray, 1920 - 1922 yılları arasında bir Fransız istihkâm kıtası tarafından işgal edilmiştir.

Bu tarihten sonra, çeşitli kurumlara depoluk yapan felâketzede saray, zaman zaman, otel haline getirileceği şayialarına rağmen, harabelikten kurtulamamıştır.

---

(7) İ. Hakkı Uzunçarşılı, Murat V.'i Kaçırma Teşebbüsü, Belleten, No: 32. Ziya Şakir, V. Murad'ın Hayatı, s. 111.

(8) İkdam, 2 Zilhicce 1327. Tanin, 2 Zilhicce 1327.

Roma Berlin Mihverinin Kurucusu

BENİTO MUSSOLİNİ

Yazan: Christopher Hibbert
Türkçesi: Öz Dokuman

Mussolini ve ünlü faşist selamı.

1936 YILININ 9 mayıs gecesiydi. Ortalık, kararalı bir hayli olmuştu. Roma'daki Venedik Sarayı'nın bulunduğu San Marco Meydanı'nda toplanan yüz binlerce kişi, heyecanla bekliyordu, saat on buçuğu henüz geçmişti ki, sarayın muhteşem balkonunda biri göründü. İlerledi, ayaklarını hafiften aralayıp, ellerini beline dayayarak durdu; kalabalığı şöyle bir süzdü. Siyah bir gömlek, kurşunî bir üniforma giymişti, başında siperliksiz bir kep vardı.

Sağ elini kaldırdı, kalabalıktaki haykırış, bağırma birden kesiliverdi. Faşizmin babası, Roma yürüyüşünün kahramanı Benito Mussolini, konuşmaya hazırdı artık. Tok, gür bir sesle başladı:

«Subaylar, askerler, ihtilâlin kara gömleklileri, bütün İtalyanlar dinleyin. Tarihimizde bir sayfayı daha zaferle donattık. Bugün Faşist iktidarımızın on dördüncü yılında, Arnavutluk'un kaderi, elimizde bulunuyor. Zaferimiz, tarihimizde altın gibi parlayacaktır. Büyük İtalya İmparatorluğu...»

Daha cümlesini tamamlamamıştı ki, topluluktan âdeta vahşîce bir haykırış koptu. On binlerce kişi, «Yaşa, var ol, Duçe» diye bağırıyordu. Mussolini, çenesini hafiften ileri uzatmış, zafer naraları atan yüzbinleri süzüyordu.

Mussolini, 1911 yılında, Forli hapishanesinin 39 numaralı hücresinde, halkı ayaklanmaya ve greve teşvik suçundan hüküm-

1922 yılında Napoli'deki faşist kongresine gelen Dalmaçyalı faşistler.

lü olarak cezasını çekerken, hayat hikâyesini yazmaya başlamıştı. Otobiyografisinde şöyle demektedir:

«1883 yılının 29 temmuzunda Varnano deki Costa'da doğdum. Burası, Predappio ilçesi yakınındaki Dovia kasabasının, alçak bir tepe üzerindeki küçük bir köyüdür. Bir pazar günü sabaha karşı doğmuşum. Güneş de Aslan Burcu'na altı gün önce girmiş.»

Babası demirciydi. Mussolini bununla daima iftihar eder: Tam bir halk adamıyım, halkı anlıyorum, çünkü onun bir parçasıyım», diye tekrarlardı. Anası da bir okul yöneticisiydi. Sakin, dindar, kendi halinde bir kadındı. Babası, sosyalist eğilimli olduğundan, ona, Meksika ihtilâlinde imparator Maximilian'a karşı ayaklanan Juarez'in ilk adı Benito'yu vermişti. Ayrıca, iki ad daha koydu, en büyük oğluna: Amilcare ile Andrea. Her ikisi de İtalyan anarşist ve sosyalistlerinin adıydı. Amilcare Cipriani, bir anarşistin, Andrea Costa da, İtalyan sosyalist partisi kurucularından birinin adıydı.

Mussoliniler, çok yoksuldular. Benito, çok haşarı, itaatsiz, kavgacı ve bencil bir çocuktu. Okulda durmadan döğüşür dururdu. Ne okulu, ne de papaz olan öğretmenlerini severdi. Hele disiplinin gerektiği yerde Benito, hiç yoktu. Neyse, güç belâ okulu bitirebildi, Pieve di Saliceto' daki bir okula öğretmen oldu. Yıl 1902, günlerden, şubatın 13'üydü.

Öğretmenlik gibi feragat ve sabır isteyen bir iş, Benito'yu sıkmakta gecikmedi. Göreve başladığının üçüncü ayında okuldan ayrıldı, İsviçre'ye gitti. Çeşitli işlerde çalıştı. Zaman zaman parasız ve işsiz kaldı, parklarda yattı. Hattâ bir gün Lozan şehrinde sokaklarda dilenirken, polis yakaladı onu. Zor günlerdi bunlar, bereket çok sürmedi, sonbahara doğru devamlı bir iş buldu. Lozan'da bir işçi federasyonunda sekreter olarak çalışmaya başladı, görevi, propaganda işleriydi.

Yokluk, açlık, bir hayli değiştirmişti onu; yüzüne ağır bir ifade gelmişti. Bir şey olmak hırsıyle yanıp tutuşuyordu. Felsefî, hukukî ve iktisadî eserleri okumaya koyuldu. Kendisini yetiştirmek istiyordu. Ne yazık ki, kavgacılığı yüzünden bir gün, kendisini kapı dışarı edilmiş buldu. İşsizlik, parasızlık günleri yeniden geri gelmişti.

MUSSOLİNİ, GAZETECİ

1905 yılının şubatında annesi ölünce, Benito da İtalya'ya döndü. Biraz ağırlaşmışa benziyordu. Bir süre okulda yöneticilik yaptı, ne var ki, siyasî tartışmaları, öğretmenliğe tercih ediyordu. Anarşiye

yakın keskin fikirlerini ulu orta savunup dururdu. Bu sırada, Il Popolo gazetesine makaleler yazmaya başladı.

Rachelle'le tanışıp evlenmesi, bu yıllara raslar. Rachelle, 18 yaşında esmer bir kızdı. Evlendiklerinden bir yıl sonra ilk çocukları Edda dünyaya geldi. Benito haftalık kazancının yarısını verip bir beşik aldı. Haftanın geri kalan dört günü de karı - koca, haşlanmış lahana yediler. Mussolini, o vakitler, Forli Sosyalist Federasyonu'nda sekreterdi. Kazancı az olduğu gibi, kendisinin çıkarıp, hemen bütün yazılarını yazdığı dört sayfalı La Lotta di Classe dergisine de para yetiştirmek zorundaydı.

1911 yazında Giovanni Giolitti hükümeti, Trablusgarp'taki İtalyanlar'ın haklarını korumak amacıyle asker gönderdi. Bu davranış aslında, bir savaş taktiğiydi. Hükümetin bu kararına karşı çıkan Genel İş Konfederasyonu'nun icra komitesi, bir protesto yayınlayarak, genel bir greve karar verdi. Mussolini, La lotta di Classe' da bunu savunup, işçilere, greve giderken yanlarında silâh bulundurmalarını telkin ediyordu.

Olayların bu gelişmesi, hükümetin sert bir tepki göstermesine yol açtı. Çok geçmeden de beklenen oldu: Mussolini'yi yakalayarak, kısa bir yargılamadan sonra, beş ay hapse mahkûm ettiler. Cezasını doldurup çıktıktan sonra, partide iyice söz sahibi olmuştu. 1912'de partinin organı olan **Avanti** gazetesine neşriyat müdürü olarak geldiğinde, gazetenin tirajı 28 bindi. Ama genç ve kabiliyetli gazeteci Benito, bir iki hamleyle gazetenin tirajını 100 binin üstüne çıkarmasını bildi.

Zamanla, kendisine karşı olan grubun baskısı artmaya başlamıştı. Gazetede daha fazla kalamıyacağını anlayan Mussolini, istifa etti, Naldi adlı bir zenginin desteğiyle, **Il Popolo d'Italia** gazetesini çıkarmaya koyuldu. Ama bu istifa da onu kurtaramadı, iki hafta sonra Milano'da yapılan Sosyalist Partisi kongresinde, Mussolini'yi partiden attılar.

FAŞİZMİN TOHUMLARI

Savaş ve savaş sonrası yıllarında, İtalya'da bir kargaşalıktır gidiyordu. Çeşitli akımlara bağlı gruplar, âdeta iktidarı ele geçirme yarışı içindeydiler. Mussolini, Sosyalist Partisi'nden çıkarıldıktan sonra kendisine taraftarlar bulmakta gecikmedi. 1919'da Milano'da toplantı yapan bir grup, bir yolunu bulup iktidara gelmekten başka bir düşünce taşımıyordu. Bu grupta, çok değişik siyasî görüşte kimseler vardı: Anarşistler, sosyalistler, sendikacılar, cumhuriyetçiler, hiç bir siyasî görüşe bağlı olmayan ihtilâlciler, savaştan dönmüş huzursuz askerler, hep bu gruptaydı. Mussolini onlara, Fascio di Combattimento (döğüşen grup) diyordu. Fascinae de zaten, Eski Roma'da otorite sembolüydü.

Bu grup, 1919 ekiminde yapılan seçimlerde, ancak 4 000 oy toplayabildi. Seçimden kısa bir süre sonra da hükümet, Mussolini'yi, devlete karşı silâhlı bir ayaklanmaya teşebbüs suçuyle yakaladı. Fakat Başbakan Nitti, faşist akımının henüz zayıf olduğu gerekçesiyle, onu serbest bıraktı.

Olaylar akıp gidiyordu, hem de hızlı hızlı. Başbakan Nitti, bu görüşünde ne kadar yanıldığını, çok geçmeden anladı. Fiatlar yükseliyor, İtalya, ekonomik bir buhrana doğru koşuyordu. 6 haziran 1920'de istifa etti, yerine Giovanni Giolitti geldi. Giolitti hükümeti de, bir öncekinden farklı değildi; bir türlü kesin tedbir alamıyordu. Hem sağı, hem solu memnun etmek politikası iflâs edince, Mussolini, bundan yararlanmanın tam sırası olduğunu kestirmekte gecikmedi. Askerden terhis olanların dönüşüyle, işsizler artmış, üretim, bir keşmekeş haline gelmişti. Faşistler çok geçmeden baltalama

Mussolini, bir faşist yürüyüşü sırasında, nümayişçilerle beraber.

hareketlerine giriştiler. Bu da, zaten karışık olan durumu büsbütün karıştırmaktan başka bir işe yaramadı. Ne var ki, bu karışıklıklar, Mussolini ve taraftarlarının işine yarıyor, Bolşevikler'den, sosyalistlerden ve Hıristiyan Demokratlar'dan ümidini kesen halk, onları bir kurtarıcı olarak görüyordu.

Bu arada, Faşistler'le, Bolşevikler, yer yer çatışmaya başlamışlardı. 1920 ekimiyle, meşhur Roma yürüyüşüne kadar geçen devredeki çatışmalarda 3 000 Faşist aleyhtarı ile, üç yüz Faşist öldü.

Zamanla Faşizm, binlerce İtalyan tarafından benimsendi. Gerek ordu, gerekse polis ve yetkililer, Faşistler'den yana olduğundan, çatışmalara pek karışmıyorlar, pasif kalmaya çalışıyorlardı. Bu da, Faşizmin yayılmasını hızlandırıyordu. İşçiler ve işçi sendikaları, Bolşevikler verdikleri sözü yerine getirmedikleri için; zengin sanayiciler de kendi çıkarlarından dolayı, Mussolini'nin safındaydılar artık.

ROMA YÜRÜYÜŞÜ

1921 mayısı gelmişti, yapılan seçimlerde, Mussolini, büyük bir siyasî kuvvet olduğunu ispatladı. Bir yandan da İl Popolo d'Italia gazetesinde ateşli makaleler yazıyor, sanayici ve tüccarı da kendi safına çekmeyi ihmal etmiyordu. Ağustos ayında yaptığı bir konuşmada şöyle dedi:

— Fabrikalara el koymak gibi bir teşebbüse geçmiyeceğiz. Rapollo antlaşmasını destekliyoruz. Dalmaçya'daki İtalyan menfaatlerini korumak kararındayız. Öte yandan, İtalya'da çalışan sınıfın, Bolşevikler'e eğilim gösterdiği iddiası gülünçtür.

Bununla beraber Faşistler arasında, bir hükümet darbesi fikri gittikçe yayılmaktaydı. Mussolini buna karşıydı, çünkü, gerçek gücünün ne olduğu pek kestiremiyordu.

Bir yıl, bu şekilde geçti. 1922 ağustosunda, Mussolini, önüne bir fırsat çıktığını kestirir gibi oldu. Sosyalistler, genel bir greve karar vermişlerdi. Mussolini, hükümeti ikaz etti: Ya greve engel olursunuz, yahut biz kendi kuvvetlerimizi kullanarak engel oluruz .

Kanun adına ve düzenin sağlanması amacıyle, kuvvet kullanma imkânını gören Faşistler, Genova, Ancona ve Leghorn'da sosyalistlerin binalarına hücum ettiler, ortalığı yakıp yıktılar. Milano'da da Avanti gazetesinin matbaasını tahrip ettiler.

İki ay sonra, Milano'da yapılan parti kongresinde 40 bin kişilik bir hazır kuvvete sahip olduğunu gören Mussolini, birden, tehdit dozunu arttırdı ve kürsüye çıkıp:

— Ya hükümet kurmayı bize bırakırlar, yahut biz, Roma'ya yürüyerek, idareyi alırız.

Salondaki onbinler: «Roma'ya, Roma'ya» diye inledi.

Aslında bu Roma'ya yürüyüş, çok önceden planlanmıştı. Dörtlü sacayağı diye bilinen Itala Balbo, General Emilio de Bono, Faşist milletvekili Cesare Maria de Vechhi ve parti genel sekreteri Michele Bianchi, bir hükümet darbesini düşünüyorlardı ama, Mussolini, tam başarıya ulaşacaklarını kestiremediğinden, buna razı olmuyordu. İşte şimdi tam sırası gelmişti. Ivanoe Bonomi'den sonra başbakanlığa gelen Lugi Facta, tam bir acz içindeydi.

Mussolini, henüz Napoli'den dönmüştü ki, hükümetin durumunu görerek harekete geçmenin zamanı olduğunu anladı. 27 ekimde dörtlü sacayağı, Başbakan Facta'nın istifasını istedi. Ertesi gün de dört koldan Roma'ya doğru yürümeye başladılar. Başbakan Facta, durumu vahim görerek, sıkı yönetim ilân etmek istediyse de, Kral Victor Emmanuel, bir iç savaş endişesiyle buna karşı koydu ve kararnameyi imzalamadı. Böylece, hükümet tam

Faşistler, tarihî Roma yürüyüşüne başlamadan bir gün önce, Napoli'de toplanıyorlar.

bir çaresizlik içine düşmüş oluyordu. Faşistler, kısa bir zamanda, Roma kapılarına dayandılar. Bu arada, Faşistler'e, bir koalisyon hükümeti teklifi yapıldı ama, Mussolini, artık kendisinden emindi, iktidarı, tek başına istiyordu. Bu yürüyüş sırasında kendisi Milano'da kalmıştı. İl Popolo d'Italia gazetesinde olayları izliyordu. Birden akşama doğru telefon çaldı. Roma'dan arıyorlardı. Bir hükümet yetkilisi, kralın, kendisini görmek istediğini söyledi.

Mussolini:

— Olmaz, dedi, sözlü olmaz bu, yazılı isterim.

Az sonra bir telgraf geldi:

Kral, yeni bir hükümet kurmak üzere, istişare için sizi Roma'ya çağırıyor.
İmza: General Cittadini

Mussolini, o akşam trene bindi.

Ertesi gün, 28 ekim 1922'de kralın karşısındaydı.

BAŞBAKAN MUSSOLİNİ

Mussolini, başbakan olunca, yedi saat içinde kabinesini kurdu. Anti nasyonalistleri, sosyal demokratları, katolikleri ve anti liberalleri kabineye aldı, dört faşist'e de bakanlık verdi. Kendisi, dışişleri bakanlığıyle, içişleri bakanlığını üzerine almıştı. Sonra, millet meclisinden bir yıl için tam yetki istedi. Meclis, elverişli bir ortamdaydı; 275'e karşı 90 oyla yetki verildi.

İtalya o sıralarda, büyük bir buhran içinde yüzüyordu, bütçe açıktı, işsizlik almış yürümüştü. Mussolini, sıkı bir çalışmayla bütçeyi düzeltti, geniş yatırımlara girişti, işsizliği önledi. Çeşitli siyasî akımların başarısızlığından dolayı iktidara geldiğini iyi biliyor: «Faşizm, tasarlanan bir ihtilâle karşı bir ihtilâldir, Bolşevizm, İtalya'da artık ölmüştür» diyor, Prof. Alfredo Rocco, Faşizmi, ilmî olarak şöyle açıklıyordu: «Faşizm, devlete ait demokratik görüşleri reddeder, devlet, fert için değil, fert devlet içindir».

Mussolini, mütevazı bir insan olarak bilinir. Hiç bir rütbe ve nişanı kabul etmemiştir. Hattâ, başbakan maaşını bile almaz, Amerikan gazeteleriyle, İl Popolo d'Italia'ya yazdığı yazıların telif ücretlerini alırdı.

Faşistler iktidara geldikten sonra, faşist birliklerini bir düzene sokarak, disiplinli, silâhlı, 200 bin kişilik bir kuvvet meydana getirdiler. 200 bin kara gömlekli, Mussolini'nin, halka karşı yarattığı bir baskı unsuruydu.

DİKTATÖR MUSSOLİNİ

1923 yazında Mussolini, yeni bir seçim kanunu tasarısı getirdiği zaman, kimse, İtalya'nın nereye gittiğini pek kestiremiyordu. Tasarı, mecliste kara gömleklilerin sert bakışları altında görüşülüp kanunlaştı. Ertesi yıl nisanda, gene kara gömleklilerin nezareti altında yapılan seçimlerde, Faşistler, oyların % 65,25'ini aldılar. Bu, ezici bir çoğunluktu. Mussolini tekrar başbakan oldu, kabinesi 107'ye karşı 361 oyla güven aldı.

Ne var ki, çok geçmeden, feci bir olay, meclisle ülkeyi birbirine katıverdi. Giacomo Matteotti adında zengin bir sosyalist milletvekili esrarlı bir şekilde kayboldu. Matteotti, faşizmin en şiddetli muhaliflerinden biriydi. Üç gün sonra, ölüsü bulundu.

Bu olay üzerine Mussolini, ülkede tenkit dozunu arttıran muhalifleri susturmanın tam zamanı olduğunu kestirerek, hemen kolları sıvadı, idarenin kilit noktalarına koyu Faşist taraftarlarını yerleştirdi. 3 ocak 1925'te, mecliste verdiği beyanat, Faşizm'in geleceği hakkında açıkça bir fikir verir:

«Meclis huzurunda şunu belirtmek isterim ki, ülkede olacak hâdiselerin, siyasî, manevî ve tarihî tek sorumlusu benim. Eğer Faşizm, İtalyan gençlerinin iftiharla savunacakları bir sistem değilse, kusur benimdir. Eğer Faşizm, bir cürüm kaynağı olmuşsa, eğer Faşizm, totaliter bir devlet yönetimi kurmuşsa, bütün sorumluluk, bana aittir. Çünkü ben öyle istedim ve öyle yaptım. İtalya, bugün barış, huzur, iş istiyor. Bunları imkân oranında vereceğim, gerekirse kuvvet kullanarak.»

Mussolini'nin bu tarihî konuşmasından sonraki yıllarda, Faşistler, geniş çapta bir temizliğe giriştiler, muhalifler susturuldu, muhalefet partileri kapatıldı. Serbest seçimler de böylece bir hayal oldu. Grev ve lock-out'ın doktrine karşı olduğu ilân edildi. Bütün iş uyuşmazlıkları, özel iş mahkemelerinde çözülecekti. Meslek ve ticarî faaliyetleri, 22 kategoriye ayırdı. Bunların bağlı bulunduğu loncaların başına da, partinin güvendiği adamları getirdi. Tabiî bu arada gençler de ihmal edilmedi. Çocuklar, dört yaşından itibaren, özel faşist gençlik teşkilâtları tarafından yetiştirilmeye başlandı.

Mussolini, İtalya Kralı III. Victor Emmanuel'le birlikte, 1937 yılındaki bir askerî tatbikatta.

Tarihî Roma yürüyüşünün üç aşı: De Veechi, Mareşal Italo Balbo ve Mussolini.

MUSSOLİNİ, SÖMÜRGELER PEŞİNDE

Faşizm, savaş sonrası İtalya'sına bir ruh, bir canlılık getirmiştir. Bu, inkâr edilemez. Hürriyetler kısıtlanıyor, iddialarına karşı da Faşistler, artan üretim miktarını göstermişlerdir. Fakat, üretime paralel olarak koyulaşan bürokrasi, ileride ciddî engeller yaratacak bir çığ gibi büyüyordu. Faşizm doktrininin uygulanması çabası içinde, hatalı hesaplarla yapılan işler vardı. Gene de, Mussolini, İtalya'yı bir noktaya çıkarmıştı ve şimdi hedefi, dış politikaya çevrilmiş bulunuyordu.

27 ağustos 1923'te, Arnavutluk sınırında görevli, milletlerarası bir heyete mensup üç İtalyan öldürülünce, Mussolini, bunun, Yunanlılar tarafından yapıldığını öne sürdü. Karşılık olarak, 50 milyon liret talep etti. Yunanlılar, iddiayı reddettiler. Bunun üzerine Mussolini, donanmayı göndererek, Korfu adasını işgal etti. Yunanlılar buna karşı, Cemiyet-i Akvam'a başvurdular ama bir sonuç alamayınca, parayı vermeye razı oldular.

Mussolini, dış dünyada istediği bir güce eriştiğini bu olayla kestirir gibi oldu. Artık bir zamandır planladığı toprak genişlemesi politikasını uygulayabilirdi. Uyguladı da...

HİTLER'LE TANIŞMA

1933, Orta Avrupa'da, bazı sert rüzgârların esmeye başladığı yıldır. Almanya'da Nasyonal Sosyalizm akımı gelişip yayılmış, Adolf Hitler başbakanlığa gelmiştir. Artık Hitler'in sesi, Avrupa'nın her yönüne doğru, fırtına halinde dalgalanmaktadır.

İki hükümet başkanı, Mussolini ve Hitler, 14 haziran 1934 günü, ilk olarak görüştüler. Hitler, bu karşılaşmada, Mussolini'yi etkilemiş olacak ki, Mussolini, bundan sonra, diğer Batılı demokrasilerle ittifak yapmaktansa, Hitler Almanyası'yle birlikte siyaset alanında at koşturmaya karar verdi. 1936 yılında, Alman-Avusturya anlaşması imzalandığı zaman, Mussolini memnunluğunu Hitler'e açıkça belirtti. İki başkan arasındaki yakınlık, İspanya'da başlayan iç savaş sırasında daha da arttı. Aslen Avrupa'da üçüncü faşist devletin varlığından çok, Fransa ve İngiltere'yi tehdit eden deniz üslerine sahip olacakları düşüncesiyle Franco'ya yardım ediyorlardı.

Mussolini, İtalyan-Alman dostluğuna iyice inanmıştı artık. Milano'daki Piazza del Duomo'da verdiği bir demeçte, «Barışsever bütün Avrupa devletleri, Roma - Berlin mihveri etrafında dönmelidir» dedi. Zaten, sonraki yıllarda, bu sözünü uygulamak için gerekli politikayı takip etmiştir.

1935 yılının ekimiydi. Habeşistan - İtalyan Somalisi sınırlarında zaman zaman silâhlı çatışmalar oluyordu. Mussolini, bunu bahane ederek, Habeşler'e karşı bir tehdit kampanyasına girişti, sonra da, iki hafta içinde, bu ülkeyi işgal ediverdi. Böylece, «sayılan ve korkulan büyük İtalya» rüyasına bir adım daha yaklaşılmış olunuyordu.

Gelecek sayımızda:
MUSSOLİNİ'NİN AKIBETİ

I. Dünya Savaşında Bir Yedek Subayın Hâtıraları: 4

Esaret Hayatı

Yazan: Muhiddin Erev

ÖZET — I. Dünya Savaşı'nın başında «zabit namzedi» olarak askere alınan yazar, güney-doğu cephesine gönderilir. Askerin silâh ve yiyecek durumu iyi değildir. Düşman ise gittikçe sıkıştırmaktadır. Kış, savaşsız geçer.

BÜTÜN kış mevsimini Kifvi'de geçirdik. İlkbaharla beraber hayvanlarımız da yeşilliğe kavuştu.

Her taraf ebegümeci öbekleriyle dolu. Efrat bol bol et ile ebegümeci yiyor. Bir akşam çavuş tekmil haberinde:

— Efradı artık yeşilden keselim!... Sözleriyle ebegümecine tarizde bulundu. Hakikaten baklava olsa bıkılır.

Cebel bataryası ve bir alay piyade, akşam üzeri Tuzhurmato'ya hareket ettik. Bütün gece süren yürüyüşten sonra bitap düşmüş olan efrada sabahleyin, büyük bir mola verildi. Bundan istifade eden Mehmetçikler, çantalarındaki yiyeceklerini, yarı uykulu, geveliyorlardı.

Bir aralık civarımıza bir tayyare yaklaştı. Derhal tertibat alarak ateş açtık. Biz tayyareye ateş ederken, öndeki alay harekete geçti ve biz de ateş kesip alayı takip ettik.

Yolun kenarı kamışlıktı. Bu sebeple, öte tarafı göremiyorduk. Alay, daha Tuzhurmato çayına yaklaşmadan birdenbire, Hind süvarilerinin önlerini kestiğini gördük.

Alay efradı, dağılmış bir haldeydi. Hind süvarileri, sağa doğru kayarak, bataryayı sarmaya uğraşıyordu. Uçan iki tayyare, alayı ve bataryayı bomba yağmuruna tutuyor, makineli tüfek ateşiyle de her yanı tarıyordu.

Nizam, intizam, hiç bir şey kalmamıştı. Tam bir hercümerç hüküm sürüyordu. Acayip bir ruh haleti içinde ve becerebildiğimiz kadar, efratla birlikte, topların bazı mühim aksamını çaya attık. Batarya kumandanı:

— Haydi Muhiddin, çabuk gidelim!... diyerek hayvanını mahmuzladı ve gözden kayboldu. Ben, hâlâ bataryanın ve efradın, alayın makineli tüfek atışıyle kurtulacağını ümit ediyordum.

Alay zabitanından Nuri Efendi, elinde tabanca, gelişi güzel ateşliyordu. Bir ara yanına yaklaşabilen bir süvari, bir kılıç darbesiyle tabancalı sağ kolunu bileğinden uçurunca:

— Ah, kolum!...

Diye feryada başladı. Bu feryad üzerine, sanki mukadder bir akıbetten kaçıyormuşum gibi, hayvanımı dört nala kaldırarak bir patikadan, tepeye doğru sürdüm.

Arkamdan hayvanını yıldırım gibi sürerek gelen alay kumandanı Aziz Bey, bana ve hayvanıma çarptı. Yere yuvarlandım.

Daha toparlanmaya vakit kalmadan gelen bir Hind süvarisinin Aziz Bey'e yetiştiğini ve onu bir kılıç darbesiyle yere serdiğini, bir rüyada imişim gibi gördüm.

Perişan muhakememi işletmeye çalışırken, süvariler sağımdan, solumdan geçiyorlar ve tepeye gidiyorlardı. Nihayet, atının dizginlerine asılan ve bu defa bana yaklaşan bir Hindli süvari, beni yerden kaldırdı ve arkada toplanmış bir kalabalığa götürüp bıraktı.

ARTIK ESİRDİM

Hindli süvarilerin verdikleri kumandalar üzerine, dörderli bir kol teşkil ettik ve yürüyüşe geçerek, az sonra, İngiliz zırhlı otomobillerinin bulunduğu yere geldik. Sağ kolu bileğinden kesilen arkadaşın, ilk tedavisi yapılmıştı.

Bir müddet sonra, batarya kumandanıyle birlikte, dağ istikametinde giden dürbüncü Mü'min, kanlar içinde geldi. Süvariler kendisini takip etmiş, kılıçla sağ kulağını doğramışlardı. Derhal pansuman yapıldı, yarası sarıldı.

Binek hayvanım oradaydı. Güç hal ile anlatarak hayvanın terkisindeki kaputumu alabildim. Bir İngiliz zabiti, Görc dürbünümü aldı ve savuştu gitti.

Üzerimdeki bütün topçu düğmelerini İngilizler, tuhaf bir şive ile: «Suvenir!...» diyerek, koparıp aldılar. Kaputumda tek düğme kalmadı. Bir müddet sonra da, bir İngiliz neferi, ayağımdaki getirleri «Suvenir» demeden bacaklarımdan çıkarıp aldı.

●

Mevsim bahar olduğu için, etraf lâtif ve göz alıcı bir yeşilliğe bürünmüş ve her taraf ekili. Diz boyuna gelen gürbüz başaklı buğdaylar, esen rüzgârla dalgalanıyor. Esir zabitan, İngiliz süvarileri muhafazasında geriye sevk ediliyorlar...

Buğday tarlalarının yanlarında, çok müsait yol bulunduğu halde bilinemez neden, esir kafilesi, ekili tarlalardan yürütülüyordu. Belki de bu yüzden, az bir zaman sonra, zaten tükenmiş takatimiz büsbütün kesildi.

Kısa bir molayı müteakıp, tekrar buğday tarlasında yürüyüşümüze devam ederek, akşam üzeri, bir İngiliz kıtasının bulunduğu yere geldik.

Muhafaza altında, uykusuz bir gece geçirdik. Uyumak mümkün değil, çünkü, karnımız zil çalıyor... Ertesi sabah, zabitanın bir kısmı, kamyonla sevk edildi. Benim bulunduğum diğer kısım, birkaç saat sonra gene kamyonla, büyük bir karargâha nakledildi.

Bir Türk bando birliği, Kızılay kampında, eğitim yaparken.

Türk topçusu, Toros dağlarında.

Kamyondan inerken, İngiliz elbiseli birinin yüksek sesle:

— Muhiddin Efendi!...

Diye haykırdığını duydum. Beni, adımla nereden tanıdığını düşünüyor, fakat dalgın, yorgun, üzgün halimle bulamıyordum.

Kendisine yaklaştım ve durumu hemen anladım. Bizden evvel gelen kafileye, bir topçu zabiti sorulmuş ve arkadaşlar da benim ismimi vermişler.

Beni bir çadıra soktu. Büyük rütbeli olduğunu tahmin ettiğim bir zata takdim etti.

Çadır oldukça büyük. Bir masa, etrafta birkaç sandalye... Karşımdaki zat, selis bir Türkçe ile:

— Buyurunuz, oturunuz!...

Diyerek, bir sandalyeyi işaret etti, oturdum. Elime bir bardak limonata ve bir miktar bisküvi verildi.

— Çok yorgun görünüyorsunuz. Allah'ın çölünde başka ne ikram edilir?...

Dün sabahtan beri, ağzıma bir lokma yiyecek girmediğinden, verilenleri nasıl yediğimi ve içtiğimi tasavvur edebilirsiniz.

Benim, verilenleri bitirmem ve dinlenmem için, müsait davrandıktan sonra, gerideki kıtaatımızın, bataryaların mevcudu hakkında kendisini tenvir etmemi arzu eden bu zata, İran'dan bu mıntıkaya geldiğimi ve öğrenmek istediği hususlar hakkında malûmatım olmadığını söyledim.

Az süren boş bir ısrardan sonra:

— Cehlinizi izale edeyim öyle ise... Diyerek, bataryanın mevcutlarını, kumandanların isimlerini, fırka zabitanından mühim olanların hüviyetini ve diğer kıtaat mevcudunu saymaya başladı.

Doğrusu biraz hayretle sordum:

— Bunları nereden öğrendiniz?...

— Casuslarımızdan!...

«FIRKANIZ ESİR EDİLMİŞTİR!..»

Çadırdan çıktığım vakit, bizim kafileye dahil zabitanın cümlesinin geriye sevk edilmiş olduğunu öğrendim.

Beni, biraz önce çadıra götüren adamın, demin konuştuğum zatın kolordu mülhakı olduğunu ve uzun yıllar İstanbul'da bulunduğunu söyledi. Kendi adını sordum:

— Andon!...

— .....

— Kadıköylü'yüm, geçim dünyası...

— .....

— Bizim karı da İstanbul'da çalışıyor.

●

Belki de geriye sevk edilirdim, fakat biraz evvel benden bir şey öğrenemediklerinden beni başka bir muameleye tâbi tuttular.

Vakit akşama yaklaşıyordu. Kolordu mülhakı, beni böyle çöl ortasında bırakamıyacağını, yarın kolordunun taarruza geçeceğini ve beraberinde gideceğimi, şayet lüzum hasıl olursa, kendilerine yardım etmek mecburiyetinde olduğumu, ciddî bir tavır ve eda ile söyledi.

Orada mevcut kuvvetler, muntazam bir gece yürüyüşiyle ileriye hareket etti. Ben de her halde, ganimet malı bir katırın üzerinde, bir kıtanın ortasında yürüyüşe katıldım.

Sabahleyin topçu ateşiyle birlikte taarruz başladı. Beş, altı büyük rütbeli İngiliz'in yanında bulunuyor, ara sıra ikram ettikleri sigaraları içiyordum.

Bir ara, kolordu mülhakı -ciddî mi, yoksa benimle alay etmek için mi- ilerdeki kıtaların ilerlemesine yardım etmem icap ettiğini söyledi. Tam o sırada ve benden cevap dahi almadan, her halde aklına başka bir şey gelmiş olacak ki, süratle yanımdan ayrıldı.

Topçu, makineli tüfek, piyade atışı fasılasız devam ediyordu. Aradan bir, iki saat geçti. Yanıma yaklaştığını fark edemediğim mülhakın, bu defa biraz müstehzi, fakat tok sesi kulaklarımda çınladı:

— Yardımınıza hacet kalmadı, tebrik ederim!...

Niçin tebrik olunduğumu da, herhangi bir suale lüzum bırakmadan açıkladı:

— Fırkanız, tekmil kuvvetiyle esir edilmiştir.

Geri nakliyatta kullanılan motorlu vasıta ile sevk edildiğim, Cebel-i Hamrîn'deki binada arkadaşlarla buluştuk.

Ertesi gün, Diyale'yi geçtik ve dekovile bindik. Bir müddet gittikten sonra, bir etüv ve dezenfeksiyon mahalline geldik.

BAĞDAD YOLUNDA

Geceledığimiz binada, herkes haşerat istilâsına uğradığından, tekmil elbiselerle, çamaşırların etüve teslimi ve zabitanın, sıra halinde ve süblimeli bir su ile doldurulmuş varillere girmeleri emredildi.

Bu temizlik yapıldıktan sonra, etüvden çıkan buruşmuş elbiseleri sırtlarımıza geçirdik. Ne olur, ne olmaz, endişesiyle kol saatimi, bir İngiliz'e ciro ederek paraları cebime yerleştirdim.

Akşam üzeri, bir kampa geldik. Elinde kalem, kâğıt bir tercüman, hepimizin doğum yerlerini, isimlerini sorup, kâğıda not etti.

Zabitanın doğum yerleri bilfarz Edirne, Çatalca, İstanbul, İzmit, Konya gibi kasaba ve şehirlerdir. Bir müddet sonra, bir kısmımıza çatal, bıçak, bisküvi, muhtelif konserveler, bir kısmına da, yağ, un, odun verildi. Arkadaşlar, bu ayrı ayrı şey-

Asya cephesinde bir Alman subayı ile görüşen Bedevîler.

1. Dünya Savaşı'nda, İngilizler'in safında döğüşen Hindûlar'dan bir grup.

lerin verilmesi sebebini bir müddet sonra öğrendiler:

Avrupa veya Asya'da doğmak talih veya talihsizliği...

Bu hareket, tercümanların, belki de İngilizler'in, zabitan arasına nifak, ayrılık sokmak istemesiyle izah edilebilir.

Ertesi gün dekovil ile Bağdad'a geldik. Esir zabitler, kafile halinde sokaklarda, caddelerde dolaştırılarak halka teşhir edildi. Müslüman erkek ve kadınlar, bu bedbahtların geçişini, sessiz, içten ağlayarak selâmlarken, geçenlerin içleri de muhakkak ki kan ağlıyorlardı.

Bağdad'da, tel örgülerle çevrili bir kampa sokulduk. Esir edilen efrat da aynı kampta, başka bir kısımdaydı. Muhafızlarımız, İngiliz ve Müslüman Hindliler... Çadırlara yerleştik, erzak, çiğ olarak veriliyor.

Derhal aramızda anlaşarak, kimimiz nöbetleşe yemek pişirme, kimimiz odun kırma, bir kısmımız da temizlik yapma işlerini üzerlerimize aldık. İngilizler'in verdikleri, eczalı ve cilâlı kâğıtları kullanmak şartıyle, ailelerimize mektup yazdık ve yalnızca esir olduğumuzu bildirdik.

Görülen işlerin en ağırı ve güç olanı, odun yarmak... Zira, bize kütük olarak verilmekte olan odun, Hindistan ormanlarının en sert ve kuru ağaçlarından imiş. Yarı balta, yarı kazma şeklindeki vesaitle, tam yaz ortasında, Allah'ın güneşi altında bu işin hakkından gelmek, gerçekten bir meseleydi.

Bir gün odun yararken, bir fenalık geçirdim. Gözlerimi açtığım zaman, kendimi, Dicle sahilinde, hurma ağaçları arasında, gölgelik bir yerdeki hastanede buldum.

Rahatsızlığımın tedavisi bir müddet burada devam etti. Sonra, seyyar hastane olarak kullanılan bir gemi ile Basra'da

Mısır hilâl-i ahmerinin gönderdiği bir hastaneye nakledildim.

Bir aya yakın devam eden tedaviyi müteakıp, Basra'da makine kampına geldim ve orada, arkadaşların bir kısmını buldum.

İngiliz idaresinin merkeziyetçi olmadığını, iaşe tarz ve idarelerinden derhal anlamak kabildir. Bu kampta kaldığımız üç aya yakın bir zaman zarfında, yiyecek bakımından hayli zorluklarla karşılaştık ve tercümanlar vasıtasıyle yaptığımız müracaatlara her defasında, şu cevabı aldık:

— İngiliz zabitlerine verilen budur!...

Adı üstünde, esir bulunuyoruz. Şikâyet edecek daha bir yer yok... Sabır lâzım. Ve öyle yapıyoruz.

ESARETTE BAYRAM

Geçirdiğim hastalık, muhakkak tifo veya tifüs idi ki saçlarım tamamiyle döküldü. Dazlak bir kafa ile kaldım.

Kampımızda, gayet nekre ve Türkçe'yi Azerbaycan lehçesiyle konuşan bir Rus esiri de bulunuyordu.

Makine kampının elverişli kırmızı çamurundan, saçsız başım için, gayet muhteşem bir taç meydana getirdi ve ilâveten bir de tahta kılıç hediye etti.

Akşam yoklamasında, en başta gelen ben, bu acayip kostüm ile, İngiliz zabitini selâmladık. İngiliz'in, şimdiye kadar, zabitlerin böyle bir muamelesiyle karşılaşmaması pek sinirine dokunmuş olmalı ki, İngilizce birkaç kelime mırıldanarak, yoklamayı yapmadan bırakıp, gitti.

Başıma yapışan taç, gene Rus tarafından güçlükle çıkarıldı. Fakat, onu takip eden günlerde de saçlarım belirmeye, gelişmeye başladı. Uğurlu çamurmuş...

İskoçyalı babacan bir İngiliz neferi, her gün çadırlarımızın petrolle idare olunan lâmbalarına gaz koymak ve muayene etmek için gelir ve çadırdan ayrılırken:

— Fakkin!...

Diye, İngilizce küfreder, buna «fakkin» le mukabele olununca, yüzü, gözü neşeden parıldar, sevinçle ayrılıp giderdi.

Padişahın, cülûs veya velâdet günlerinden biri idi.

Annesi İngiliz, babası Alman olan Gebhart adında Türkçe bilen bir esir de kampımızda bulunuyordu. Çadırları evvelden tedarik ettiğimiz renkli kâğıtlarla yapılan Türk bayraklarıyle süslemiş bulunuyorduk.

Ansızın İskoçyalı lâmbacı görünmez mi!... Derhal çadıra girdi ve etraftaki bayrakları gördü. Türkler'in bir bayramı olduğunu anlar anlamaz, şapka çıkardı ve vaziyet alarak Türk bayrağını selâmladı, çadırdan çıkıp gitti.

Yirmi, otuz dakika geçmemişti ki, arkasında dolu bir çuval ile, kan, ter içinde göründü ve çuvalı önümüze boşalttı.

Çeşit çeşit konserveleri, kutu sütlerini, tereyağ, reçel, bisküvileri selâmlamak sırası bizde. Ama tabiî ki böyle bir hareketi yapamazdık. Yalnız bu sefer kendisine, «fakkin» diyemezdik. Gebhart'ın delâletiyle teşekkür ettik. Bunları, biz esirlere, bayramımız olduğunu düşünüp getirmiş. Bu da bir İngiliz...

HİNDİSTAN YOLUNDA

Büyük pehriz nihayet sona erdi. Makine kampından Basra'ya geldik. Bizi, Hindistan'a götürmek üzere bekleyen vapura bindik. Bombay'a geleceğimiz güne kadar günde beş defa yemek verdiler... Boş mideler, nasibini aldı...

Bombay'dan trenle ayrıldık. Ormanlık bir sahadan geçiyoruz. Ara sıra yağmur

Cephe gerisinde, bir dinî merasim.

yağıyor... Yol, sabaha kadar sürdü.

Nihayet, Madras eyaletine bağlı bir fırka merkezi olan Bellari'ye geldik. Bellari'nin yanındaki kayalık bir tepede, ta uzaklardan okunan bir yazı var: **God Save The King.** Yani, Tanrı kralı korusun...

Bakalım burada ne kadar kalacağız? Kamp hayli büyük ve şu kısımlardan müteşekkil: Zabitan, siviller, efrat. Bundan başka, bir ofis ve hastane, iki satış mağazası, birkaç terzi var.

Yeni gelenlerimiz, hasırlı kampa yerleştik. Hepimize birer hantal karyola ve battaniye verdiler. Bu binadan başka, evvelce gelen esirlerin işgal ettiği -münferit odalar ve arkasında gene ufak bir hol bulunan- üç tane tek katlı bina daha var. Yeni gelenden havadis almak isteyen bir hayli ziyaretçi oluyor. Bildiklerimizi, duyduklarımızı anlatıyoruz. Eskilerin arasında, ta harbin başlangıcında Korna'da esir olanlar var. Buraya en son gelenler ise, Fırat cephesinde esir düşenler.

Ofisin mülâzımlara maaş olarak verdiği -sekiz kuruş kıymetinde- doksan rupye ile lüzumlu eşyayı ve giyeceği tedarik ettik.

Yemekleri, tabldot olarak, arkadaşlar arasında, münavebe ile yapmaktayız. Bir müddet sonra, hepimize bir hizmet eri verdiler. Hayatımız, çok şükür sükûna kavuştu.

Bir, iki gün içinde kampta edindiğimiz intıba pek müspet olmadı. Boş vakitlerimizi dedikodu ile geçirmektense, Fransızca'ya çalışmayı münasip gördük.

Fırka arkadaşlarımızın içinde en yaşlı ve olgunlarından biri, istihkâm ihtiyat zabiti Fehmi Bey idi (1). Kendisi, Galatasaray Sultanisi mezunu ve Sanayi-i Nefise'nin mimarî şubesi son sınıfından idi. Hemen çalışmaya başladı. Senesine varmadan, hayli ilerlemiştik. Jean Rich Pene'in Miyarka, Tolstoy'un Füme gibi romanlarını, şöyle böyle okuyordum. Ara sıra, derslerimize yardım maksadıyle, Hüsnü Bey (2) isminde bir zat da geliyordu. Kendisi, Sorbon Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ndeydi. Bizden evvel, Fırat cephesinde esir edilmişti.

Gelecek sayımızda :
VATANA DÖNÜŞ

---

(1) İstanbul Üniversite Kütüphanesi eski müdürü.

(2) Pertevnyal Lisesi'nde müdürlük etmiştir.

«Türk Güreşinin Tarihi» Hakkında

TARİH Mecmuası'nın 1 Haziran 1966 tarihli sayısındaki «Türk Güreşi'nin Tarihi» başlıklı yazıdaki bazı hatalara dikkatinizi çekmek istiyorum.

KOCA YUSUF

a) 1858 yılında Şumnu'nun «Karalar» köyünde doğmuştur.

b) 1895 yılının başında 37-38 yaşındayken, Filiz Nurullah, Kara Osman ve Küçük Mehmed ile beraber Avrupa'ya gitmiştir.

c) Koca Yusuf, «Cihan Pehlivanlığı» müsabakalarına iştirak etmemiştir. Çünkü Yusuf 4 temmuz 1898 pazartesi günü sabahı boğulmuş, ilk «Cihan Pehlivanlığı» müsabakası ise onun ölümünden 3-4 ay sonra yapılmıştır.

d) Yusuf'un, Amerika'dan dönerken bindiği La Bourgogne adlı transatlantik, 2 temmuz 1898 cumartesi günü sabahı New York'tan hareket etmiş, 4 temmuz 1898 pazartesi günü sabahı Halifax'ın 180 mil doğusunda, sis içinde seyrederken, kireç yüklü bir yelkenliye çarparak batmıştır.

Bu olay o zamanlar gerek Türk, gerek dünya basınını geniş ölçüde işgal etmiş, hattâ «Servet» gazetesi yelkenli kaptanının karısıyle bir röportaj yayınlamıştır.

KARA AHMED

a) Kara Ahmed, ilk defa 1895 yılında Paris'e gitmiştir.

b) XX. yüzyıl dünya şampiyonasını değil, 1899'daki «Cihan Pehlivanlığı» müsabakasını kazanmıştır.

Cihan pehlivanı olduktan sonra Paul Pons ile yaptığı güreşlerin birincisi 23-24 aralık 1899 gecesi olmuştur.

c) Sultan Hamid'in verdiği madalya, «gümüş iftihar» madalyasıdır.

d) Karısının adı Fatma Zarife değil, Ayşe Zarife'dir.

KURTDERELİ MEHMED

a) 1894 yılında değil, 1874 yılında doğmuştur.

b) Paris'te, 12 ağustos 1900 pazar günü yaptığı 2 saat 35 dakikalık güreşin sonunda, jüri kararıyle Hindli Mecusî pehlivanı Gulam Rüstem'e mağlûp sayılmıştır. Bir gazete, güreşin son 15 dakikalık kısmını şöyle yazıyor:

«Güreş, bir çeyrek daha devam edecek ve iki hasmın yekdiğerine karşı hücumlarını nazarı dikkate alarak hangisi bu hususta daha ziyade mukavemet gösterirse galip addolunacaktı. Eğer hiç biri mağlûp olmazsa, hiç kimse, ettiği bahis için mukabilinde tediyeye mecbur olacağı paraları vermiyecektir.

Bu karar Kurtdereli'yi, güreşin bidayetinden beri tuttuğu tarikı takipten feragat ettiremedi. Hattâ, güreşin hitamını müş'ir olan düdük çalındığı zaman bile yenilmemişti. Maamafih, Gulam galip ilân olundu. Buna Kurtdereli'nin yere düşmesi belki sebep olmuştur.»

Her ne kadar güreşten sonra Figaro gazetesi, Pons'un, Kara Ahmed'e mağlûp sayıldığını örnek göstererek haksızlık olduğunu yazmış ise de, jürini kararı değişmemiştir.

ADALI HALİL

Adalı'nın vefat tarihi, 10 şubat 1925'tir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 11 şubat 1341-1925 tarihli sayısının 3. sahifesinde, Edirne'den çekilmiş şu tel haberi var:

> *«Edirne, 10 (Muhabiri mahsusumuzdan) - Adalı Halil Pehlivan, bu gün vefat etmiştir...»*

Diğer gazetelerin o günlerde çıkan sayılarında Adalı Halil Pehlivan'ın ölümü ve hayatı hakkında geniş yazılar yayınlanmıştır.

Yirmi sene güreşmiş ve 15 seneden beri de güreş tarihi konusunda araştırmalar yapan bir kimse olarak, derginizin güreş tarihimizle ilgilenmesini şükranla karşılıyorum. Başarı dileklerimle.

Atıf Kahraman

Bir Kahramanlık Destanı

«KÂFİRİN KURŞUNU ÖLDÜRMEZ»

Röportaj : İhsan Birinci

DOĞU Anadolu'da o vakitki Rus idaresinin kaymakamlığını yapmakta iken, bilâhare Kurtuluş Savaşa'mızın namlı mücahitlerinden Mehmed Sungur Bey'le karşı karşıya idim.

Mehmed Sungur Bey: «Daha sensin Dadaş. Vatan için çalışmalarım, her Türk'ün yaptığı şeylerdir.» diyerek, hizmetlerini anlatmaktan kaçınmasıyle bilinmişti... Ama sonunda onu, konuşturmayı başardım:

1916 yılında Rusya içlerinde ihtilâl kaynaşması başgöstermişti. Bu halin, Anadolu'daki yerlerine de sirayetinin önlenmesi ve bunun bir nevi teminatı düşüncesiyle beni, halkı Müslüman olan Oltu Sancağı'nın Olur kasabasına Neçernik (kaymakam) tayin ettiler.

Müslüman oluşum, yerli halkın herhangi bir ayaklanmasını önleyecek ve zamanla, Ermeniler'e tâbi olmalarını sağlayacaktı!.. Halbuki ben, kaymakamlığım süresince, Rusya'dan gelen şifreleri süründemede bırakıyor ve Ermeniler'e karşı alacağımız tedbirler meyanında, emrimdeki 33 Ermeni ve Rum jandarmasını birer suç isnadıyle çıkarıp, yerine bizimkileri alıyordum. Bu suretle ilk anda 33 tüfek sahibi olmuştuk.

Bu hal, cesaret vermişti... Ardahan'da olduğunu duyduğumuz Yarbay Halid (Karsıalan) Bey ile muhabereye başladık.

İşimizi kolaylaştırmak için de, aslen Alman olan bir Rus askerini maaşlı casus tutmuştuk. Kendisi levazımcı idi. Haftada üç defa gidip geldiği gerideki Rus kuvvetleri hakkında bize bilgi veriyordu. Bir gün, Kâzım Karabekir Paşa'nın Sıvas'a geldiğini, bu durum üzerine, Ermeniler'in korkularından gerilere çekilmeye ve geçtikleri yeri, yakıp yıkmaya başladıklarını haber verdi.

OLTU BASKINI

Köyleri dolaşmağa başladık. Gönüllü yazıyorduk. Silâh ve cephanemiz yoktu. Ne bulursak onunla savaşacaktık. Neticede, ölmek var, dönmek yok diyerek Kur'ân-ı Kerim üzerine yemin ettik.

Allahın izniyle ilk olarak Oltu'yu basacaktık... Oltu, silâh ve cephanesi bol bir yerdi.

Gece saat 24'te, Zigsor'daki karargâhımdan 400 adamımla, hücuma geçtik. İlk hamlede, cephaneliği ele geçirip, sonra dörtnala Ruslar'ın tabur kışlasını sardım. Saat, sabahın dördüydü.

Az önce, Şâfi adındaki bahadırımız tarafından cephanelik kapısı tutulmuştu. Müfrezemiz, cephaneye kavuşma heyecanı ile ceplerini mermi doldurup, sandıkları sırtlamaya çalışıyordu. Böylelikle binlerce silâha sahip olmuştuk. Duruma hâkim olduktan sonra karargâha döndüm. Zira el ve ayaklarım, soğuktan donmak üzereydi. Müfreze doktorumuz Esad Bey (mebus oldu) tarafından camus (manda) pisliğiyle donmakta olan yerlerim tedavi edildi.

Oltu'da kaldığımızın yirminci günü, Narman'ın Kigani köyünden Mahmud Çavuş bitkin bir halde karşımıza çıktı:

— Müslüman iseniz bu gün içindir!... diyordu. Rus ordusu, Erzincan'dan bu yana kıra kıra geliyor. Erzurum'u yaktılar. İd kasabasıyle, Şekerli Köyü, Ermeni mezâlimi altında. Şimdi nerede ise Oltu'ya gelecekler...

Tepemiz atmıştı. Heyecanımızı yatıştırdıktan sonra, sorduk:

— Buraya gelen kolun kuvveti nedir?

— 500 atlı ve 300 kadar da yerli Ermeni.

Hemen çavuşları toplayıp, 500 atlı kuşandırdık. İçlerinden 200 kişiyi ben aldım. Diğerleri de İsmail Bey'de kaldı. Helâllaşıp ayrıldık. Şafak sökmek üzere idi. Bundan sonra, Ermeniler'le aramızda perakende, fakat şiddetli muharebeler oldu. Bu ara, kendi köyüm olan Yedikilise de basılıp, yerle bir edildi. Ermeniler'le devamlı çarpışıyorduk.

«ERMENİ NEDİR Kİ?...»

Bir ara rastladığımız bir piyade taburumuzun komutanı, halimizi görünce:

— Başı bozuk, nereden geliyorsunuz? diye sordu.

Olanları izah ettiğimiz zaman, komutan:

— Ermeni nedir ki? Diyerek, birliğini Zakim'deki Ermeniler'in üzerine doğru çevirdi. Sabahın erken saatlerinden uzaktan yaylım ateşi sesleri geliyordu. Neticede 1 nisan 1918'de, Bardız'dan başlayarak ilerleyen Yakup Şevki Paşa komutasındaki Türk Ordusu, Rus kuvvetlerini, Bakû'ya kadar sürdü.

Türk Ordusu, sonraları, Mondros mütarekesi gereğince, Kafkasya ve İran'ı boşaltarak, 1878 sınırları gerisine çekilmişti. Bu suretle 2 nisan 1919 tarihinde Yakup Şevki Paşa'nın 9. ordusu lâğvedilerek, yerine Kâzım Karabekir Paşa'nın komutasındaki 15. kolordu teşkil edildi.

Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan bu kısmı kısaca anlatan Mehmed Sungur Bey, hatıralarının Millî Mücadele safhasına gelmişti. Çok iyi tanıyıp, hürmet ettiği bir kimseden bahsedeceği, gözlerinin parıltısından belli oluyordu.

— Daha sensin Dadaş, diyerek devam etti... Yarbay Halid Bey, Oltu'dan sonra Divik köyüne gelmişti. Onunla ilk defa, 1920 yılı ekim ayının başlarında bizim evde görüşmüştük. Beni aradığını söylüyorlardı. Odaya girdiğimde, erkânıharp reisiyle harita üzerinde çalışıyordu. Selâm verdikten sonra, babam Hacı Şerif'e, onlara bir şey ikram edip etmediğini sordum.

— İstemedi, diye cevap verdi.

— Öyle ise hemen bir koyun kesin, di-

Millî Mücadele'de Doğu'nun millis kumandanı olan Mehmed Sungur Bey, arkadaşımıza hayat hikâyesini anlatıyor.

ye emir verdim.

Koyunun yüzülmesini pencereden gören Halid Bey'in yüzü değişmişti, bana:

— Bir şey istemeyiz, dedi.

Sonra, erkânıharp zabitine dönerek konuştu:

— Haritaları topla gidiyoruz.

Onun, «Deli Halid» olarak lâkabını işitmiştim. Ama karakterini o an için bilemezdim. Kapıdan çıkarken durmadan mırıldanıyordu: «Askerim ne yiyor ki, ben koyun eti yiyeyim!...»

— Affedersiniz beyim, dedim. Öyle ise müsaade edin de emir erlerinize verelim.

Buna razı olmuştu. Etleri, iki askerin at terkilerine bağladık. Dört kişiydiler. Halid Bey atına binerken seslendi:

— Yarın akşam dokuzda bana geleceksin!...

Söylenilen vakitte karargâhına gitmiştim. Posta eri Mehmed Çavuş'un «Yedikiliseli geldi» diye haber vermesi üzerine, içeriye alındım. 9. Kafkas Tümeni Komutanı Yarbay Halid Bey, yine harita üzerinde çalışıyordu. Yer gösterdi, oturdum. Askerine aldırttığı sigaradan ikram etti:

— Biz sigara içmiyoruz, sen iç.

Sigaramı, gelen kahve ile bitirirken, elindeki pergeli harita üzerine bıraktı, yavaş sesle:

— Mehmed Bey, gel şimdi karşıma... Ben Ardahan'da iken devamlı muhaberemiz oluyordu. Oltu'da medhini işittim ve şimdi de gördüm. Vatan için yaptıklarını takdir ediyorum. Seni çok sevdim.

Bir ara durdu, sonra sormağa başladı:

— Çok Ermeni kırdın, değil mi?

— Evet efendim.

— Peki, onlar seni şimdiye kadar nasıl oldu da sağ bıraktılar, bunu bana söyle?

Bu beklenmedik bir soru idi, ama ne demek istediğini anlamıştım.

— Beyefendi, dedim. Bu hale göre, sağ kalmamın sebebini belki Ermeniler'e acılarını unutturmak için onlara casusluk yaptığıma yoruyorsunuz. Fakat bunun aslı yoktur.

— Öyle ise bir şey yazacağım, imza et!..

— Başüstüne.

Yazılanı imzalıyarak, iade ettiğimde, sert bir sesle konuştu:

— Eğer bu söylediklerin doğru değilse, seni öldüreceğim, imzanı aldım!..

Yanıma iyice yaklaştı. Bu defa talimat veriyordu:

— Mehmed Bey, seni ve yanındakileri şimdilik asker yapmıyacağım. Kendine bir çete teşkil edersin. Kimi istersen yanına al.

Kısa bir zamanda Yedikilise ile Pozat'tan yüz on kişilik bir milis müfrezesi yapmıştım. Müfrezemi beğenen tümen

Doğu'nun kahraman şehirlerinden Kars'dan bir görünüş.

komutanı:

— Doğru, Katranlı'daki cepheye gideceksin. Emrini verdikten sonra, atlılarıma dönerek:

— Evlâtlar!... Bundan sonra vatan var. Ana - baba yok. Yani, izin düşünmeyeceksiniz. Sözleriyle, kısa bir nasihatte bulundu.

Müfrezemizle birlikte Selim'e girdik.

KÂFİRİN KURŞUNU ÖLDÜRMEZ

Selim'de başlayan ilk harekâttan sonra, esas Ermeni savaşı, Zellice'de kızışmıştı. Karşımızda 70 bin Ermeni askeri kaynaşıyordu. Benim müfrezem sağda, yani, Yenice tarafında, süvari birlikleri de Zellice kısmında idi.

9. Kafkas Tümeni Komutanı Halid Bey, her savaşında olduğu gibi, karargâh bölüğünün önünde ve ayakta dimdik duruyordu. Ne hikmettir ki, karşı tarafın makineli tüfeğinden çıkan mermilerden hiç biri, ona değmiyordu bile... Şahidi olduğum bu mucize, Allah'ın bizimle beraber olduğuna işaretti.

Hırsından, ayağını yere vururken, içi kar suyu ile dolu yırtık postallarının arasından vıcıklaşmış suların fışkırdığı görülüyordu. Koskoca tümen komutanının giydiği ayakkabılardı bunlar!... Bir ara yanına sokulup:

— Kumandanım, köy yakın, yeni bir pabuç getirelim, deyince ağzımızın payını aldık:

— Ulan, askerim de böyle giyiyor. Onun meşakkatini ben de çekmeliyim. Siz işinize bakın!

İşte böyle bir ruh taşıyan kumandanın hakkı ancak zafer olabilirdi. O, başından çıkardığı siyah kalpağını, sol koltuğunun altına sıkıştırmış, sağ elini durmadan düşmana doğru sallıyordu:

— Atın ulan, atın p... ler. Ulan Mazmanof, seni çadırından donsuz kovalamazsam, bana da Deli Halid demesinler!...

Böylece düşmana ateş püskürürken, bir yandan da bizlere cenk şevki veriyordu:

— Evlâtlarım, kâfirin kurşunu adam öldürmez, ileri!...

Ermeni ordusu püskürtülmüştü... Halid Bey, iki gün istirahatten sonra:

— Benliahmed'i alacağız, dedi. Sen yol üstündeki Çivilikaya'da yolu tutacaksın, tenvir mermisi atıldı mı, baskına geçeceğimizi anlarsın, dedi.

KARS'IN GERİ ALINIŞI

Üsteğmen Recep Balkan ve Muhsin Efendi'lerle yerlerimizi almış, etrafı gözlüyorduk. Düşman, 200 metre kadar ilerimizde idi. Gecenin ayazında çok üşümüştüm. O gece her hangi bir işaret verilmeyince, Söğütlü köyüne döndük. Ertesi akşam yaptığımız taarruz muvaffak olmuş ve Benliahmed köyü de alınmıştı.

Hemen Kars harekâtı hazırlığına girişildi... Aliçeyrek köyü, Yahnılar yolu ile yürüyüş başladı. Yahnılar'da, alay komutanlarını toplayan Halid Bey, Kars şehrine hücum emrini verdi, beni de Mezre istasyonuna gönderdi.

Böylece, Kars kalesine taarruz edip, hapishaneyi tahliye ettikten sonra, Kanlıtabya'ya bayrağımız çekildi. Bu sebeple, Halid Bey'in soyadı «Karsıalan» olmuştur.

Mezre istasyonuna baskın verip, içeriye girdiğimde, telefonla durumunu makamına bildirmekte olan gar memuru, ahizeye son olarak:

— Ahan, Türk midav!... (Türk geldi).

Diyebilmişti. Ensesine indirdiğim bir kılıç darbesiyle yere yıkıldı. Telefonla konuştuğu yeri Rusca, Rumca ve Ermenice aradımsa da bir cevap alamadım.

Az sonra diğer kuvvetler de Kars'a girdiler... Ermeni halkı, alabildikleri eşyalarıyle, dağınık şekilde şehrin doğusundaki geniş meydanda toplanmıştı. Nereye ve nasıl kaçacaklarını bilemiyorlardı. «Gençleri yakalayın, çocuk ve kadınlarına bir gedik açın, kaçsınlar!» şeklinde talimat verildi.

Bu kargaşalık anında, Halid Bey; kale tarafından, alayının başında gelmekte olan Mazmanof'la, demirköprünün üstünde karşılaştılar. Aralarında pek az bir mesafe vardı. Halid Bey, atının üzerinde doğrularak, gürledi:

— Teslim ol, geldim!...

Henüz 23 yaşındaki Ermeni komutanı Yarbay Mazmanof şaşırmıştı. Birliklerine hitaben:

— Silâh başına...

Emrini verdiyse de, Ermeni alayında bir kıpırdama olmadı.

— Size diyorum, silâh başına!

Artık emrindeki askerler de onu dinlemiyordu. Bu defa:

— Sizin de, size emniyet edenin de anasını..... diyerek, belindeki onlu tabancasını şakağına dayayarak, ateşledi. Ve sonra, bir külçe halinde atından aşağı yuvarlandı. Bu hali gören Ermeni alayı, silâhlarını yere atarak teslim oldular.

Halid Bey, yerde cansız yatmakta olan Mazmanof'a bir müddet daha baktıktan sonra, birden yüzünün hatları değişti. Vakur bir eda ile yavaş yavaş başını yiğitler yatağı olan Kars Kalesi'ne çevirdi... Şimdi burada, uğruna çarpıştığı şanlı Türk bayrağı dalgalanıyordu.

İngiltere Hazinesi Nasıl Kaçırıldı?

Yazan: Leland Stow
Çeviren: Osman Öndeş

2 TEMMUZ 1940 günü akşamı saat 17.00 de, Kanada'da Bonaventure istasyonuna bir tren giriyordu. Tren tarifesinde o saatte hiç bir kayıt yoktu. Halbuki gelen katar rötar filan da yapmış değildi. İstasyonda Kanada Merkez Bankası müdürlerinden David Mansur ve Kambiyo Şefi Sidney Perkins, sinirli tavırlarla treni beklemekteydiler.

Tren, aslında özel bir görev yapmakta ve çok kıymetli bir malzeme nakletmekteydi. İki büyük bankacı, bu trende «Balık» kodu ile adlandırılan gizli bir malzemenin gelmekte olduğunu biliyorlardı. Ama diğer görevliler, bu malzeme işiyle bir milletin savaşta veya sulhte oynamış olduğu malî kumarların en rizikolusuna atılmış bulunduğundan habersizdiler.

Tren gara girdiği anda, silâhlı muhafızlar etrafı çevirdiler. Bunlara, trenle beraber seyahat eden özel muhafızlar da katılmıştı. Her iki taraf muhafızları yerlerini aldıktan sonra, David Mansur ve Sidney Perkins, muhafızların arasından geçerek, vagonlardan birine götürüldüler. Vagonun içine girdikleri zaman, dört kişinin kendilerini beklemekte olduklarını gördüler. Onlara doğru yaklaşarak, elini uzatan şahıs kendisini:

— İngiltere Merkez Bankası temsilcisi Alexander Craig, diye takdim etti. Diğer üç şahıs, yardımcılarıydı. Craig gülümseyerek şöyle dedi:

— Ümit ederim ki, böyle birdenbire gelişimiz sizi rahatsız etmemiştir! Fakat size, oldukça geniş miktarda «balık» navlunu getirmiş bulunmaktayız.

Balık tabiri, aslında bir paroladan ibaretti ve mânasını David Mansur biliyordu. Alexander Craig, ince, uzun boylu, tipik bir adamdı. Sözlerine devam ederken, heyecanını gizlemeye çalışarak ilâve etti: Navlunun balık olmadığını artık siz de Bay David Mansur gibi bilmelisiniz. Zira aslında, balık denilen yük, İngiltere'nin menkul servetinin çok büyük bir kısmıdır. Bir istilâ tehlikesine karşı, kasalarımızı boşaltmaktayız. Geri kalanını da, kısa bir zaman sonra, Kanada'ya sevketmiş olacağız.

Sidney Perkins'in «menkul servet» ve «malların geri kalan kısmı» gibi sözler karşısında kafasının içi bir anda allak bullak olmuştu. Bu, Kanada Merkez Bankası'nın, İngiltere'nin dolara tahvil edilebilecek bütün servetini kendi kasaları içine alması demekti!

İki hafta evvel Fransa'nın, Almanya'ya teslim oluşu, İngiltere'yi istilâ tehlikesi ile karşı karşıya getirince, Winston Churchill, kabineyi, gizli bir toplantıya çağırmış, bu toplantıda 900 milyon sterling değerindeki kıymetli eşya ve altın stokunun Kanada'ya gönderilmesine karar verilmişti.

Bu servet, Kanada'ya sağ salim ulaşınca da, İngiltere'nin çok ihtiyaç duyduğu savaş malzemesinin satın alınması için kullanılacaktı.

(Bu olay, Amerika ile İngiltere arasın-

loji istasyonu, fena hava raporu vermekteydi. Netekim, hava tahmin raporu doğru çıktı ve gemi ağır denizlerle boğuşarak ertesi sabah, Kuzey İrlanda sahillerine vasıl oldu. Atlas Okyanusu'na açılırken, denizler artıyor, fırtına başlıyordu... Lâkin, hava bindirdikçe, denizler de azmış ve Emerald'ı muhafaza altına almış olan muhripler güç durumda kalmışlardı. Perde kumandanı olan Albay Vian, son çare olarak Albay Flynn'a bir işaret çektirdi ve Emerald'ın, muhripler gerisinde zikzak rota ile yoluna devam etmesini, muhriplerin düz bir rota takip edeceklerini bildirdi.

Okyanus dalgaları ve fırtınası her an artıyordu. Muhripler, denizlerden çok müteessir olmaktaydılar. Albay Flynn tarihî bir karara vardı. En uygun olan herhalde muhriplerin geri dönmeleriydi. Netekim böyle yapıldı ve Emerald, yirmi iki mil süratle tek başına Okyanus'ta seyrine devama başladı. Üç gün süren seyir hep aynı feci denizlerle boğuşarak geçti ve mürettebatın hemen ekserisini deniz tuttu. Dördüncü gün sabahı hava kalmıştı. Saat 5 raddelerinde Nova Scotia sahilleri belli belirsiz gözükmeye başladı. Şimdi, Emerald, sakinleşen deniz üzerinde, Halifax'a doğru yirmi sekiz mil süratle ilerlemekteydi. Saat 07,15'te hazine, salimen Halifax doklarına vasıl olmuş bulunuyordu.

HAZİNE, TRENE NAKLEDİLİYOR

Rıhtımda bir özel tren beklemekteydi ve özel yapılı on iki vagon bu işe ayrılmıştı. Canadian National Express ve Bank of Canada'nın üst kademe adamları, hemen tamamiyle oradaydılar. Rıhtım ve civarı, sıkı bir emniyet kordonu altına alınmıştı. Her altın kutusu önce Emerald'de kontrol ediliyor, vagonlara istif edilirken, tekrar kontroldan geçiyordu.

Akşam saat 19,00'da tren, hamulesini almış vaziyette yola çıktı. Montreal'de, hazine katarı yön değiştirerek, özel bir kısma doğru ilerledi. İşte, David Mansur ve Sidney Perkins'in Montreal'de bekledikleri balık navlulunu havi katar, bu trendi! Tonlarca ağırlıktaki bu servet, nerede muhafaza edilecekti? David Mansur, bu suale cevap bulmuştu.

Sun Life Sigorta Şirketi'nin, granit yirmi dört deposu mevcuttu ki, bu binalar, Montreal'de bir tam blok halindeydi ve İngiliz milletler camiasındaki mevcut benzerlerinin en büyüğünü teşkil ediyordu.

Hazinenin nakli gece yarısı, Montreal caddeleri tenhalaştıktan sonra başladı. Saat 01.00 civarında polis, istasyondan, Sun Life binalarına giden yollardan bazılarını geçişe kapatmıştı. Bu şekilde, hazineyi yüklü kamyonlar, rahat bir surette seferlerini yapabildiler.

Fakat birkaç gün sonra, hazineyi barındıran bina depoları, hiç hesapta olmayan bir kazaya maruz kaldı. Montreal, tufan şeklinde bir fırtına baskınına uğramıştı ve sel baskını, Sun Life binasının duvarlarına dayandı. Allah'tan ki döviz dolu sandıklar, yerden yarım metre yükseklikte ızgaralar üzerine istif edilmişlerdi.

Sabaha karşı saat dörtte bodrum katındaki suların gittikçe yükseldiği ve neredeyse, sandıkların dibini yalamak üzere olduğu anlaşılınca hemen itfaiye hareketeçti ve yüzlerce sandık içindeki milyarlarca lira değerindeki paralar, hamurlaşmış bir kâğıt yığını haline gelmekten kurtarıldı.

Müteakip üç ay içersinde, üç düzine katar yükü döviz daha Montreal'e nakledildi. Kanadalı yirmi dört muhafız, gece gündüz, bir dakika bile dışarı çıkmadan bina içindeki hazineye muhafızlık ettiler.

Emerald kruvazörünün maceralı seyahati, tarihî transatlantik yarışının ilk hamlesi olmuştu.

NAKLİYAT YENİDEN BAŞLIYOR

8 temmuzda yine, tarihte, ne karadan ve ne de denizden nakledilen hazinelerin hiç birisiyle kıyaslanamayacak kadar değerde altın ve para yüklü iki gemi, İngiliz limanlarından yola çıkmıştı. Clyde'den gece yarısı yola çıkan Revenge muharebe gemisi ile Bonaventure kruvazörü, İskoçya'nın Kuzey Kanalı'nda, Monarch of Bermuda, Sobieski ve Batory isimli gemilerle buluştular. Kendilerine, dört muhrip refakat etmekteydi.

Amiral Sir Ernest Archer komutasındaki konvoy, yaklaşık olarak 192 milyon sterling değerinde altın, 299 kutu içinde 250 milyon değerinde döviz nakletmekteydi.

Amiral Archer, şöyle bir beyanda bulunmuştur: «Admiralty'den seyir yolumuz üzerinde Alman denizaltı gemilerinin faaliyette bulunduklarına dair alışılagelen raporlar almaktaydık. Son iki hafta içersinde Almanlar, 139 000 ton tutarında, yirmi sekiz Müttefik gemisi batırmışlardı. Alman denizaltıları hakkında bir ihbar ve mevki raporu alındığı an, bu tehlikeli mahalden mümkün olan azamî süratle uzaklaşıyorduk. Düşman uçakları faaliyet halinde oldukları halde, her nedense, karşımıza çıkmadılar. Hiç olmazsa hava baskısının yalnız manevî sıkıntısı ile kurtul-

Hazine, Montreal'deki bu muhteşem binada saklanmıştı.

mamızı dahi, bir talih eseri diye kabul ettim...»

İngiltere'den ayrıldıktan sonra, refakat gemileri, konvoyu, 200 mil rehberledi ve emniyete aldı; müteakiben, konvoy yalnız başına yoluna devam etti. Amiral Sir Ernest Archer, konvoyu dikkatle ilerletiyor ve görev başında, saatler boyunca kalarak, muazzam bir tahammül gösteriyordu. Kendi ifade ettiği gibi: «Gemilerdeki yükün ne olduğunu biliyordu. Bunların komutasını üzerine almıştı. Gerekeni başarmak için, elinden geleni yapacaktı.»

Kumanda heyetinin sükûnetine mukabil, denize yabancı olan İngiltere Bankası yüksek memurları, her an yürekleri ağızlarına gelerek, gemilerin hareketlerini seyrediyorlardı. İngiltere Bankası Müdürü Otto Niemeyer şöyle diyordu: «Gemilerin, gece karanlığındaki hareketleri, bizi, hayretler içinde bırakıyordu. Zira, seyir fenerleri dahil hiç ışık yakmıyorlardı. Zifirî karanlıkta, durmadan rota değiştiren, zikzak hareketler yapan bu gemiler, nasıl oluyordu da, aralarındaki mesafeyi kaybetmiyorlardı? Çok defa, rota tebdil ederlerken çarpışacağız diye, nefesim kesilir gibi oldu...»

Yolun dörtte üçü, salimen geçilmişti ki, Batory'de husule gelen makine arızası, monotonlaşan seyri değiştirdi. Batory, ancak ağır yolla ilerliyebilmekteydi.

Neticede Bonaventure, Batory'i rehberliyerek, St. John limanına kadar götürdü. Artık, emniyet altındaydılar ve arıza rahatça tamir edilebilirdi. Netekim, St. John'da arıza giderildi ve her iki gemi, Halifax'a doğru yola çıktılar. Hazine, bir kere daha kurtulmuştu.

ÜÇ SANDIK KAYBOLMUŞTU

13 temmuz günü, önce üç gemi Halifax limanına vâsıl oldu. Onları kısa bir müddet sonra Bonaventure ve Batory takip etti. Önce Revenge muharebe gemisi, kıymetli yükünü boşaltmaya başladı. Tahliye esnasında bir sandık parçalanmış ve bir kalıp altın, kaportadan alt güverteye düşmüştü. O esnada altının düştüğü yerden geçen bir bahriyeli er, şaşkınlık içinde:

— Hey, bu sarı sarı parlayan şey altın mı? diye bağırmıştı. Kendisine, yukarıda kaportadan korku ile bakmakta olan bir assubay cevap verdi:

— Altın olup olmadığını anlaman için kafanı yarması mı lâzım?

Bütün itinalı hareketlere rağmen, Revenge'in hamulesi eksik çıkınca, bütün sinirler yeniden gerildi. Zira, üç sandık meydanda yoktu. Bir buçuk saat süreyle, bütün hesaplar yeniden kontrol edildi, istif mahalleri didik didik arandı. Sonunda gemiye, dahilî muhabere devresinden durum ilân edildi. Nihayet üç sandık tahvil, dış yapıları hemen hemen aynı olan viski sandıkları arasında bulunmaz mı!... Zira, hazine yüklenirken, o hengâme arasında, viski ikmali de yapılmıştı.

Bütün hazinenin nakli için, beş özel katara ihtiyaç hâsıl oldu. Hazine yüklü trenler hamulelerini Halifax'dan Ottawa'ya naklettiler. Hazine, Wellington Caddesi'ndeki Kanada Bankası'nın kasalarına yerleştirildi.

Bankada paraların bulunduğu kısma görevlilerden başka kimsenin inmemesi için akıl almaz tedbirler alınmıştı. Bu kata sadece bir tek asansör iniyordu. Bütün görevliler asansöre binerken ve inerken hüviyet göstermek, çıkışlarını muhafızlara imzalatmak zorunda idiler. Muhafızların arkalarındaki masaya alarm zilleri konmuştu.

Böylece, Başvekil Winston Churchill, oynadığı muazzam kumarı kazanmış bulunuyordu. Bu hazinenin naklinde, binlerce mürettebat görev almış ve yüzlerce dok işçisi hamuleyi nakletmişti. Fakat hiçbiri de taşıdıklarının içinde bir hazine olduğunu bilmemişlerdi. Belki, tarihte bu kadar büyük bir sırrın, bu kadar inanılmaz bir şekilde gizli tutulabilmesi görülmüş, duyulmuş şey değildi.

TARİHE AKAN BİR AY

Haziran 1967

4 HAZİRAN
İngiltere'de on iki saat ara ile vukubulan iki uçak kazasında 160 turist can verdi.

13 HAZİRAN
Rusya, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nu toplantıya çağırdı.

15 HAZİRAN
İsrail, Suriye cephesinde beş Rus subayını esir ettiklerini açıkladı.
● Rusya, Mısır'a yeniden askerî yardımda bulunmaya başladı.

16 HAZİRAN
İran Şahı ve eşi Ferah Pehlevî, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Ankara'ya geldi.

17 HAZİRAN
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplandı.

18 HAZİRAN
Şah ve Ferah Pehlevî, İstanbul'a geldi.

19 HAZİRAN
Genel Kurul'da konuşan Kosigin, İsrail'in geri çekilmesini istedi.

21 HAZİRAN
İran Şahı ve eşi Türkiye'den ayrıldı.

24 HAZİRAN
ABD Başkanı Johnson ile Sovyetler Başbakanı Kosigin, zirve konferansı için buluştular.

27 HAZİRAN
Millet Meclisi, kalkınma planını görüşmeye başladı.

Ortadoğu Savaşı

5 HAZİRAN

İsrail - Mısır savaşı, sabahın erken saatlerinde başladı. Taraflar, savaşa, önce karşı tarafın başladığını iddia ediyor.

● *Bir yıldırım savaşına girişen İsrail hava kuvvetleri, Mısır'ın 300'den fazla uçağını saf dışı bıraktı.*

● *İsrail, El - Arîş'i işgal etti. Tel - Aviv ve Kahire bombalandı.*

● *Suriye ve Ürdün fiilen savaşa katıldılar.*

● *Arap ülkeleri, İsrail'e harp ilân etti.*

● *Güvenlik Konseyi toplandı.*

● *Washington ile Moskova arasındaki kırmızı telefon, iki başkan tarafından ilk defa kullanıldı. Telefonu Ruslar açtı ve tarafsız kalacaklarını belirttiler. Amerika da aynı görüşte olduğunu bildirdi.*

6 HAZİRAN

İsrail ordusu Sina'da ve Ürdün'de ilerliyor.

● *Suriye ordusu, İsrail topraklarına girdi.*

● *Rusya, İsrail'e bir ültimatom vererek, savaşı durdurmasını istedi.*

● *Mısır, Süveyş kanalını kapattı.*

● *Arap devletleri, Amerika ile siyasî münasebetini kesti, bu ülkelere yapılan petrol sevkini durdurdu.*

7 HAZİRAN

İsrail ordusu, Süveyş kanalına ulaştı.

● *Güvenlik Konseyi, «ateş kes» kararı aldı.*

● *İsrail topraklarında ilerleyen Suriyeliler, Nazaret'e yaklaştı.*

● *Mısır, Birleşmiş Milletler'in ateş kes çağrısını reddetti.*

● *Ürdün, «ateş kes» i kabul etti. Bu cephede, savaş durdu.*

8 HAZİRAN

Mısır, Ürdün ve İsrail, «ateş kes» i kabul etti.

● *Suriye, savaşa devam etmekte kararlı olduğunu açıkladı.*

● *Mısır birlikleri Süveyş'in batısına çekildi.*

● *Suriye sınırında, şiddetli savaşlar oluyor. İsrail, Suriye topraklarına girdi.*

9 HAZİRAN

● *Güvenlik Konseyi, Suriye ve İsrail'e yeniden ateş kes ihtarında bulundu.*

10 HAZİRAN

● *İsrail, aldığı topraklardan çekilmeyeceğini belirtiyor.*

● *Suriye - İsrail cephesinde de silâhlar sustu ve Ortadoğu savaşı sona erdi.*

● *Rusya, İsrail ile siyasî münasebetlerini kesti.*

Resimlerle

ESKİ İSTANBUL

50 yıl öncesine göre birçok şeylerin aslı aynı ama, görünüşü değişti. İşte Yenicami önünde satıcılar. Bugün satıcılar yine var, sadece görünüş farklı.

Köprü'den Eminönü'ne bakış. Artık, Yenicami'yi kapatan binaların olmaması büyük kazanç.

Başlıbaşına bir şiir güzeliğinde olan bu fotoğraf, İstanbul'un eski bir manzarasını tesbit ediyor. Süleymaniye'nin muhteşem siluetinin önünde narin yelkenliler.

*

Bugün, çok yabancısı olduğumuz bir tip: Mahalle mektebine giden öğrenci.

Denize kadar inen surlar, şimdi karada kaldı. Bu surların önünden Sirkeci - Florya sahil yolu geçiyor.

*

Karpuz sergileri, her devirde İstanbul'un yaz aylarına renk katar. Resimde, yarım asır öncesinin bir karpuz sergisi görülüyor.

Her ihtimale karşı.

Çizgilerle Tarih

— Ayağım raya dokunursa bir şey olur mu?
— Diğer ayağınız tepedeki tele dokunmadıkça olmaz.

1908

Otomobil reklamı yapalım derken.

1905

— Yeni haberler geldi. Bize madalya vermişler.

— İyi, belki bir de madalyayı takacak elbise verirler.

1856

— Bu beşinci kocası.. İlk dördü çoktan kazana girdi.

— Bağırma be!... Dinozor dediğin, sadece ot yer.

Arasında

Gurabâ Hastahanesi Tarihçesi

Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, **Bezm-i Âlem Valide-Sultan Vakfı Gurabâ Hastahanesi Tarihçesi**, 3. basım, İstanbul, 1967, Özışık Matbaası, Tıp Fakültesi El Kitapları Serisi: 4, 170 sayfa + 1 renkli levha, 20 TL.

Prof. K. İ. Gürkan'ın **Gurabâ Hastahanesi Tarihçesi** adlı eserinin ilk basımı, eski harflerle 39 yıl önce, 1928'de çıkmıştı. 1943'te eserin ilâveli ikinci baskısı yapıldı. Elimizdeki kitap, geniş ilâveli üçüncü baskıdır.

Gurabâ Hastahanesi, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Vâlide-Sultan'ın sayısız hayır eserlerinin en mühimmidir. Bu emsalsiz şefkat müessesesi, 1843'te kurulduğu zaman da büyük bir hastahane idi. 1873 yılında burada tedavi görenlerin sayısı 5 000'e, 1891'de 7 117'ye erişmiş ve bu sayı, uzun yıllar için rekor teşkil etmiş. Son zamanlarda yapılan ilâvelerle müessese, büyütülmüş ve modernleştirilmiş.

Eser, «tıp tarihimizin büyük üstadı» Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'e ithaf edilmiş. Çok değerli tarihî vesikalar, birçok resim, kitabın kıymetini arttırıyor. Bezm-i Âlem Vâlide-Sultan'ın yatağının resmi, renkli bir levha halinde verilmiş. Fâzıl Ahmed Aykaç'ın bu hastahanede tedavi edilip iyileştikten sonra «Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan'ın nezîh ve kerîm hâtırasına» yazdığı güzel mersiye de yayınlanmış. 1958'de yazılan bu mersiye, 4 kıt'alı klasik bir muhammes şeklinde.

Hastahaneyi, şimdiye kadar 15 başhekim idare etmiş. İlki hariç, hepsinin resimlerini buluyoruz. Osmanlı devrinde hastahane idaresinde büyük bir istikrar olduğu anlaşılıyor. Meselâ ilk başhekim Mîralay Ahmed Bey'in görevi 30 (1843-(1873), halefi Ferik Ahmed Paşa'nınki 36 (1873-1909) yıl sürmüş. Ömer Lutfi Eti'nin başhekimliği 18 yıl (1925-1943).

Prof. Gürkan'ın bu son eseri, kültür ve ilim tarihimiz için gerçek bir kazançtır.

Avni Anıl, **Nota Yayınları**, Avni Anıl Yayın Ajansı, İstanbul, 1967, Yeni Turan Matbaası.

Değerli bestekâr ve gazeteci Avni Anıl, musikimizde sevilen ve tutulan şarkıların notalarını yayınlamaya başladı. Büyük bir ihtiyaca tekabül eden bu seride, şimdiye kadar 52 şarkının notası çıktı. Fevkalâde itina ile ilmî şekilde basılmış dört sayfadan müteşekkil her notanın fiyatı bir lira. Çıkan şarkıların 15'i Avni Anıl'a, 2'si Salâhaddin İnal'a, 5'i Şekib Ayhan Özışık'a, 5'i Münir Nureddin Selçuk'a, 5'i Emin Ongan'a, 5'i Muzaffer İlkar'a, 5'i Sabri Sühâ Ansen'e, 5'i Yusuf Nalkesen'e, 5'i Dr. Alâeddin Yavaşça'ya ait.

Türk Musikisi Antolojisi

Sadun Kemalî Aksüt, **500 Yıllık Türk Musikisi Antolojisi**, Türkiye Yayınevi, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1967, 196 sayfa, 12,5 TL.

Müellif, birçok bestekârımızın biyografilerini ele almış. Eserlerinden örnekler vermiş. Eserini resimlerle süslemiş. Halka, Türk bestekâr ve müzisyenlerini tanıtabilmek bakımından faydalı bir kitap.

Bu kitapla okuyucu, radyolarda binlerce defa adını duyduğu halde, haklarında çok kere hemen hiç bir şey bilmediği bestekârlarımız üzerinde bilgi sahibi olabilir.

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Halil Pazar (Gökhöyük - Amasya)

Kâbe'yi kim yaptırmıştır?

Kâbe'nin Hz. İbrahim tarafından yapıldığı, Kur'an'da yazılıdır. Daha geniş bilgiyi 1965 yılı nisan sayımızda bulabilirsiniz.

Mehmet Kopal (Turhal - Tokat)

Geçen yıl gönderdiğim mektubuma hâlâ cevap alamadım. Turhal'daki Dengiboz kalesi ve yurdumuzun diğer kaleleri hakkında bilgi verir misiniz?

Gönderdiğinizi yazdığınız mektup, elimize geçmemiştir. Bu sütunlara gönderilen bütün mektuplara istisnasız cevap verilmektedir.

«Vilâyetlerimizin Tarihi»nde, önemli bütün kalelerimiz hakkında bilgi verilecektir. Ancak, ikinci, üçüncü derecedeki kaleler hakkında bilgi toplama imkânlarımız pek mahdut olduğundan, bizi mazur göreceğinizi umuyoruz.

Mahmut Goloğlu (Bahçelievler - Ankara)

«Vilâyetlerimizin Tarihi»nde, Trabzon' dan yetersiz şekilde bahsetmişsiniz. Daha geniş bilgi vermek mümkün değil miydi?

Aylık bir mecmua olduğumuz ve 67 vilâyetimiz bulunduğuna göre, konuyu arzu ettiğiniz kadar geniş tutamayız. İltifatlarınıza teşekkürler ederiz. Fakat fikirlerinize katılamıyoruz. Biz de milliyetçiyiz. Fakat, tarihî gerçekler, milliyetçilik açısından değiştirilemez. O zaman tarih, ilim olmaktan çıkar. Trabzon'un asırlarca «Rum Pontus İmparatorluğu» olmasının sizi üzmemesi lâzım. İstanbul'u da, Trabzon'dan birkaç yıl önce Bizanslılar'dan almadık mı? Bugün hiç bir kavim yoktur ki, ezelden beri aynı topraklar üzerinde bulunmuş olsun.

Abdullah Işıl Çırak (Yeşilyurt - Malatya)

Osmanlı devletinde ilk sadrâzam kimdir? «Şems siperli serpuş» ne demektir?

Osmanlı devletinin ilk sadrâzamı, Alâeddin Paşa sayılmaktadır. Orhan Gazi devrindedir. Ancak, son tetkikler bu zâtın, Orhan Gazi'nin kardeşi Alâeddin Paşa değil, başka bir Alâeddin Paşa olduğunu ortaya çıkarmıştır İlk devirlerde zaten tek vezir vardı. Sonradan, birden fazla vezir olmuş ve başbakan durumunda bulunan birinci vezire «vezîr-i âzam», sonradan «sadrâzam» denmiştir. — Atatürk'ün şapka inkılâbını haber veren 28 ağustos 1925 tarihli İnebolu Türk Ocağı nutkunda, şapkayı târif etmek için kullandığı «siper-i şemsli serpûş» tâbiri, «güneşten koruyucu başlık» demektir.

Hilmi Ilgaz (Kadıköy - İstanbul)

Dünyanın en kalabalık şehri olan New York, eskiden beri büyük bir şehir miydi?

Hayır. XIX. ve XX. asırlarda gelişmiş bir şehirdir. Aşağıda verilen tabloda, bu gelişmeyi adım adım takip etmek mümkündür. Bilhassa 1800 - 1850 arasındaki nüfus artışı dikkati çekmektedir. Buna karşılık 1925 - 1930 arasında nüfus, stasyoner kalmış, yani artmamıştır. Bütün banliyö şehir ve kasabaları, aşağıdaki nüfus sayılarına dahildir:

1714: 6 000, 1763: 16 000, 1775: 25 000, 1789: 33 000, 1800: 50 000, 1825: 300 000, 1850: 991 000, 1860: 1 293 000, 1870: 1 738 000, 1875: 1 912 000, 1880: 2 355 000, 1890: 3 269 000, 1900: 4 515 000, 1910: 6 483 000, 1915: 7 114 000, 1920: 7 274 000, 1925: 8 143 000, 1930: 8 170 000, 1940: 9 584 000, 1950: 12 832 000, 1957: 14 115 000, 1960: 14 759 000, 1.1.1967: 15 917 000.

Necmi Akkan (Fatih - İstanbul)

Pençik ne demektir? — Metin And kimdir?

«Pençik Kanunu», Orhan Gazi devrinde, beş esirden birinin asker yazılması kanunudur ki, I. Murad devrinde, Yeniçeri ocağının kurulmasına esas olmuştur. Kelime, Farsça «penç = 5»' ten gelir. — Edebiyat, tiyatro ve musiki tarihimiz üzerinde sık sık yazı koyuyoruz. Ancak, yazılarımızın büyük kısmının asıl tarih üzerine olması tabiîdir. Metin And, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde tiyatro tarihi okutmaktadır. Türk tiyatro ve dans tarihi uzmanıdır. Pek çok kitabı basılmıştır.

Refik Ceylan ve Ahmet Ceylan (Kartal - İstanbul)

Başlıca yazarlarınızın imzalı resimleriyle kısa biyografilerini koleksiyonum için rica ediyorum. Mümkün mü?

İşlerimizin çokluğu yüzünden bu isteğinizi maalesef yerine getiremiyeceğiz.

Halil Seylan (Yerköy - Yozgat)

Türk Musikisi'nin Araplar'dan bize geçtiği doğru mu?

Doğru değildir. Aksine, bugün Basra Körfezi ile Atlantik arasındaki bütün Arap ülkelerinde Türk Musikisi sistemi kullanılmaktadır. Eski Arap Musikisi, XI. asırdan sonra —İran Musikisi gibi— ortadan kalkmış, yerine, Türk Musikisi sistemi geçmiştir. Ama bütün büyük sanatlarla olduğu gibi, bazı alanlarda karşılıklı tesirler, her zaman için vârittir. — Türk Musikisi tarihi üzerinde arada makale koyuyoruz. Bir Türk Musikisi tarihi kaleme alınmış değildir. Bahsettiğiniz şarkı, Kemânî Tatyos'undur. İsmini andığınız neyzenin bir ara tımarhanede yattığı doğrudur. Salâhaddin Pınar'ın, Hicaz makamındaki şarkısı, 1948'de bestelenmiştir. Güfte, Fuad Edib Baksı'ya aittir.

İsmail Altun (Adana)

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden en büyük ve en küçük devletler hangileridir?

Birleşik Amerika'yı teşkil eden en büyük (geniş) devletler (eyaletler) şunlardır: Alaska 1 536 577 km², Texas 688 643 km², California 419 973 km², Montana 380 706 km², New Mexico 317 609 km². — En küçük devletlerse şöyledir: Rhode Island 3 232 km², Delaware 6 138 km², Connecticut 12 859 km², Hawai 16 773 km², New Jersey 21 299 km². — Tabiî bunlar, arazi büyüklük ve küçüklüğüdür. Bu hususun, eyaletlerin asıl önemlerini gösteren nüfus sırasıyle hiçbir ilgisi yoktur.

Muammer Ayyıldız (Üsküdar - İstanbul)

Yemeklerimizin çoğu, saçma sapan isimler taşır (Kadın göbeği, imambayıldı, sarığı burma, yalancı dolma, dilber dudağı... gibi). Bu isimleri değiştirip bu güzel yemeklere makul adlar vermek teklifime ne dersiniz?

Sorunuzun, tarihle ilgisi yok. Ancak, eski Türk yemekleri hakkında yayınladığımız bir makaleyi okuduktan sonra bu hususun aklınıza geldiğini yazdığınız için cevaplandırıyoruz: Böyle isimleri şu veya bu şahıs değil, halk, milletin mâşerî muhayyile ve dehası yaratır. Hiç bir tazyikle bu isimler, halkın kullandığından başka şekilde değiştirilemez. Halkın kullanmadığı kelime, zaten tutmaz, unutulur gider. Sizin, garip, hattâ utandırıcı bulduğunuz bir kısım yemek isimlerini, biz, etimolojilerine bakmaksızın, atalarımızdan geldiği gibi kullanmakta güzellik buluyoruz. Bütün dillerde mürekkep kelimeler ve tesmiyeler, mantık ölçülerine vurulduğu zaman, aynı derecede garipsenebilir. Fakat, böyle bir ölçü kullanmaya lüzum yoktur. Bu kelimelerin ne zamandan beri dilimizde kullanıldığı, ayrı bir inceleme konusudur. Türkçe'nin maalesef bir tarihî etimoloji lugati henüz yapılmamıştır. Dil Kurumumuz, böyle millî ve hayatî mevzulara eğilmeye ilmî iktidarı yetmediği için, beş ilâ on yaş arası çocukların fikrî seviyesiyle, kelime uydurmakla ömür tüketmiştir. Temenni olunur ki, bu ömür, artık tükenmiş olsun!

Mehmet Ay (İstanbul)

«Vilâyetlerimizin Tarihi» formaları, mecmuadan ayrılınca dağılıyor. Bunları ayrı olarak dikmeniz mümkün değil mi?

Bu isteğinizi yerine getirmek, teknik bakımdan imkânsızdır. En iyisi, formalar ciltlenecek hale gelinceye kadar mecmuadan ayrılmamalı; ayrıldığı takdirde iyi muhafaza edilmelidir.

Nevzat Güner (Gök - Kars)

Enver Paşa'nın Sarıkamış'ta Türk ordusunu kasden mahvettiği rivayeti, Kars çevresinde yaygındır. Bir okul müdürü olarak ben, buna inanmıyorum. İşin doğrusu nedir?

Bu, câhilâne rivayete inanmamakta haklısınız. Hiç böyle bir şeyi akıl ve mantık alır mı? Enver Paşa, çok vatansever, üstelik zafere susamış bir adamdı. Ancak, genç, tecrübesizdi, bilgi ve kabiliyeti eksikti. Bir kış taarruzuna girişmekle büyük hatâ etti ve Türk ordusunu karların içinde eritti.

Türkiye'nin
En Büyük
Kültür Mecmuası

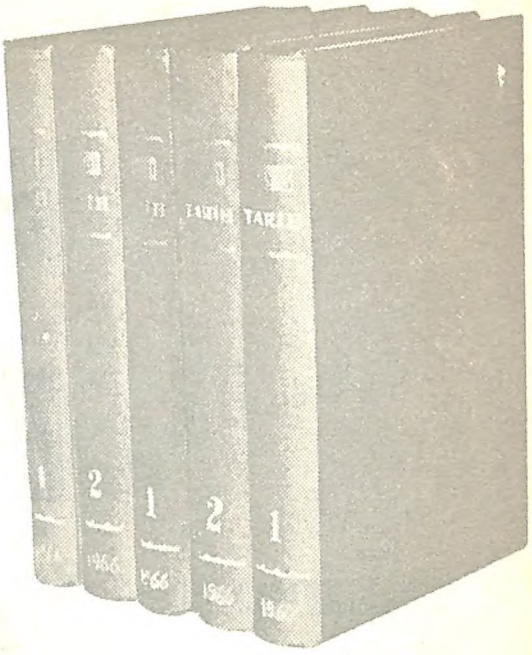

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayı ile 5. cildini tamamladı.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arzedilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltlemek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müesseseye ısmarlıyabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7,5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul